

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่าง
ในจังหวัดนครปฐม

ENVIRONMENT MANAGEMENT OF THE DEVELOPED MODELING
TEMPLES IN NAKHONPATHOM PROVINCE

พระครูโสภณกิจวิบูล (สุรพล สุรพล)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่าง
ในจังหวัดนครปฐม

พระครูโสภณกิจวิบูล (สุรพล สุรพล)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ENVIRONMENT MANAGEMENT OF THE DEVELOPED MODELING
TEMPLES IN NAKHONPATHOM PROVINCE

Phrakhru Soponkitwibun (Surapon Surabaro)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Management)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2011

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

.....

(พระสุธีธรรมานุวัตร ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ประธานกรรมการ

(พระวิสุทธิภัทรธาดา, Ph.D.)

.....กรรมการ

(อาจารย์ ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี)

.....กรรมการ

(อาจารย์พระมหาสม กลฺยาโณ, Ph.D.)

.....กรรมการ

(พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ,ผศ.)

.....กรรมการ

(ผศ.ดร. เต็มศักดิ์ ทองอินทร์)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อาจารย์พระมหาสม กลฺยาโณ, Ph.D.

ประธานกรรมการ

พระมหาบุญเลิศ อินฺทปญฺโญ,ผศ.

กรรมการ

ผศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม
ผู้วิจัย : พระครูโสภณกิจวิบูล (สุรพล สุรพล)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

- : อาจารย์ พระมหาสม กลยาโณ, ดร. ป.ธ.๕, พธ.บ., M.S.W., Ph. D. (Soc.)
- : พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, ผศ. ป.ธ.๗, พธ.บ. (เกียรตินิยมอันดับ ๑) ศศ.ม., รป. ม. (การจัดการความขัดแย้ง)
- : ผศ.ดร. เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ ป.กศ., พธ.บ., M.A., Ph.D. (Pol. Sc.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๕

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา (๒) เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา และ (๓) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของเจ้าอาวาสในจังหวัดนครปฐม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีการรวบรวมเอกสารวิชาการ พระไตรปิฎก และศึกษาวิจัยภาคสนาม โดยอาศัยข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับเจ้าอาวาส ๔ วัด และเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า

๑. พระพุทธเจ้าทรงดำรงชีพเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติมาโดยตลอด เห็นได้จากพระองค์ ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน และสถานที่แสดงธรรมล้วนอยู่ในป่า สถานที่พำนักของพระพุทธเจ้า และพระสาวก คือ ป่า ภูเขา โคนไม้ ถ้ำ ป่าช้า และยังมีข้อปฏิบัติสำหรับอยู่ป่าให้เหมาะสมอีก เมื่อการดำเนินชีวิตมีความเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันมิได้ พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางรูปแบบการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้พระสงฆ์สาวกศึกษาและปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒. บทบาทที่สำคัญของพระสงฆ์คือการสืบทอดพระพุทธศาสนา มีหน้าที่อบรมสั่งสอนประชาชน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้เข้ากับวิถีการดำเนินชีวิต ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาความเจริญต่าง ๆ ของท้องถิ่น มักจะมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ เพราะวิถี

ชีวิตของพระสงฆ์มีความเป็นอยู่เรียบง่าย สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติและอยู่กับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนเป็นอย่างดี

๓. ในมุมมองของเจ้าคณะจังหวัดและเจ้าอาวาสที่ให้สัมภาษณ์ ท่านใช้วิธีการบริหารจัดการตามหลักการของอดีตเจ้าอาวาส และประสบการณ์ที่ได้ประสบมา เป็นวิธีการในการบริหารจัดการ คือ การดูแล ซ่อมแซม รักษาสິงที่มีอยู่ให้คงสภาพที่จะใช้งานได้ หรือสร้างใหม่เพื่อทดแทนของเก่าที่หมดสภาพไปตามกาลเวลา แต่ยังคงไว้ซึ่งรูปแบบและสถาปัตยกรรมที่มีอยู่เก่่าก่อน หรืออาจเป็นแบบไทยประยุกต์เพื่อเป็นการอนุรักษ์รักษานบธรรมเนียมประเพณีที่มีคุณค่า เพื่อเป็นมรดกสู่ชนรุ่นหลัง

Thesis Title : Environment Management of the Developed Modeling Temples
in Nakhon Pathom Province

Researcher : Phrakhru Soponkitwibun (Suraphol Surabalo)

Degree : Master of Arts (Buddhist Management)

Thesis Supervisory Committee

: Phramaha Som Kalyano, Pali V, B.A., M.S.W, Ph.D.

: Phramaha Boonlert Indapañño, Asst. Prof., B.A., M.A. (Soc. Dev.)

: Asst. Prof. Dr. Termsak Thong-in, B.A., M.A., Ph.D.

Date of Graduation : 19 March 2012

ABSTRACT

The objectives of this research were as follow : (1) to study the concept administration of environment in Buddhism, (2) to study the role of Buddhist monks in of administration of environment, and (3) to study environment management of the abbots in Nakhon Pathom Province. The research is the qualitative research, compiled the data from various sources of Buddhist documents, and at the same time field research was undertaken by interviewing the ecclesiastical governor of Nakhon Pathom Province along with the abbots of the four temples in the area.

The results of the research are found that ;

1. The Buddha had concerned with natural environments in the forest as could be seen from his places of birth, enlightenment, death, as well as dwellings of him and his disciples were all in the forests. His dhamma and vinaya were sometime prescribed in accordance with natural environments. It is quite difficult to separate the way of life of the Buddha and his disciples from the natural environments, especially the forests.

2. The Sangha have played the great role in the promotion and succession of Buddhism to the public, as could be seen examples from the activities organized in

community that the Sangha have participated. As their way of life of the works are easy, satisfied what whatever is one's own, thus they can adjust themselves to the natural environments all the time.

3. On views of the ecclesiastical governor of Nakhon Pathom Province and the other four abbots interviewed, they have managed the temples as ever practiced from the past abbots as well as their knowledge and experiences, that are to look for, care for, repair, or reconstruct in place of the original forms and formats in order to maintain cultural heritage to the next generation.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงด้วยดีได้ก็โดยความเสียสละ ความอนุเคราะห์ และ
น้ำใจจากบุคคลหลายฝ่าย ตลอดจนบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณในความกรุณาของทุกท่าน มา ณ โอกาสนี้

ขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบพระคุณพระวิสุทธิภักทธาดา ประธาน
กรรมการ, อาจารย์ ดร. ทรงวิทย์ แก้วศรี กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้คำแนะนำ จนทำให้
วิทยานิพนธ์เล่มนี้เสร็จสมบูรณ์

ขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ได้แก่ อาจารย์พระมหาสม
กลยาโณ, Ph.D. พระมหาบุญเลิศ อินทปญฺโญ,ผศ. และ ผศ. ดร. เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ ที่ได้ให้
คำปรึกษา ให้แนวคิด และช่วยตรวจแก้ไขส่วนที่บกพร่องต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งเขียน
วิทยานิพนธ์สำเร็จเป็นรูปเล่ม

ขอกราบขอบพระคุณท่านเจ้าคุณพระราชาธรมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺณาสิริ)
เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม วัดพระปฐมเจดีย์ ท่านเจ้าคุณพระราชมุนีวิมล (แย้ม กิตฺติธโร)
เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ท่านเจ้าคุณพระพิพัฒน์ศิษย์ (พนม รตนาโก)
เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ ท่านพระครูพิศาลสาธุวัฒน์ (ทองคำ จารุโก) เจ้าอาวาสวัดพระเนียง
แตก ท่านพระครูศรีสุตากร (อภิชาติ อภิภาโณ) เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ผู้ให้สัมภาษณ์และ
แสดงความคิดเห็น ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งนี้เป็นอย่างมาก

ขอขอบคุณเพื่อนสหธรรมิก และเพื่อนนิสิตทุกท่านที่คอยช่วยประสานงานและ
อำนวยความสะดวกในเรื่องข้อมูล เรื่องเอกสารที่ใช้สำหรับประกอบการวิจัยเป็นอย่างดี

คุณความดี และประโยชน์ใดๆ ของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ อันจะพึงมีขออนุโมทนาคุณ
พระรัตนตรัย และเป็นอนุสติแห่งการล่องลับไปของคุณแม่เทียม ศรีอ่อนรอด ซึ่งเป็นผู้มีคุณูปการ
ในการมอบชีวิตแก่ผู้วิจัยได้อาศัยเติบโต และเจริญก้าวหน้าด้วยจิตปัญญาในพระพุทธศาสนา
จนถึงบัดนี้

พระครูโสภณกิจวิบูล (สุรพล สุรพล)

๒๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญแผนภูมิ	ช
สารบัญภาพ	ฌ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๒๗
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๓๐
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๓๑
บทที่ ๒ แนวคิดและรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา	
๒.๑ มุมมองของพระพุทธศาสนาต่อสิ่งแวดล้อม	๓๒
๒.๒ สิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา	๓๓
๒.๓ กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา	๒๗
๒.๔ พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม	๒๘
๒.๕ ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสิ่งแวดล้อม	๔๗
๒.๖ บทสรุปวิเคราะห์	๕๙
	๗๓

บทที่ ๓	บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม	๗๖
๓.๑	บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อม	๗๖
๓.๒	บทบาทของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน	๙๑
๓.๓	บทบาทของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน	๙๒
๓.๔	บทสรุปวิเคราะห์	๙๕
บทที่ ๔	การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดของเจ้าอาวาสใน จังหวัดนครปฐม	๙๗
๔.๑	การจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดไร่ขิง	๙๘
๔.๒	การจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดบางช้างเหนือ	๑๐๘
๔.๓	การจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดกลางบางพระ	๑๑๓
๔.๔	การจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดพะเนียงแตก	๑๑๙
๔.๕	การจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดพระปฐมเจดีย์	๑๒๕
๔.๖	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๔๐
บทที่ ๕	สรุป และข้อเสนอแนะ	๑๔๑
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๔๒
๕.๒	อภิปรายผล	๑๔๔
๕.๓	ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย	๑๔๖
บรรณานุกรม		๑๔๘
ภาคผนวก		๑๕๔
	ก. หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๕๕
	ข. แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัย	๑๖๑
ประวัติผู้วิจัย		๑๖๓

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่		หน้า
๑.๑	กรอบแนวคิดในการวิจัย	๓๐
๔.๑	การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่าง	๑๔๐

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๔.๑	แผนผังการเดินทางวัดไร่ขิง	๙๘
๔.๒	วัดไร่ขิง	๙๙
๔.๓	หลวงพ่อดาวไร่ขิง	๑๐๑
๔.๔	ภายในพระอุโบสถวัดไร่ขิง	๑๐๒
๔.๕	พระราชพิธีปลงพระศพเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง	๑๐๓
๔.๖	สวนหย่อมวัดไร่ขิง	๑๐๖
๔.๗	จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดไร่ขิง	๑๐๗
๔.๘	พระพิพัฒน์ศึกษากรเจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ	๑๐๘
๔.๙	โรงเรียนวัดบางช้างเหนือ	๑๑๒
๔.๑๐	อุโบสถวัดกลางบางพระ	๑๑๔
๔.๑๑	พระครูศรีสุตากร เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ	๑๑๔
๔.๑๒	พระพุทธรูปองค์ใหญ่	๑๑๖
๔.๑๓	พระประธานในอุโบสถ	๑๑๖
๔.๑๔	บริเวณหน้าวัดพะเนียงแตก	๑๑๙
๔.๑๕	พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ เจ้าอาวาส	๑๒๐
๔.๑๖	สถานที่ออกกำลังกาย	๑๒๑
๔.๑๗	ป้ายบอกทางเข้ามณฑปหลวงพ่อดาว	๑๒๑
๔.๑๘	ศาลากองอำนวยการสำหรับเจ้าวัดถ้ำมรกต	๑๒๒
๔.๑๙	อุโบสถ	๑๒๒
๔.๒๐	รูปเหมือนหลวงพ่อดาว ปางยืน	๑๒๒
๔.๒๑	พระราชรัตนมุนี	๑๒๘
๔.๒๒	พระพุทธรูปศิลาขาว หรือหลวงพ่อดาวประธานพร	๑๓๑
๔.๒๓	องค์พระปฐมเจดีย์	๑๓๔
๔.๒๔	พระร่วงโรจนฤทธิ์	๑๓๖

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นหลัก โดยใช้ระบบย่อคำ ดังต่อไปนี้

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวิภังค์		(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค		(ภาษาไทย)
วิ.ป.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก	ปริวารวรรค		(ภาษาไทย)
ที.สี.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาตจตุก	(ภาษาไทย)
ขุ.เปต.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	เปตวัตถุ	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยฉบับนี้ ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ เป็นหลักในการอ้างอิง ซึ่งพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย จะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า. เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๗/๓๗. หมายความว่า ระบุถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท ฉบับภาษาไทย พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๗ หน้าที่ ๓๗ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในสมัยอดีตกาล แรงศรัทธาของพระมหากษัตริย์ คหบดีและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายต่างได้ดำเนินการก่อสร้างวัด ในประเทศอินเดีย ด้วยมูลเหตุของการสร้างวัดในสมัยพุทธกาลเกิดจากความศรัทธา ความเชื่อปสาทะและความเลื่อมใสในบุคคลผู้มีจิตเข้าถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และอริยสงฆ์ อย่างแน่อนมั่นคงไม่เปลี่ยนแปลงแล้วทั้งนั้น การสร้างวัดในสมัยนั้นเป็นภาระหน้าที่ของพุทธศาสนิกชน ฝ่ายฆราวาสเป็นผู้ดำเนินการทุกอย่าง พระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องอยู่บ้างก็เพียงเป็นผู้ดูแล เพื่อให้งานทุกอย่างดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยเท่านั้น

ในประเทศอินเดีย โดยเฉพาะวัดแห่งแรกของพระพุทธศาสนา คือวัดเวฬุวันมหาวิหาร ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองราชคฤห์ มีพระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์ผู้ครองเมืองราชคฤห์ เป็นผู้สร้างถวายแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นองค์แรกเลย เมื่อได้สดับพระธรรมเทศนาของ พระบรมศาสดา แล้วทรงศรัทธาเลื่อมใสอย่างแรงกล้า ด้วยทรงดำริเห็นว่า “พระศาสนาของ พระบรมศาสดานั้น เป็นคำสอนที่ประกอบไปด้วยเหตุผลอันจริงแท้แน่นอน สามารถนำบุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติตาม ให้พ้นทุกข์ทางจิตใจตามสมควรแก่ปฏิบัติ เราในฐานะกษัตริย์ซึ่งมีหน้าที่ปกครองราษฎร ถ้าหากได้มีโอกาสช่วยประกาศคำสอนของพระบรมศาสดาให้แพร่หลายในหมู่ประชาราษฎร์ ก็นับว่าเป็นกุศลอย่างไพศาล สามารถที่จะทำให้บ้านเมืองตลอดจนชาวประชาทุกหมู่เหล่ามีความร่มเย็นเป็นสุขอยู่ภายใต้ร่มเงาอันยิ่งใหญ่แห่งพระธรรม เราสมควรสร้างวัดถวายพระบรมศาสดา จะเป็นประเสริฐเพื่อให้พระองค์และเหล่าสาวกได้มีที่พำนักอัน เหมาะสมเป็นการสะดวก ในการประกาศพระศาสนา เพื่อเป็นประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่มวลมนุษยโลกตลอดกาล”^๑ พระเจ้าพิมพิสารทรงมองเห็นการณ์ไกลและความสำคัญของพระศาสนา ทั้งพระองค์ยังทรงมีศรัทธาเลื่อมใสอย่างมั่นคง จึงตกลงพระทัยอุทิศสวนไผ่อันเป็นอุทยานสร้างเป็นวัดถวายแด่ พระศาสดาและประธานนามว่า วัดเวฬุวัน อันหมายถึง สถานที่ที่ร่มรื่นด้วยป่าไผ่ที่ตนเองนับได้ว่าพระเจ้าพิมพิสารเป็นต้นแบบแห่งพุทธศาสนิกชนในการสร้างวัดถวายเป็นที่พำนักของพระพุทธเจ้า และเหล่าสาวก สำหรับเป็นศูนย์กลางเผยแผ่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าให้แผ่ไปยังชนบทต่างๆ

^๑ ศรัทธาในสมัยพุทธกาล, http://www.watpala.org/dhamma/DhammaTalk/belief_in_Buddagam.htm (เข้าถึงวันที่ ๙ ส.ค. ๒๕๕๔).

อันเป็นทางก่อเกิดประโยชน์แก่สังคมมนุษย์อย่างมากมาย พระศาสนาแผ่กว้างออกไปถึงประชาชนผู้สนใจเลื่อมใสในถิ่นนั้นๆ ก็พากันสร้างวัดถวายพระสงฆ์จนกลายเป็นประเพณีนิยม การบูชาบุคคลที่ควรบูชา นับเป็นมงคลอย่างสูงสุด^๒

วัดจึงมีคุณค่าเป็นของคู่กันมากับพระพุทธศาสนานับเป็นเวลาพันๆ ปี นับได้ว่าเป็นสถานที่สาธารณะ อำนาจประโยชน์สำหรับชุมชนทุกชั้น ทุกวัย ผู้มีความประสงค์ต้องการทำบุญสร้างกุศลต่างๆ ก็จะต้องนึกถึงวัด เช่นการไปทำบุญให้วันเกิด วันตาย บวชศาสนาทายาท บวชเนกขัม หรือ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของอุบาสกอุบาสิกาทอดกฐิน ผ้าป่าสามัคคี งานสงกรานต์ ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาในสมัยอดีตกาลจนถึงปัจจุบันนี้

เราจะเห็นได้ว่าคนสมัยพุทธกาลพากันสร้างวัดไว้เพื่อให้ พระสงฆ์ได้พำนัก ทำการเผยแผ่พระธรรมเป็นไปอย่างสะดวก จุดมุ่งหมายที่สำคัญ คือการสร้างวัดขึ้นมาเพื่อประกาศพระศาสนา เมื่อสร้างวัดเสร็จ ตัวผู้สร้างก็พากันเข้าวัด จำศีล ภาวนา พังธรรมเพื่อพัฒนาจิตของตนเอง

จากบทบาทของวัดและพระสงฆ์ซึ่งกำลังเสื่อมลงไปในปัจจุบัน บทบาทของวัดเป็นเรื่องหนึ่งที่มีผลต่อการพัฒนา วัดจะเป็นรูปแบบและแนะนำความเจริญมาได้ เพราะได้รับความสนใจดูแลเอาใจใส่จากพุทธบริษัททั้ง ๔ แต่ในปัจจุบัน ต่างคนต่างไม่ค่อยจะให้ความสำคัญต่อกันและกันปล่อยให้มันเป็นเพียงหน้าที่ของพระสงฆ์เท่านั้น วัดที่เคยเป็นแหล่งประกอบความดีสาธารณประโยชน์ต่างๆ ถูกลดบทบาทไปอย่างสิ้นเชิงถูกมองเป็นเพียงสถานที่พักพิงของพระสงฆ์สามเณรเท่านั้น การพัฒนาและกิจกรรมต่างๆ จึงถูกปล่อยปละละเลยไป

ด้านบทบาทของพระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่เป็นเจ้าอาวาสปกครองดูแลวัดมีความรู้ความสามารถ และศักยภาพไม่เพียงพอที่จะบริหารกิจการภายในวัด เป็นผู้ที่ไม่ปรับตัวเข้ากับสังคม ไม่รู้เท่าทันสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ขาดคุณสมบัติที่จะบริหารงาน หรือไม่เคยมีประสบการณ์ด้านการบริหาร ตลอดจนไม่กล้าตัดสินใจ เกรงกลัวต่ออำนาจที่ไม่เป็นธรรมจนทำให้ไม่กล้าที่จะคิดสร้างสรรค์สร้างกิจกรรมต่างๆ ภายในวัดให้เจริญได้ ตลอดจนการขาดระบบการจัดการที่ดี เป็นเรื่องใหญ่ที่ผู้บริหารในฐานะที่ทำหน้าที่ปกครองดูแลวัดควรคำนึงถึงอุปสรรคและปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะ งานสาธารณูปการ หลายวัดที่เจ้าอาวาสไม่มีความรู้ในงานสาธารณูปการ ขาดความเอาใจใส่ต่อศาสนวัตถุภายในวัดไม่ว่าจะเป็นวัตถุสิ่งของอุปกรณ์เครื่องใช้ภายในวัด ไม่สนใจรักษาซ่อมแซมให้ดีขึ้น

^๒ ศรัทธาในสมัยพุทธกาล, http://www.watpala.org/dhamma/DhammaTalk/belief_in_Buddagam.htm (เข้าถึงวันที่ ๙ ส.ค. ๒๕๕๔).

ปัจจุบันวัดในประเทศไทย มีรูปแบบที่หลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพพื้นที่ของแต่ละภูมิภาคของประเทศ มีลักษณะและขนาด ฐานะ และอยู่ท่ามกลางชุมชนที่ต่างกันไป ซึ่งการที่วัดทั้งหลายเหล่านั้นจะสามารถรักษาบทบาทหน้าที่ของความเป็นวัดได้อย่างถูกต้อง ตรงกับหลักการของพระพุทธศาสนา ให้เป็นวัดที่มีความสะอาด สว่าง และสงบได้ตามหลักไตรสิกขานั้น ขึ้นอยู่กับการบริหารและการจัดการที่ถูกต้องและเหมาะสม การบริหารและการจัดการให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชน ให้วัดเป็นที่พึ่งทางจิตใจของชุมชน ให้วัดเป็นศูนย์ส่งเสริมการศึกษาธรรม การปฏิบัติธรรมต่าง ๆ เหล่านี้จะต้องมีการบริหารและการจัดการโดยผู้นำวัดคือ เจ้าอาวาส ร่วมกับพระเถระในวัด ประชาชนที่อยู่รอบ ๆ วัด อย่างสอดคล้องประสานสัมพันธ์กันให้เกิดแผนพัฒนา วัดโครงการต่าง ๆ และกิจกรรมการปฏิบัติให้เกิดผลดี^๓

จากการศึกษาหลักเกณฑ์และแนวทางการพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่างของ กรมการศาสนาในการพัฒนาวัดให้กลายเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างนั้น พบว่า มักจะเน้นไปที่การพัฒนาให้วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน และเป็นแหล่งอารยธรรมอันเจริญรุ่งเรืองมีศาสนวัตถุ ศาสนสถานอันเป็นเครื่องหมายแห่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงาม บุคลากรทางศาสนามีความประพฤติปฏิบัติดี เป็นแบบอย่างแก่ประชาชนในสังคม สามารถแนะนำให้ประชาชนในสังคมพ้นจากความลุ่มหลง ฟุ้งเฟ้อและดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข มีการส่งเสริมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ อย่างหลากหลาย ทั้งในด้าน ศาสนพิธี การให้การศึกษา การเผยแผ่และการสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้พระศาสนาสร้างความสงบสุขแก่สังคมได้อย่างแท้จริง^๔

เจ้าอาวาส หรือสมภารวัด มีความสำคัญที่สุดต่อความเจริญรุ่งเรือง สันติสุข และความมั่นคงของวัดในปัจจุบัน โดยทำหน้าที่เป็นผู้บริหารกิจการของวัด ทั้ง ๖ ด้าน คือ ๑) การปกครอง ๒) การศาสนศึกษา ๓) การศึกษาสงเคราะห์ ๔) การเผยแผ่ ๕) การสาธารณูปการ และ ๖) การสาธารณสงเคราะห์ อย่างบูรณาการเพื่อให้วัดสามารถดำรงไว้ซึ่งความเป็นวัด (วัด-วัตร-วัฒนธรรม) ได้อย่างถูกต้อง และรักษาความเป็นวัดให้เป็นที่พึ่งทางใจ เป็นศูนย์กลางชุมชน เป็นวัดในดวงใจของคนไทย เป็นวัดที่มีความสะอาด สว่าง และสงบสืบต่อไป

^๓ กรมการศาสนา, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, เอกสารวิชาการ สำนักงานสภาพัฒนาการศรัทธา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๕.

^๔ ปกรณ์ ต้นสกุล, “การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารงานของพระสงฆ์ในการให้วัดพัฒนาตัวอย่าง”, วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัยสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓.

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม ซึ่งเป็นงานด้านสาธารณูปการของเจ้าอาวาสวัดในจังหวัดนครปฐมที่มีต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด เพื่อให้เป็นตัวอย่างของชุมชนในการส่งเสริมการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นรมณีสถานให้เกิดความสมดุลกับสิ่งแวดล้อม โดยดำรงสภาพของวัดให้เป็นสถานที่เหมาะสมในการปฏิบัติธรรมและเป็นประโยชน์ต่อประชาชน เพื่อที่จะให้ประชาชนได้เข้าไปพักผ่อนภายในวัด ซึ่งเป็นการชักชวนให้ประชาชนเข้าวัดโดยทางอ้อมในการเข้าไปหาความสงบด้านจิตใจโดยจะทำการศึกษาในจังหวัดนครปฐม ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลเบื้องต้นให้แก่คณะสงฆ์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในทางพระพุทธศาสนา

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดนครปฐม

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการค้นคว้ารวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม” โดยมีในการวิจัยประเด็น ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดขอบเขตโดยการทบทวนเอกสารจากพระไตรปิฎก เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษา การบริหารงานด้าน การจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด เพื่อให้เป็นตัวอย่างของชุมชนในการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นรมณีสถานให้เกิดความสมดุลกับสิ่งแวดล้อม โดยดำรงสภาพของวัดให้เป็นสถานที่เหมาะสมในการปฏิบัติธรรมและเป็นประโยชน์ต่อประชาชน

การจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี ประกอบด้วยปัจจัยด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑) ด้านภูมิสถาปัตย์ ซึ่งหมายถึง สภาพแวดล้อมรอบ ๆ อาคาร สิ่งก่อสร้างทั้งหลาย และรวมถึงการจัดสภาพบรรยากาศต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อการจัดการศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ อันแสดงเสริมสร้างและถ่ายทอดวัฒนธรรมในวัด

๒) ด้านสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ คือ การจัดการสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความร่มรื่น รมเย็น มีต้นไม้มีอากาศที่บริสุทธิ์

๓) พื้นที่การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการจัดการให้มีพื้นที่ในการเรียนรู้ รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

๔) ด้านสิ่งแวดล้อมในทางธรรม คือการจัดการสภาพแวดล้อมของวัดให้มีหลักธรรม และความรู้ทางธรรมอยู่ในสภาพแวดล้อมที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย และเข้าใจหลักธรรมนั้นๆ

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม จะศึกษาโดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เฉพาะกับเจ้าอาวาส ทั้ง ๔ วัด กับเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม ที่จะทำการวิจัย ได้แก่ วัดพระปฐมเจดีย์ วัดบางช้างเหนือ วัดกลางบางพระ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) วัดตาก้อง ในเรื่องการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านภูมิสถาปัตย์ ด้านสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ พื้นที่การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านสิ่งแวดล้อมทางธรรม

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และมีการรวบรวมเอกสารวิชาการ เอกสารที่นำมาประกอบการวิจัยเพื่อให้มีคุณภาพและได้ตามวัตถุประสงค์ โดยมีขอบเขตระยะเวลาในการศึกษาวิจัยนี้ ดังนี้

ใช้ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย ๗ เดือน ในช่วงเดือนมกราคม ๒๕๕๔ ถึง กรกฎาคม ๒๕๕๔

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านสถานที่

ในการศึกษาครั้งนี้ นอกจากใช้เอกสารอ้างอิงแล้ว ยังต้องค้นคว้าหาข้อมูลจากแหล่งจริง โดยมีขอบเขตของการค้นคว้าในวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม จำนวน ๕ วัด เป็นสถานที่ในการศึกษา ดังนี้

- ๑) วัดพระปฐมเจดีย์
- ๒) วัดบางช้างเหนือ
- ๓) วัดกลางบางพระ
- ๔) วัดไร่ขิง
- ๕) วัดพะเนียงแตก

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ แนวคิดและรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา มีอะไรบ้าง

๑.๔.๒ บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในทางพระพุทธศาสนา เป็นอย่างไร

๑.๔.๓ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดนครปฐม เป็นอย่างไรบ้าง

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การบริหาร หมายถึง ศิลปะในการทำงานของผู้บริหารเพื่อให้กิจการต่างๆ ขององค์กร ประสบความสำเร็จและบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร ในที่นี้คือ ผู้บริหารคือ เจ้าอาวาส หน้าที่ของเจ้าอาวาส คือการบริหารจัดการกิจการต่างๆ ของวัดให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ ซึ่งการบริหารของเจ้าอาวาสจำเป็นต้องสอดคล้องกับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม รวมทั้งพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

สิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ประกอบด้วยสิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างแนบแน่นและเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์

สภาพแวดล้อมภายในวัด หมายถึง แบบแผนหรือสิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรมภายในวัดที่เป็นประโยชน์ต่อการบริหารและการจัดการให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ และถ่ายทอดวัฒนธรรมในวัด และสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ รวมทั้งพื้นที่การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม และการจัดพื้นที่ในการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมในทางธรรม

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด หมายถึง การบริหารจัดการของวัดในฐานะองค์กรภายใต้การอำนวยการของเจ้าอาวาสคือ การเก็บ การรักษา การสงวน การซ่อมแซม การปรับปรุงสิ่งแวดล้อม การรักษาความสะอาด เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการเป็นที่พึ่งทางจิตใจของชุมชน ให้วัดเป็นศูนย์ส่งเสริมการศึกษาธรรม การปฏิบัติศาสนธรรมต่าง ๆ

เจ้าอาวาส หมายถึง พระสงฆ์ที่ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ปกครองวัดและบริหารจัดการวัด ซึ่งเป็นวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดนครปฐม

วัด หมายถึง วัดที่ใช้ในการศึกษาวิจัย ประกอบด้วย

- ๑) วัดพระปฐมเจดีย์
- ๒) วัดบางช้างเหนือ
- ๓) วัดกลางบางพระ
- ๔) วัดไร่ขิง
- ๕) วัดพะเนียงแตก

สถานภาพของวัด หมายถึง ฐานะหรือระดับของวัด จำแนกเป็น ๒ กลุ่ม คือ ๑) วัดพระอารามหลวง คือ วัดที่พระเจ้าแผ่นดินทรงสร้าง หรือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เข้าจำนวนในบัญชีเป็นพระอารามหลวง และ ๒) วัดราษฎร์ คือวัดที่ได้รับพระราชทานที่วิสุงคามสีมาแต่มิได้เข้าบัญชีเป็นพระอารามหลวง

การสาธารณูปการ ได้แก่ การพัฒนาวัด การบำรุงรักษาวัด การก่อสร้าง และการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถานภายในวัดให้เรียบร้อยดีงาม เป็นที่ทำบุญ บำเพ็ญ

กุศล พังเทศน์ ปฏิบัติธรรม และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ของสังคม นั้นๆ เป็นที่อำนวยความสะดวกและเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน

วัดพัฒนาตัวอย่าง หมายถึง วัดที่ได้รับการคัดเลือกตามหลักเกณฑ์ที่กรมการศาสนา กำหนดและขึ้นทะเบียนไว้โดยจัดงบประมาณสนับสนุนเพื่อพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๐๗ ถึงปัจจุบัน

ภูมิสถาปัตยกรรม หมายถึง สภาพแวดล้อมรอบ ๆ อาคาร สิ่งก่อสร้างทั้งหลาย และในบพนี้ จะรวมหมายถึง การจัดสภาพบรรยากาศต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อการจัดการศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ อันแสดงเสริมสร้างและถ่ายทอดวัฒนธรรมในวัด

พื้นที่การเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การกำหนดพื้นที่ให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ หาความรู้ในด้านต่างๆ เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ คือ การจัดการสภาพแวดล้อมภายในวัดให้มีความร่มรื่น ร่มเย็น มีต้นไม้มีอากาศที่บริสุทธิ์

สิ่งแวดล้อมในทางธรรม คือการจัดการสภาพแวดล้อมของวัดให้มีหลักธรรมและความรู้ทางธรรมอยู่ในสภาพแวดล้อมที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย และเข้าใจหลักธรรมนั้นๆ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้รวบรวมทั้งในแง่ของ แนวคิดการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา ไว้ดังนี้

๑.๖.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

คำว่า การบริหาร (Administration) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “Administratae” หมายถึง ช่วยเหลือ (Assist) หรืออำนาจการ (Direct) การบริหารมีความสัมพันธ์หรือมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “Minister” ซึ่งหมายถึง การรับใช้หรือผู้รับใช้ หรือผู้รับใช้รัฐ คือ รัฐมนตรี สำหรับความหมายดั้งเดิมของคำว่า Administer หมายถึง การติดตามดูแลสิ่งต่างๆ ส่วนคำว่า การจัดการ (Management) นิยมใช้ในภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อมุ่งแสวงหากำไร (Profits) หรือกำไรสูงสุด (Maximum Profits) แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งสองคำนี้ก็อาจใช้แทนกันได้ ซึ่งหมายถึงการบริหาร เช่นเดียวกัน นักวิชาการได้ให้ความหมายของการบริหารหลายทัศนะแตกต่างกัน ดังนี้

เฮอร์เบิร์ต เอ ไชม่อน (Herbert A. Simon) กล่าวถึงการบริหารว่าหมายถึง กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์^๔

^๔ Herbert A. Simon, **Administrative Behavior**, (New york : Macmillian, 1976), p. 3.

ฮัทชินสัน (Hutchinson) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ศิลปะหรือความสามารถในการรวมวัตถุประสงค์และกำลังคนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด^๖

เออร์เนสต์ เดล (Ernest Dale) กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการจัดองค์การและการใช้ทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า^๗

ไพบูลย์ ช่างเรียน ให้ความหมายการบริหารว่า หมายถึง ระบบที่ประกอบไปด้วยกระบวนการในการนำทรัพยากรทางการบริหารทั้งทางวัตถุและคนมาดำเนินการเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^๘

ดิน ปรัชญพฤทธิ์ มองการบริหารในลักษณะที่เป็นกระบวนการโดยหมายถึง กระบวนการนำเอาการตัดสินใจและนโยบายไปปฏิบัติ ส่วนการบริหารรัฐกิจหมายถึง เกี่ยวข้องกับการนำเอานโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ^๙

บุญทัน ดอกไธสง ให้ความหมายว่า การบริหาร คือ การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล องค์กรหรือประเทศ หรือการจัดการเพื่อผลกำไรของทุกคนในองค์กร^{๑๐}

ประยุทธ์ เจริญสวัสดิ์ กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ภาระหน้าที่ของบุคคลใดๆ ที่ปฏิบัติตนเป็นผู้บริหารที่จะต้องเข้ามาทำหน้าที่จัดระเบียบและดำรงไว้ซึ่งสภาพภายใน (ทั้งที่เป็นคน วัสดุ เงินทุน ฯลฯ) ของกลุ่มหรือหน่วยงานเพื่อให้กลุ่มดังกล่าวสามารถทำงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๑}

ภาวดี ธาราศรีสุทธิและวิบูลย์ ไตวันบุตร กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การจัดการ หรือการควบคุมกิจการต่างๆ ของรัฐ เช่น การบริหารการเงินของมูลนิธิ การบริหารกิจการภาษี การบริหารกิจการแพทย์ การบริหารที่ดินรกร้างว่างเปล่า การบริหารการก่อสร้าง

^๖ Jonh G.,Hutchinson, **Organization : Theory and Classical Concepts**, (New York : McGraw-Hill, 1967), p. 12.

^๗ Ernest Dale, **Management : Theory and Practice**, (New York : McGraw-Hill,1973), p. 4.

^๘ ไพบูลย์ ช่างเรียน, **วัฒนธรรมการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๗.

^๙ ดิน ปรัชญพฤทธิ์, **ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘.

^{๑๐} บุญทัน ดอกไธสง, **การจัดองค์การ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^{๑๑} ประยุทธ์ เจริญสวัสดิ์, **การบริหารงานบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร : กรมพลศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

การบริหารกิจการอุตสาหกรรมและอื่นๆ ที่เป็นงานที่เรียกกันว่า รัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration)^{๑๒}

วัชร บวรณสิงห์ กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการทางสังคม ซึ่งพิจารณาได้เป็น ๓ ทาง คือ^{๑๓}

๑. ทางโครงสร้าง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาตามลำดับขั้นตอนของสายการบังคับบัญชา

๒. ทางหน้าที่ เป็นขั้นตอนของหน่วยงานที่ระบุหน้าที่ บทบาท ความรับผิดชอบ และเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย

๓. ทางปฏิบัติการ เป็นกระบวนการบริหารดำเนินการในสถานการณ์ที่บุคคลต่อบุคคลกำลังมีปฏิสัมพันธ์กันหรือร่วมทำปฏิริยาเกี่ยวข้องกับซึ่งกันและกัน

สรุปได้ว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการทางสังคมของบุคคลตั้งแต่ ๒ ขึ้นไป ร่วมกันทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง ให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดโดยอาศัยกระบวนการและทรัพยากรที่มีอยู่ คือ เงิน วัสดุ อุปกรณ์ อย่างเหมาะสม เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์กร

๑.๖.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ

คำว่า การจัดการ ใช้คำในภาษาอังกฤษว่า Management ได้มีผู้ให้นิยามความหมายของคำว่าจัดการไว้ดังต่อไปนี้

เฮอริเบิร์ต ไชม่อน (Herbert A. Simon) กล่าวว่า “การจัดการ หมายถึงศิลปะในการทำให้สิ่งต่างๆ ได้รับการกระทำจนเป็นผลสำเร็จ โดยที่ผู้บริหารมักจะไม่ได้เป็นผู้ปฏิบัติ แต่ผู้บริหารเป็นผู้ใช้ศิลปะทำให้ผู้ปฏิบัติได้ทำงานจนสำเร็จตามจุดมุ่งหมายที่ผู้บริหารตัดสินใจเลือกแล้ว”^{๑๔}

ปีเตอร์ เอฟ ดรักเกอร์ (Peter F. Drucker) กล่าวว่า “การจัดการ หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยผ่านบุคคลอื่น”^{๑๕}

สมพงษ์ เกษมสิน ได้ให้ความหมายของการจัดการว่า “การจัดการ หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรการบริหาร เช่น คน เงิน วัสดุ สิ่งของและการจัดการ มา

^{๑๒} ภาวิตา ธาราศรีสุทธิและวิบูลย์ ไตวณะบุตร, **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^{๑๓} วัชร บวรณสิงห์, **การบริหารหลักสูตร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

^{๑๔} Simon, Smithburg & Thompson, **Public Administration**, 14th ed., (New York: Alfred A. Knofe, 1971), p. 3.

^{๑๕} Peter, Druck, **Management: Tasks, Responsibilities, Practices**, HarperCollins, (New York, 2006), p. 5.

ประกอบกันตามกระบวนการบริหาร เช่น POSDCORB Model ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ”^{๑๖}

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ กล่าวถึงการจัดการว่า “การจัดการโดยทั่วไปหมายถึง การปฏิบัติงาน กิจกรรม ขั้นตอนทั้งหลายหรือกระบวนการที่นักบริหารนำมาใช้ในหน่วยงาน การบริหารยังมีลักษณะเป็นการผสมผสานกันของทั้งศาสตร์และศิลป์”^{๑๗}

กล่าวโดยสรุปได้ว่า การจัดการเป็นเรื่องของกลุ่มบุคคลที่ร่วมมือร่วมใจกันกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อให้ได้ผลออกมาตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ร่วมกัน อาจจะเป็นการบริหารให้กับประชาชนในทางราชการ หรือเป็นการปฏิบัติงานในองค์กรใดๆ ทางธุรกิจเอกชนก็ได้

๑.๖.๓ แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

คำว่า **สิ่งแวดล้อม** (Environment) มีผู้ใช้คำในภาษาไทยหลายคำ เช่น สิ่งแวดล้อม สภาพแวดล้อม สภาวะแวดล้อม และภาวะแวดล้อม แต่ในที่นี้จะใช้คำว่าสิ่งแวดล้อม ความหมายของคำว่าสิ่งแวดล้อมนั้นมีผู้ให้ความหมายไว้ ได้แก่

ณรงค์ ณ เชียงใหม่ กล่าวว่าสิ่งแวดล้อม (Environment) มีรากศัพท์เดิมมาจากภาษาฝรั่งเศสว่า Environ แปลว่า Around ฉะนั้น Environment จึงหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ล้อมรอบตัวเราทั้งสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นสสารและพลังงาน ซึ่งอาจได้แก่ธรรมชาติที่อยู่รอบๆ ตัวเรา คือ ดิน น้ำ อากาศ ภูเขา ฯลฯ และสิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นมา เช่น ถนน บ้านเรือนที่พักอาศัย โรงงานอุตสาหกรรม และประดิษฐกรรมด้านวัตถุ เช่น รถยนต์ เรือยนต์ ผงซักฟอก ถุงพลาสติก เป็นต้น^{๑๘}

บุญเสริม พูลสงวน ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า “สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวเรา สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือเป็นสิ่งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต หรือทรัพยากรธรรมชาติก็ได้”^{๑๙}

^{๑๖} สมพงศ์ เกษมสิน, การบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๑๓-๑๔.

^{๑๗} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่นและไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไฟรีเพซ, ๒๕๔๕), หน้า ๔๐.

^{๑๘} ณรงค์ ณ เชียงใหม่, มลพิษสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๒๕), หน้า ๑.

^{๑๙} บุญเสริม พูลสงวน, “ความรู้พื้นฐานทางสิ่งแวดล้อม”, ใน วิทยาการสิ่งแวดล้อมสำหรับโรงเรียนและชุมชน, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑), หน้า ๕.

เกษม จันทรแก้ว อธิบายว่า “สิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เป็นทั้งสิ่งมีชีวิต ไม่มีชีวิต เห็นได้ด้วยตาเปล่า และไม่สามารถเห็นได้ด้วยตาเปล่า รวมทั้งสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น อีกทั้งอาจเป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม”^{๒๐}

ความหมายของสิ่งแวดล้อม อาจจะแตกต่างกันไปตามความคิดเห็นของแต่ละคน แต่อย่างไรก็ตามองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมจะไม่แตกต่างกัน โดยสิ่งแวดล้อมจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

๑. ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์
๒. เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม หรือลักษณะที่เป็นกายภาพและชีวภาพ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น
๓. ทุกสิ่งที่กล่าวมานั้นจะมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ หรือมีอิทธิพลต่อกัน
๔. สามารถอำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย รวมถึงการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วย

ราตรี ภารา ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม^{๒๑}

รวีวรรณ ชินะตระกูล ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพ และชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์ทำขึ้น^{๒๒}

สุกาญจน์ รัตนเลิศนุสรณ์ ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อม หมายถึง สิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น ที่อยู่รอบๆ ตัวเรา ซึ่งสิ่งต่างๆ หมายถึง สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ส่วน “ตัวเรา” หมายถึง มนุษย์ สิ่งมีชีวิตอื่นๆ และสิ่งไม่มีชีวิตก็ได้^{๒๓}

จากความหมายดังกล่าวสามารถให้คำนิยามของสิ่งแวดล้อมสั้นๆ ได้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวเราในโลกนี้ ที่เกิดขึ้นเองหรือที่มนุษย์สร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสิ่งของ บ้านเรือน คน สัตว์ ดิน น้ำ ป่าไม้ วัฒนธรรม ประเพณี เป็นต้น

^{๒๐} เกษม จันทรแก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๑.

^{๒๑} ราตรี ภารา, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๕.

^{๒๒} รวีวรรณ ชินะตระกูล, การศึกษากระบวนการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๙.

^{๒๓} สุกาญจน์ รัตนเลิศนุสรณ์, หลักการจัดการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

นิวัติ เรืองพานิช ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมไว้ ดังนี้

๑) สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ (Natural Environment) ซึ่งแบ่งย่อยออกเป็น ๒ ชนิด ได้แก่

(๑) สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต ได้แก่ พืช สัตว์ และมนุษย์

(๒) สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต หรือสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ลมฟ้าอากาศ ดิน ภูมิประเทศ และไฟ เป็นต้น

๒) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man Made Environment) ส่วนใหญ่เป็นแบบแผนหรือวิธีการดำเนินชีวิตของสังคมมนุษย์ สิ่งแวดล้อมเหล่านี้ได้แก่ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปะ วัฒนธรรม สิ่งก่อสร้างหรือสถาปัตยกรรม ศาสนา ระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา และวิทยาการต่างๆ เป็นต้น^{๒๔}

จากการให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมานี้ พอสรุปได้ว่า นักวิชาการแต่ละท่านได้ใช้เกณฑ์ในการแบ่งแตกต่างกันไป แต่ทั้งหมดก็อยู่ในกรอบของความหมายสิ่งแวดล้อมอย่างเดียวกัน และแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ๆ คือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต กับสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทั้งทางตรงและทางอ้อม

ราตรี ภารา ได้ให้ความหมายของ คุณสมบัติเฉพาะตัวของสิ่งแวดล้อม หรือสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวเรานั้น ๗ ประการ ดังนี้^{๒๕}

๑) สิ่งแวดล้อมทุกชนิดมีเอกลักษณ์ที่เด่นชัดเฉพาะตัว (Unique) จะอยู่ที่ใดก็ตาม เอกลักษณ์ดังกล่าวจะบ่งบอกอย่างชัดเจน เช่น ต้นไม้ มนุษย์ น้ำ บ้าน ถนน ฯลฯ

๒) สิ่งแวดล้อมที่ไม่อยู่โดดเดี่ยวในธรรมชาติ แต่จะมีสิ่งแวดล้อมอื่นอยู่เสมอ เช่น ต้นไม้อยู่กับดิน ปลูกกับน้ำ มนุษย์กับสังคม ฯลฯ

๓) สิ่งแวดล้อมประเภทหนึ่งต้องการสิ่งแวดล้อมอื่นเสมอ เช่น ป่าต้องการดิน และน้ำ ปลูกต้องการน้ำ มนุษย์ต้องการที่อยู่อาศัย ฯลฯ

๔) สิ่งแวดล้อมจะอยู่รวมกันเป็นกลุ่มหรือระบบที่เรียกว่า ระบบนิเวศ เช่น ระบบนิเวศป่าไม้ ระบบนิเวศน้ำ ฯลฯ

๕) สิ่งแวดล้อมทั้งหลายมักมีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์ต่อกันและกันเป็น ลูกโซ่ ดังนั้นเมื่อทำลายสิ่งแวดล้อมหนึ่งแล้วจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอื่นๆ เป็นลูกโซ่เสมอและ

^{๒๔} นิวัติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ลินคอร์ โปรโมชัน, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๒๕} ราตรี ภารา, ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖.

เกิดขึ้นเสมอและเกิดขึ้นหลายๆ ขั้นตอน เช่น การทำลายป่าจนเสื่อมโทรม จะส่งผลให้เกิดการพังทลายของดิน ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ อ่างน้ำลำธารตื้นเขิน สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัย

๖) สิ่งแวดล้อมแต่ละประเภทมีความเปราะบาง แข็งแกร่ง และทนทานแตกต่างกัน บางชนิดบางประเภทจะมีความคงทนได้ดี บางชนิดเปราะบาง เช่น ดิน มักจะถูกชะล้างได้ง่าย

๗) สิ่งแวดล้อมมีการเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาที่เปลี่ยนไป การเปลี่ยนแปลง นั้น อาจเป็นการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวหรือถาวรก็ได้ เช่น เมืองทุกเมืองจะค่อยๆ เติบโต การทำลายป่าแล้วเผาจะค่อยๆ มีพืชขึ้นมาทดแทน

ดังนั้น สิ่งแวดล้อมจึงหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องได้และมองเห็นได้) และนามธรรม (วัฒนธรรม แบบแผนประเพณี ความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ^{๒๖}

๑.๖.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม

การจัดการสิ่งแวดล้อมนั้น ดร. เกษม จันท์แก้ว ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง ขบวนการดำเนินการอย่างมีระบบในการใช้ทรัพยากร ธรรมชาติ สนองความต้องการของมนุษย์ โดยไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ เพื่อการมีใช้ในอนาคตตลอดไป”^{๒๗}

ดร.จักรพันธ์ ปัญญาสุวรรณ กล่าวว่า “การจัดการสิ่งแวดล้อม หมายถึง วิธีการดำเนินการ หรือวิธีการปฏิบัติอย่างมีระบบต่อสิ่งแวดล้อม เพื่อให้สิ่งแวดล้อมที่ดีดำรงอยู่ได้นานที่สุด โดยการป้องกัน การรักษา และแก้ไขปรับปรุง ให้สิ่งแวดล้อมคงสภาพที่ดีดั้งเดิมหรือดีขึ้นกว่าเดิม”^{๒๘}

สุกาญจน์ รัตนเลิศสุรณ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ หลักการจัดการสิ่งแวดล้อมไว้ว่า

๑. สิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (Natural Environment) เช่น ดิน น้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่า เป็นต้น ซึ่งสิ่งแวดล้อมประเภทนี้สามารถจำแนกออกได้เป็น ๒ พวก คือ

๑.๑ สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต (Biotic Environment) คือ สิ่งแวดล้อมที่มีลักษณะเฉพาะตัว ซึ่งลักษณะนั้นถูกควบคุมโดยพันธุกรรม เช่น พืช สัตว์ มนุษย์ เป็นต้น

^{๒๖} รัชชนันท์ อิศรเดช ผศ.ดร., การจัดการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๓.

^{๒๗} เกษม จันท์แก้ว, วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, หน้า ๒๙๔.

^{๒๘} จักรพันธ์ ปัญญาสุวรรณ ดร., การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๘.

๑.๒ สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต (A biotic Environment) คือ สิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ทั้งที่มองเห็นได้และมองไม่เห็นด้วยตา และไม่ถูกควบคุมโดยพันธุกรรม เช่น ดิน อากาศ รังสี เป็นต้น

๒. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น (Man Made Environment) สามารถแยกได้เป็น ๒ พวก คือ

๒.๑ สิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพ (Bio-physical Environment) เช่น ต้นไม้ที่เกิดจากการเพาะเนื้อเยื่อ การโคลน แพะ แกะ และการตัดต่อหน่วยทางพันธุกรรมพืชต่าง ๆ เพื่อใช้เป็นอาหารของมนุษย์ ซึ่งสิ่งที่สร้างต่อไปนี้เป็นสิ่งที่มีชีวิตทั้งสิ้น ดังนั้นจึงจัดเป็นสิ่งแวดล้อมทางชีวภาพ ส่วน สิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ บ้าน ถนน สะพาน และรถ จัดเป็นสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ซึ่ง สิ่งแวดล้อมทางกายภาพและชีวภาพเป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมา เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒.๒ สิ่งแวดล้อมทางสังคมหรือนามธรรม (Social or Abstract Environment) เช่น วัฒนธรรม กฎหมาย ศาสนา ค่านิยม หรือจารีตประเพณี เป็นต้น ซึ่งจะเห็นว่าสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ไม่มีรูปร่าง จับต้องไม่ได้ แต่มนุษย์สามารถนำมาปฏิบัติได้ เพื่อให้มนุษย์และสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ สามารถอาศัยอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเป็นระเบียบนั่นเอง^{๒๙}

โดยสรุป การจัดการสิ่งแวดล้อม (Environmental Management) จึงหมายถึง การดำเนินการต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สิ่งแวดล้อมสามารถเอื้ออำนวยให้มวลมนุษย์มีใช้ตลอดไป โดยไม่ขาดแคลนและมีปัญหาใดๆ^{๓๐}

๑.๖.๕ แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาเกิดในท่ามกลางธรรมชาติ เหตุผลที่กล่าวเช่นนี้เพราะพระรัตนตรัยที่เป็นหลักเคารพของพระพุทธศาสนาล้วนแต่เกิดในท่ามกลางธรรมชาติทั้งสิ้น กล่าวคือพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นเจ้าของศาสนาได้ประสูติที่ป่าคือสวนลุมพินีวัน ตรัสรู้ในป่าคือใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา และปรินิพพานก็ในป่าคือใต้ต้นรังที่สาละวันทายน พระธรรม คือ คำสั่งสอนที่เป็นผลการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าในป่าคือใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ และปรากฏแก่ชาวโลกครั้งแรกคือพระปัญจวัคคีย์ก็เกิดขึ้นในป่าอิสิปตนมฤคทายวันและพระอริยสงฆ์รูปแรกคือพระอัญญาโกณฑัญญะก็เกิดในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน วิถีชีวิตของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ดังนั้น พระพุทธศาสนากับธรรมชาติจึงมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่เริ่มแรก และหลักในการพระพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญต่อธรรมชาติ เห็นได้จากหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับ

^{๒๙} สุกาญจน์ รัตนเลิศนิสรณ์, หลักการจัดการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔.

^{๓๐} รัชชนันท์ อิศรเดช ผศ.ดร., อ้างแล้ว, หน้า ๔.

ธรรมชาติและ การอนุรักษ์ธรรมชาติหลาย ๆ เรื่องบางคนอาจมองว่าพระพุทธศาสนาเป็นระบบความคิด คำสอน และการปฏิบัติที่มุ่งความเจริญงอกงามของชีวิตและความหลุดพ้นเป็นเป้าหมายสูงสุดไม่น่าจะเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม เป็นการเข้าใจที่ผิดอย่างมาก ดังคำกล่าวของพระมหาจรรยา สุทธิญาณ ที่ได้กล่าวไว้ว่า “พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งธรรมชาติและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอย่างเป็นระบบครบกระบวนการจนสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการดับทุกข์ให้พระองค์เองได้ ทรงอุทิศพระชนม์ชีพหลักการตรัสรู้เพื่อประกาศความสำคัญของธรรมชาติ กฎธรรมชาติและวิธีปฏิบัติตนให้ถูกต้องสอดคล้องกับธรรมชาติเพื่อที่จะได้ดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติอย่างสันติสุข”^{๓๑} ดังนั้น แนวคิด คำสอน และการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาไม่ใช่มีเนื้อหาจำกัดเฉพาะด้านจิตใจเท่านั้น หากยังครอบคลุมไปถึงเรื่องทางกายและขยายเชื่อมโยงไปถึงสังคมและธรรมชาติอื่นๆ ด้วย ชีวิตที่ดีในทัศนะพระพุทธศาสนา คือชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับสังคมและธรรมชาติในทางเกื้อกูลกัน จะแยกออกจากองค์ประกอบใดองค์ประกอบหนึ่งไม่ได้ เห็นได้จากข้อสรุปเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวถึงชีวิตกับธรรมชาติตามแนวคิดของพระพุทธศาสนาไว้ ๓ ประการ คือ^{๓๒}

๑. ธรรมชาติเป็นสิ่งที่รื่นรมย์ สอนให้มองเห็นและชื่นชมความงามของธรรมชาติและมีความสุขกับธรรมชาติ หลักการที่เกี่ยวกับข้อนี้มีอยู่หลายเรื่อง เช่น คำว่า “วัด” ในภาษาไทยที่มาจากคำว่า “อาราม” ในภาษาบาลีซึ่งแปลว่า สถานที่มาแล้วเกิดความยินดีหรือสถานที่ร่มรื่น เหมาะสมแก่การปฏิบัติธรรม อีกคำหนึ่งคือคำว่า “วัน” หรือ “วน” หมายถึง ป่า เช่น อัมพวัน ป่ามะม่วง บางทีก็ใช้รวมกัน เช่น เวฬุวนาราม หมายถึง วัดป่าไผ่ คำทั้งสองที่เป็นชื่อของวัดสะท้อนถึงที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ในอดีตต้องเป็นที่รื่นรมย์ ร่มรื่น เงียบสงบ เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรซึ่งก็ได้แก่ป่านั้นเอง ดังนั้นป่าไม้ในทัศนะพระพุทธศาสนาจึงมีความสำคัญในฐานะเป็นสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรที่เอื้ออำนวยประโยชน์ต่อมนุษย์ในหลายด้าน

๒. สรรพสิ่งเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติอันเดียวกับมนุษย์ มนุษย์จะต้องมีเมตตาไมตรีจิตต่อทุกสิ่ง หลักคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น หลักไตรลักษณ์ที่มุ่งให้คนเข้าใจหลักแห่งความจริงที่ว่าทุกสิ่งอยู่กับธรรมชาติ ๓ ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๓. ธรรมชาติมีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ หลักการข้อนี้มุ่งให้มนุษย์มีจิตสำนึกในคุณค่าของธรรมชาติและถือประโยชน์จากธรรมชาติอย่างถูกต้องเหมาะสม ตัวอย่างหลักคำสอนในเรื่องนี้ เช่น นิสสัย ๔ ของพระสงฆ์ที่มุ่งให้พระสงฆ์บิณฑบาตเลี้ยงชีพอยู่ตามโคนต้นไม้หรือป่า นุ่งห่มผ้าบังสุกุล และฉันยาตองด้วยน้ำมูลร่อน และยังมีอีกหลายเรื่อง เช่น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ภิกษุไปบิณฑบาตในสถานที่เงียบสงบเหมาะสมแก่การทำจิตให้เป็น

^{๓๑} พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๓๒.

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๑.

สมาธิ อีกตัวอย่างหนึ่งคือคำสอนเรื่องสัปปายะ^{๓๓} หมายถึง สิ่งที่เหมาะสม สิ่งที่เกี่ยวข้องต่อการปฏิบัติธรรม ซึ่งมีหลายข้อที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ เช่น สถานที่ปฏิบัติธรรมหรือที่อยู่ของสงฆ์ต้องเป็นสัปปายะ คือ สถานที่เงียบสงบ ไม่พลุกพล่าน (อวาสสัปปายะ) สถานที่มีลมฟ้า อากาศ อุณหภูมิที่เหมาะสม (อุตุสัปปายะ) เป็นต้น บางครั้งพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกยังได้ใช้ธรรมชาติเป็นเครื่องมือในการสอนธรรม เช่น ใช้ดอกบัวเป็นเครื่องมือในการเปรียบเทียบให้เป็นพุทธปัญญาของคน ๔ ประเภท เป็นต้น

พระมหาโสภณ ชาวปลายนา ได้นำเสนอจริยธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมซึ่งสามารถจำแนกเป็นประเภทได้ดังนี้

๑) ปธาน ความเพียร ๔ อย่าง ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

สังวรปธาน ระวังป้องกันไม่ให้เกิดมลพิษและความเสื่อมโทรมเกิดขึ้น

ปหานปธาน ทำลายมลพิษ และกำจัดความเสื่อมโทรมที่มีอยู่แล้วให้หมดไป

ภาวนापธาน สร้างและปรับปรุงคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีให้เกิดขึ้น

อนุรักษนาปธาน บำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมที่ดีอยู่แล้วไม่ให้เสื่อมโทรม

๒) ความไม่เบียดเบียน

อပ္พยาปชฌิ สุข โลก ความไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก สิ่งใดก็ตามที่เราไม่พึงประสงค์ ผู้อื่นไม่พึงประสงค์เช่นเดียวกัน การทิ้งน้ำเสีย กากขยะ สารพิษ ลงสู่ที่สาธารณะ ย่อมทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ผู้เชื่อฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าย่อมไม่เบียดเบียนผู้อื่น

๓) ความเมตตา ความกรุณา

มาตา ยถา นิยํ ปุตตํ आयुสา เอกปุตตมนุรुเก เอวมปิ สัพพภูเตสุ मानสมภาวเย อปริมาณํ เมตตญจ สัพพโลกสุมี मानสมภาวเย อปริมาณํฯ แปลว่า มารดาถนอมลูกคนเดียว ผู้เกิดในตนด้วย ย่อมพร่ำชีวิตได้ ฉันทใด พึงเจริญเมตตามีในใจ ไม่มีประมาณในทั้งสัตว์ทั้งปวง ฉันทนั้น บุคคลพึงเจริญเมตตามีในใจ ไม่มีประมาณไปในโลกทั้งสิ้น โลกจะมีแต่สันติสุข ถ้าทุกคนมีเมตตา

๔) ความสันโดษ

สนตุฎฐิ ปรมิ ธนํ ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง

ตุฎฐิ สุขา ยา อิตริตเรน ความสันโดษด้วยปัจจัยตามมีตามได้นำสุขมาให้

อตีโลกิ หิ ปาปโก ความโลภเป็นบาปแท้

^{๓๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๒๔๓-๒๔๔.

โลโก ฐมมานํ ปริปนฺโน ความโลภเป็นอันตรายแห่งธรรมทั้งหลาย^{๓๔}

สรุปว่า พระพุทธศาสนาเกิดในท่ามกลางธรรมชาติ กล่าวคือพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นเจ้าของศาสนา ได้ประสูติที่ป่า คือสวนลุมพินีวัน ตรัสรู้ในป่าคือ ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา และปรินิพพานก็ในป่า คือใต้ต้นรัง ที่สาละโนทยาน พระธรรม คือ คำสั่งสอนที่เป็นผลการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าก็เกิดขึ้นในป่าคือ ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ และพระอริยสงฆ์รูปแรกคือพระอัญญาโกณฑัญญะก็เกิดในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

๑.๖.๖ แนวคิดเกี่ยวกับพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

องค์กรศาสนา เป็นองค์กรหนึ่งของสังคมที่มีหน้าที่ให้การศึกษาอบรมสั่งสอน ศาสนิกชนของตน ให้มีจิตสำนึกที่ดีต่อเพื่อนมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม องค์กรศาสนาคงไม่มีเครื่องมืออะไรมากพอที่จะอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้โดยตรงอย่างบางหน่วยงาน แต่องค์กรศาสนาก็มีศาสนธรรมเป็นแสงสว่างส่องใจให้แก่มนุษย์ได้มองเห็นตนเอง พฤติกรรมของตนเอง ปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงชีวิตตนเองให้มีคุณค่า

การจัดการและการแก้ไขปัญหาโดยรัฐบาล ในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในช่วงระยะที่ผ่านมา ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันมากขึ้นระหว่างศีลธรรมกับกฎหมาย ที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนมากก็คือ ประกาศของมหาเถรสมาคมที่กรมป่าไม้ได้ใช้เป็นข้ออ้างในการห้ามมิให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ไม่ว่าจะเป็นกรณีใดๆ ก็ตาม และในขณะเดียวกันกรมป่าไม้ก็ถือโอกาสจัดการกับพระสงฆ์ที่อยู่ในพื้นที่ป่าให้ออกมาจากป่าให้หมด โดยไม่ได้พิจารณาถึงเจตนาและพฤติกรรมของพระสงฆ์นั้นๆ ว่ามีแนวคิดและการปฏิบัติในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร เช่น กรณีของพระประจักษ์ คุตตจิตโต ที่รุดตกลานธรรมจิต ปาดงใหญ่ ๔ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ เจ้าหน้าที่ของรัฐถึงกับจับพระสงฆ์เข้าที่คุมขัง โดยอ้างกฎหมายป่าสงวนแห่งชาติ ซึ่งในระยะต่อมาความจริงก็ได้ปรากฏแก่สายตาของประชาชนว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้นมีสาเหตุมาจากไปขัดขวางผลประโยชน์ของผู้มีอำนาจ^{๓๕}

ดังนั้น ในท่ามกลางวิกฤติทางด้านสภาพแวดล้อมกับความอยู่รอดของทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต จึงไม่สามารถฝากความหวังไว้กับหน่วยงานของรัฐเพียงอย่างเดียว มีพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาได้พยายามรวมตัวกันเพื่อปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่เหลืออยู่

^{๓๔} พระมหาโสภณ ชาวปลายนา, การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องการอนุรักษ์น้ำในพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาของผู้นำศาสนา ศึกษาเฉพาะกรณีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์วิทยาลัยแสงธรรม, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, (นครปฐม : ๒๕๓๗), หน้า ๓๙.

^{๓๕} นิคม พุทธา และ คณะ, พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖), หน้า ๔-๕.

และได้พยายามฟื้นฟูระบบนิเวศด้วยการชักชวนให้ประชาชนเห็นคุณค่าความสำคัญของธรรมชาติ มีการปลูกป่าเพื่อทดแทนป่าธรรมชาติที่ถูกทำลายไป

ปัจจุบันมีพระสงฆ์จำนวนมากที่มีแนวความคิดและการปฏิบัติในการอนุรักษ์ธรรมชาติ บนพื้นฐานของศีลธรรม วัฒนธรรม ชุมชนและเจตนารมณ์อันบริสุทธิ์ เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา และการเกื้อกูลระบบนิเวศให้คงอยู่ในสภาพที่สามารถตอบสนองความต้องการของมวลมนุษย์ได้ในระยะยาวสืบไป

พระสงฆ์ที่ได้นำหลักธรรมคำสอนและวิถีชีวิต มาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นมีมากมายหลายท่านด้วยกัน ยกที่จะกล่าวถึงทุกท่านในที่นี้ จึงขอกล่าวแต่เพียงตัวอย่าง เช่น ที่สวนโมกขพลาราม กล่าวคือ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบัน แม้ประเทศไทยจะมีวัดป่าที่น่ารื่นรมย์เหมาะสมที่จะเป็นสถานที่เจริญภาวนาอยู่หลายแห่งในประเทศไทย แต่วัดป่าที่ต้งขึ้นมาเพื่อจุดประสงค์ให้เป็นที่พักปฏิบัติธรรม ที่พยายามจะสร้างอารามตามแนวทางแห่งพุทธบัญญัติ ตามเหตุตามปัจจัยที่พอจะเอื้ออำนวยก็คือ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

จุดประสงค์ของการนำเอาสวนโมกข์มาเป็นอย่างในการอนุรักษ์ป่า เพราะเหตุผลที่ว่า ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ นั้นป่าเมืองไทยยังอุดมสมบูรณ์ แนวโน้มของการทำลายป่าอย่างรุนแรงอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันยังไม่มีแว่วว่าจะเกิดขึ้นเลย รัฐบาลสนับสนุนให้ประชาชนหักล้างถางป่า ทำเรือกสวนไร่ นา เพราะคิดว่าถ้าปามีน้อย เรือกสวนไร่ นามาก ดีกรามบ้านช่องถนนหนทางมีมาก บ้านเมืองก็จะได้ชื่อว่าเจริญและทันสมัย รัฐบาลได้มองป่าไม่เป็นเครื่องหมายแห่งความป่าเถื่อน หากอยากทำให้บ้านเมืองพ้นจากความป่าเถื่อนก็ต้องตัดต้นไม้ นับเป็นความเข้าใจผิดในการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างฉกฉกรรจ์ทีเดียว

ท่านพุทธทาสมิได้คิดอย่างนักการเมืองหรือรัฐบาลคิด แต่ท่านมีความคิดแบบพุทธที่มองอะไรอย่างครบวงจรด้วยความรอบรู้ และวิจารณ์ญาณลึกซึ้งกว้างไกล จึงมีความเห็นว่าป่าคือแหล่งผลิตและเก็บเกี่ยวปรีชาญาณ โดยเฉพาะในทางพระพุทธศาสนา จึงออกแนวสวนโมกข์ให้เป็นวัดป่า ที่พระสามารถอยู่ร่วมกับสัตว์ทุกชนิดและต้นไม้หนานาพันธุ์ด้วยสันติ ภายใต้การนำของอุดมการณ์ที่ว่า “กินข้าวจานแรม อาบน้ำในคู เป็นอยู่อย่างทาส มุ่งมาดปล่อยวาง อยู่อย่างตายแล้ว มีแก้วในมือคือดวงจิตว่าง แจกของสองตะเกียง เลี้ยงคนทั้งโลก”^{๓๖}

การดำเนินงานของสวนโมกข์ไม่ว่าในด้านการศึกษา ปฏิบัติและเผยแผ่ธรรมะ ก็เป็นไปอย่างมีระบบ มีองค์กรคือ คณะธรรมทานเป็นเครื่องรองรับ เรื่องราวของสวนโมกข์มีข้อมูลพอจะค้นคว้าหาสัมภาษณ์พูดคุยได้โดยไม่ยาก จึงนำมาเป็นเรื่องประอบแต่ไม่ถึงกับเจาะลึกมากมายนัก

^{๓๖} พระมหาจรรยา สุทธิธนาโณ, อ้างแล้ว, หน้า ๗๑-๗๒.

ในความเป็นจริงแล้วพระมหาเถระนักปฏิบัติและเผยแพร่ธรรมะ ที่ใช้การปฏิบัติธรรม เป็นเครื่องอนุรักษปา หาดำมีแต่ท่านพุทธทาสไม่ แต่พระมหาเถระ เช่น หลวงปู่ชา หลวงปู่แหวน หลวงปู่สิม หลวงปู่ดุลย์ อาจารย์มั่น อาจารย์ฝั้น อาจารย์แบน หลวงตาบัว หรือแม้แต่ผู้สวดทำนองเพีย และหลวงพ่อบุญญานันทะ ผู้ปลุกปลุกกลางกรุงให้เป็นปอดของคนเมืองหลวง ก็ล้วนแต่มีบทบาทต่อการรักษาป่าเมืองไทยอย่างมากทั้งสิ้น และยังมีพระเถระอื่นๆอีกเป็นจำนวนมาก ที่ไม่สามารถจะ นำผลงานของท่านมาจารึกไว้ ณ ที่นี้ก็ล้วนมีคุณูปการต่อการบำรุงรักษาป่าให้อยู่ในสภาพปกติทั้งสิ้น

นอกจากวัดและพระสงฆ์จะมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวข้างต้นแล้ว วัดและพระสงฆ์ก็ยังมีส่วนเกี่ยวข้องและช่วยกันอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกมากมายหลายประการ ดังตัวอย่างเช่น ^{๓๗}

- วัดเป็นสถานที่สงบรณ์ เป็นที่ปลูกต้นไม้ ทั้งไม้ดอก ไม้ผล ไม้ประดับและไม้ อื่นๆ ดังนั้น อาณาบริเวณของวัดจึงช่วยจัดการป่าไม้ได้ส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีวัดจำนวนมากที่ ได้เขียนสุภาษิตสอนใจหรือคำพังเพยติดไว้ตามต้นไม้ต่างๆ เรียกว่า ต้นไม้พูดได้ เช่น ที่วัดอุโมงค์ จังหวัดเชียงใหม่ ถ้าผู้อ่านสุภาษิตหรือคำพังเพยต่างๆ ได้นำไปประพฤติปฏิบัติก็จะทำให้เป็น ทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าต่อไป

- พระสงฆ์ฝ่ายอรัญวาสี คือพระสงฆ์ที่พำนักอยู่ในป่าเพื่อแสวงหาความสงบ ก็มีส่ว นช่วยรักษารักษาป่าไม้ได้เช่นกัน เช่น สำนักสงฆ์ถ้ำผาช่อง อำเภอเชียงดาว และศูนย์ปฏิบัติธรรม หนองฮ่อ ตำบลช้างเผือก จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

- อาณาเขตของวัดช่วยให้เป็นที่พักพิงของสัตว์ป่า เช่น ที่วัดไผ่โรงวัว วัดไผ่ล้อม จังหวัดสุพรรณบุรี มีนกป่าห่านจำนวนมากที่อพยพหลบอากาศหนาวมาพักอาศัย และยังมีสัตว์ ป่าชนิดอื่นๆ มาใช้วัดเป็นสถานที่อยู่อาศัยและหลบภัย เช่น ค้างคาว ไก่ป่า เป็นต้น นอกจากนี้ แหล่งน้ำภายในวัดยังเป็นเขตอภัยทาน สัตว์น้ำจำพวก กุ้ง หอย ปู ปลา ได้อยู่อาศัย ซึ่งวัดช่วย อนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำได้อีกส่วนหนึ่งด้วย

- พระสงฆ์นักพัฒนา ได้ให้ชาวบ้านช่วยกันนำจิวรเก่าๆ มาตัดเป็นชิ้นยาวๆ เพื่อนำไป ห่มต้นไม้ ที่เรียกว่า “บวชต้นไม้” ซึ่งต้นไม้ใหญ่ๆ ในป่าเมื่อถูกห่มด้วยจิวรแล้ว ผู้ที่ลักลอบตัดไม้ก็ไม่ กล้าตัดเพราะกลัวบาปกรรม ตัวอย่างเช่น การบวชต้นไม้สองข้างถนนระหว่างทางสายเชียงใหม่- ลำพูน (สายเก่า) มีต้นไม้ยางอยู่จำนวนมากและมีจิวรห่มไว้ทุกต้นเพื่อช่วยให้ไม่ถูกตัด และสองข้าง ทางถนนสายเชียงใหม่-หางดง แยกไปอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ ก่อนจะถึงน้ำตกแม่กลาง ก็มี ต้นไม้สักถูกห่มจิวรอยู่เป็นจำนวนมาก

^{๓๗} ดร. จักรพันธ์ ปัญจะสุวรรณ, การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘๒-๒๘๓.

- พระสงฆ์นักพัฒนา เป็นแกนนำชาวบ้านในการพัฒนาแหล่งน้ำ เช่น ขุดลอกแม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง กำจัดผักตบชวา เป็นต้น รวมทั้งยังได้นำชาวบ้านช่วยกันพัฒนาในสิ่งต่างๆ รวมทั้งปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ

ดังนั้น วัดและพระสงฆ์จึงเป็นหน่วยงานและบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเราจะต้องช่วยกันส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมดังกล่าว เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อยู่คู่กับมนุษย์ไปตราบนานเท่านาน^{๓๘}

ภัทรพร สิริกาญจน ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้

นอกจากพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลจะมีบทบาทในการพัฒนาศีลธรรมให้ชุมชนมีความรู้ผิดชอบชั่วดีและมีระเบียบในการดำรงชีวิตแล้ว พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย ซึ่งการพัฒนาทางวัตถุดังกล่าวนี้นี้จะสำเร็จได้ก็โดยอาศัยความรู้ความเข้าใจ ความสำนึกถึงคุณค่าของธรรมชาติและชีวิต ตลอดจนการร่วมมือจากชาวบ้านที่ได้รับการพัฒนาทางศีลธรรม^{๓๙}

๑.๖.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้างานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปงานวิจัยที่ศึกษามาได้ดังต่อไปนี้

๑.๖.๗.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหาร

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร พบว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ ดังต่อไปนี้

บุญช่วย จันทร์เหาะ ได้วิจัยเรื่อง พฤติกรรมการบริหารของเจ้าอาวาสที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์คณะจังหวัดกรุงเทพมหานครผลการวิจัยพบว่า พฤติกรรมการบริหารของเจ้าอาวาสที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานของวัด โดยภาพรวมมี ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านกระบวนการวินิจฉัยสั่งการและ ๒) ด้านการควบคุมการปฏิบัติงาน เมื่อแยกพิจารณาการปฏิบัติงานวัดเป็นรายด้านพบว่า พฤติกรรมที่ส่งผลมี ๔ ด้านคือ ๑) ด้านกระบวนการวินิจฉัย

^{๓๘} ผศ.ดร. ธัชชนันท์ อิศเรศ, อ้างแล้ว, หน้า ๑๗๔.

^{๓๙} ภัทรพร สิริกาญจน, **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สวณโณ ในการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗.

สั่งการ ๒) ด้านการกำหนดเป้าหมายสั่งการ ๓) ด้านการควบคุม การปฏิบัติงาน และการกำหนดมาตรฐานและ ๔) ด้านการปฏิบัติงานและการฝึกอบรม^{๔๐}

บุศรา เข้มทอง ได้วิจัยเรื่อง “คุณลักษณะผู้บริหารตามความคิดเห็นของพนักงานธนาคารที่ตั้งในเขต อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี” ผลการวิจัยพบว่า พนักงานธนาคารมีความคิดเห็นเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้บริหารในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นคุณลักษณะของผู้บริหาร ตามเพศ อายุ ระดับการศึกษา ลักษณะงาน ระยะเวลาการทำงานและประเภทธนาคาร ในภาพรวมพบว่า ไม่แตกต่างกัน เมื่อวิเคราะห์เป็นรายด้านพบว่า คุณลักษณะของผู้บริหาร ด้านบุคลิกภาพ พนักงานที่มีอายุ ๓๑ - ๔๐ ปี มีความคิดเห็นสูงกว่าพนักงานที่มีอายุไม่เกิน ๓๐ ปี^{๔๑}

พระมหากมล ขนฺติธโร (โปรงใจ) ได้วิจัยเรื่อง ประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูนพบว่า มีประสิทธิภาพในการบริหารงานคณะสงฆ์อยู่ในระดับปานกลาง แต่พระสงฆ์ส่วนมากมีระดับการปฏิบัติตามหลักและวิธีการในการบริหารจัดการของการบริหารงานพระสังฆาธิการอยู่ในระดับปานกลางค่อนข้างน้อยซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดอ่อนในการบริหารงานคณะสงฆ์และจากแบบสอบถามปลายเปิดพบว่าพระสงฆ์ในระดับปกครองขาดความสามัคคีและมีการเล่นพรรคเล่นพวกเพื่อผลประโยชน์ในการเลื่อนตำแหน่งสมณศักดิ์^{๔๒}

พระมหาเรณูศักดิ์ พิมพ์สกุล ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้าพบว่า ภารกิจ ๖ ด้านคือ การปกครองสงฆ์ด้วยหลักธรรมวินัย การบริหารแบบ มีส่วนร่วมและทำงานเป็นทีม มีคณะกรรมการพิจารณาพระสงฆ์ที่ทำความผิดวินัย มีการปรับเปลี่ยนตำแหน่งเพื่อความเหมาะสม ปรับปรุงหลักสูตรและกระจายการศึกษา รวมทั้งจัดการศึกษาโดยภิกษุสามเณร ต้องศึกษาทุกรูป จัดการศึกษาสงเคราะห์แก่เยาวชนและชุมชน มีการปรับปรุงหลักสูตรพัฒนาพระภิกษุที่ทำหน้าที่ครูสอนโดยรัฐจัดงบประมาณอุดหนุน พระสงฆ์ควรเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศ ควรมีองค์กรการเผยแผ่ พร้อมทั้งภิกษุโดยรัฐให้การสนับสนุนการก่อสร้าง

^{๔๐} บุญช่วย จันทรเฒ่า, “พฤติกรรมกรรมการบริหารของเจ้าอาวาสที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์คณะจังหวัดกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๔), หน้า ง.

^{๔๑} บุศรา เข้มทอง, “คุณลักษณะผู้บริหารตามความคิดเห็นของพนักงานธนาคารที่ตั้งในเขต อำเภอเมือง จังหวัดชลบุรี”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีปทุม, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

^{๔๒} พระมหากมล ขนฺติธโร (โปรงใจ), “ประสิทธิภาพการบริหารงานคณะสงฆ์อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

อาคารต่างๆ การอนุรักษ์ศิลปะแบบไทยเป็นสัดส่วนมีแบบแปลน โดยมีคณะกรรมการสงฆ์คอยดูแลส่งเสริมการสาธารณสงเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ และการมีส่วนร่วมในการจัดอวยมุข^{๔๓}

พระราชวรดิฐ (อดุลย์ อมโร) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔ ผลการวิจัยพบว่า

๑) ผู้บริหารและ ครูสอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับระดับการปฏิบัติงานในกระบวนการบริหารงานบุคคลอยู่ในระดับปานกลาง

๒) ผู้บริหารและครูสอนมีความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงานบุคคลไม่แตกต่างกัน

๓) ผู้บริหารและครูสอนที่มีอายุพรรษาและวุฒิการศึกษา ศาสนศึกษาต่างกันมีความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการบริหารงานบุคคลไม่แตกต่างกัน ส่วนผู้บริหารและครูสอนที่มีประสบการณ์ อายุจริงและวุฒิการศึกษาสามัญต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

๔) ปัญหาการบริหารงานบุคคล ได้แก่ ระบบการคัดเลือกบุคคลขาดความชัดเจน บุคลากรขาดขวัญกำลังใจและโรงเรียนมีงบประมาณน้อย ข้อเสนอแนะคือ ควรมีหน่วยงานเฉพาะดำเนินงานบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรม^{๔๔}

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารสรุปได้ว่า การบริหาร คือการทำงานของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป การบริหารจึงเป็นศาสตร์ (Science) ที่ประกอบไปด้วยขั้นตอนและกระบวนการต่างๆ อย่างเป็นระบบ ผู้บริหารจึงต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ และความสามารถที่จะนำเอาหลักการและทฤษฎีไปประยุกต์ใช้กับการบริหารงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กร

๑.๖.๗.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวกับคณะสงฆ์

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับคณะสงฆ์ พบว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

ทวี เขจรกุล ได้วิจัยเรื่อง บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดหนองคายผลการวิจัยพบว่า บทบาทเจ้าอาวาสในการ

^{๔๓} พระมหาเรณูศักดิ์ พิมพ์สกุล, “รูปแบบการบริหารวัดในทศวรรษหน้า”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (สาขาบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๕), หน้า (๑)

^{๔๔} พระราชวรดิฐ (อดุลย์ อมโร), “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียน พระปริยัติธรรมแผนกธรรมเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๔”, “วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๔๓), หน้า (๑).

บริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาบทบาทแต่ละด้าน พบว่า บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารวัดอยู่ในระดับมาก ๓ ด้าน เรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยจากสูงไปหาต่ำ คือ บทบาทด้านการปกครองด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านการสาธารณูปการ ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษาสงเคราะห์และด้านการศาสนศึกษา ผลการเปรียบเทียบระดับการปฏิบัติของเจ้าอาวาส พระภิกษุสามเณร และคณะกรรมการ ที่มีต่อบทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดโดยรวม ไม่แตกต่างกัน^{๔๕}

พระครูปลัดอาทิตย์ อุตถเวที (ซองดี) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒ ผลการวิจัยพบว่า ในสมัยพุทธกาล การปกครองคณะสงฆ์ ยึดหลักสามัคคีธรรมเป็นที่ตั้ง ให้ความเสมอภาคในหมู่คณะ ทรงมอบภาระหน้าที่ในการบริหารคณะสงฆ์แก่พระสาวกให้เหมาะสมกับฐานะตำแหน่งหน้าที่ แต่พระพุทธองค์ก็ได้ทรงมอบความเป็นใหญ่ในการปกครองให้แก่ภิกษุใด นอกจากพระธรรมวินัยที่พระองค์ได้ทรงบัญญัติไว้แล้ว ภายหลังพุทธกาลการบริหารคณะสงฆ์ ยังคงยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก แต่มีรูปแบบการบริหารปกครองที่สอดคล้องกับฝ่ายบ้านเมืองในยุคนั้นๆ ปัจจุบันนี้การปกครองคณะสงฆ์ไทยนอกจากจะยึดพระธรรมวินัยแล้ว ยังอิงอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับและมติมหาเถรสมาคมในการสนับสนุนส่งเสริมการบริหารคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดีงามและป้องกันภัยอันตรายจากภายนอกที่จะเกิดขึ้นกับองค์กรคณะสงฆ์ไทย^{๔๖}

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธีรปัญโญ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ พบว่ามีบทบาทอยู่ในระดับมากทุกด้าน และเมื่อเปรียบเทียบบทบาทของพระสังฆาธิการจังหวัดนนทบุรีที่มีจำนวนพรรษา ระดับการศึกษาสายสามัญ การศึกษาทาง

^{๔๕} ทวี เขจรกุล, “บทบาทเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๖), หน้า ๑.

^{๔๖} พระครูปลัดอาทิตย์ อุตถเวที (ซองดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการในเขตปกครองภาค ๒, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า (๑).

เปรียญธรรม ประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ และการสังกัดวัดแต่ละขนาดแตกต่างกันมีบทบาทต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีไม่แตกต่างกัน^{๔๗}

พระธนดล นาคพิพัฒน์ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ศึกษาเปรียบเทียบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ปัญหา อุปสรรคและข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งผลการวิจัยสรุปว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลางและเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุ ตำแหน่งพระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษา ทางสามัญ การศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่ต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ไม่แตกต่างกัน และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ ควรมีการปกครองพระภิกษุสามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ให้พระภิกษุ สามเณร เอาใจใส่ต่อกิจกรรม ด้านพระพุทธศาสนาให้พระภิกษุ สามเณร ดำเนินกิจกรรมบางอย่างภายในวัดอย่างมีระเบียบ^{๔๘}

พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีกุล ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่ทั้ง ๖ ด้านนั้นได้มีด้านที่มีบทบาทมากที่สุดใน ๓ ระดับ โดยเรียงลำดับ คือ ด้านการควบคุมและรักษาความเรียบร้อยดีงาม ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านการสาธารณูปการ ส่วนด้านปานกลาง ๒ ด้าน คือ ด้านการสาธารณสงเคราะห์และด้านศาสนศึกษา สำหรับด้านการศึกษาสงเคราะห์ระดับน้อยถึงน้อยที่สุด^{๔๙}

^{๔๗} พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ชีรปญโญ, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ก.

^{๔๘} พระธนดล นาคพิพัฒน์, “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ก.

^{๔๙} พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดกระบี่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑.

๑.๖.๗.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม พบว่ามีผู้ทำการศึกษาวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

ปิยฉัตร เชาวลิต ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาปัจจัยและลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน : พหุกรณีศึกษาวัดพัฒนาดีเด่น” พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน ในประเด็นเรื่องบุคคลในชุมชนได้แก่ ๑) ฐานะทางเศรษฐกิจ พบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมไม่ขึ้นกับฐานะทางเศรษฐกิจ ๒) ความเป็นผู้นำ พบว่า ผู้ที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมไม่จำเป็นต้องเป็นผู้นำแบบเป็นทางการ ๓) ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับวัดพัฒนาดีเด่น พบว่า คนในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อเข้าใจในประโยชน์ ของวัดพัฒนาตัวอย่าง โดยเฉพาะในด้านจิตใจ ๔) ความคาดหวังของคนในชุมชนที่มีต่อวัดพัฒนาดีเด่น คนในชุมชนคาดหวังให้วัดมีการพัฒนาต่อไปโดยไม่หยุดเพียงเมื่อรับรางวัล และคาดหวัง ให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน ในประเด็นบริบทของชุมชน ได้แก่ (๑) เศรษฐกิจของชุมชน พบว่าเศรษฐกิจของชุมชนไม่ได้ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน (๒) สังคมของชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและปัญหาสังคมส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ เมื่อความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีจะสามารถชักชวนกันมาร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นได้ และในส่วนของปัญหาทางสังคม เมื่อไม่มีปัญหาทางสังคม ทำให้มีความสบายใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่เกิดขึ้นที่วัด (๓) วัฒนธรรมของชุมชน ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมคือ เมื่อมีกิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรม จะเป็นสิ่งดึงดูดใจคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่เกิดขึ้น เกิดการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมต่อไป^{๔๐}

สุนทรี จินธรรม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในหมู่บ้านโครงการปฐมโสภิต ต.พระประโทน อ.เมือง จ.นครปฐม” พบว่า การศึกษาองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในหมู่บ้านโดยการปฐมโสภิต จังหวัดนครปฐม พบว่าผู้ที่มิศีล ๘ มีพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมสูงกว่าผู้ที่ถือศีล ๕ และกล่าวว่าอาจเนื่องจากผู้ที่ถือศีล ๘ มีข้อปฏิบัติที่เคร่งครัดกว่าศีล ๕ อยู่ ๓ ข้อ คือการรู้จักประมาณในการบริโภค การเว้นจาก

^{๔๐} ปิยฉัตร เชาวลิต, การศึกษาปัจจัยและลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน : พหุกรณีศึกษาวัดพัฒนาดีเด่น”, วิทยานิพนธ์ (ครุศาสตรมหาบัณฑิต) (คณะครุศาสตร์ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๔๐.

การละเล่นมหรสพ และการเว้นขาดจากเครื่องตกแต่งประดับประดา ซึ่งช่วยในการประหยัดในการใช้ทรัพยากร^{๕๑}

ประสพสุข พันธุ์ประยูร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย” พบว่าปัจจุบันพระสงฆ์มีบทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก และจากกรณีศึกษาพระสงฆ์ เจ้าอาวาสวัดจำนวน ๖ รูป พบว่ามีวิในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่เหมือนกัน ๘ วิธี คือ

- ๑) กำหนดเขตวัดหรือสำนักสงฆ์ให้เป็นเขตอภัยทาน
- ๒) สั่งสอนชาวบ้านให้หยุดยั้งการทำลายป่า
- ๓) ฟื้นฟูสภาพป่าที่ถูกทำลายโดยการร่วมกันปลูกป่า
- ๔) สร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า
- ๕) ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
- ๖) จัดทำแนวเขตป่าอนุรักษ์ เช่น ปักป้าย
- ๗) จัดตั้งองค์กรในชุมชนให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการอนุรักษ์
- ๘) ระดมชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์ป่า^{๕๒}

ประภัสรา นาคะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาวัดเพื่อเป็นพื้นที่สีเขียวของเขตเมืองชั้นในกรุงเทพมหานคร” พบว่า สามารถพัฒนาวัดให้เป็นพื้นที่สีเขียวของกรุงเทพมหานครเขตเมืองชั้นในได้ แต่ความยากง่ายในการพัฒนาให้เป็นพื้นที่สีเขียวที่ดีตามเกณฑ์มาตรฐานของแต่ละวัดนั้นแตกต่างกันไปตามปัญหา ศักยภาพ ข้อจำกัดและนโยบายของแต่ละวัด ซึ่งสามารถสรุปประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องต่อการพัฒนาวัดเพื่อเป็นพื้นที่สีเขียวของกรุงเทพมหานครเขตเมืองชั้นในให้ประสบผลสำเร็จออกเป็น ๒ ประเด็น ได้แก่ ข้อเสนอแนะ สำหรับปรับปรุงพื้นที่วัดให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐาน และข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาวัดเพื่อเป็นพื้นที่สีเขียว^{๕๓}

^{๕๑} สุนทรี จินธรรม, การศึกษาองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในหมู่บ้านโครงการปฐมอโคต ต.พระประโทน อ.เมือง จ.นครปฐม, วิทยานิพนธ์, ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล, (นครปฐม : ๒๕๓๑), หน้า ๖๓-๗๐.

^{๕๒} ประสพสุข พันธุ์ประยูร, บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย, รายงานการวิจัย, (สถาบันสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า ๑.

^{๕๓} ประภัสรา นาคะ, การพัฒนาวัดเพื่อเป็นพื้นที่สีเขียวของเขตเมืองชั้นในกรุงเทพมหานคร, วิทยานิพนธ์ (สธ.ม.) (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑.

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด โดยมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

๑) โดยการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อศึกษาโดยอาศัยข้อมูลเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และข้อมูลเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ได้แก่ งานวิจัย ตำราวิชาการ ที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด ทั้งนี้เพื่อค้นหาแนวทางตามพุทธวิธีในการบริหารจัดการในเชิงทฤษฎี

๒) วิจัยภาคสนาม (Field Research) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของเจ้าอาวาสวัดในจังหวัดนครปฐม โดยอาศัยข้อมูลแบบสัมภาษณ์เจ้าอาวาส และพระภิกษุที่เป็นผู้เชี่ยวชาญ และเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม

๑.๗.๒ ผู้ให้ข้อมูลหลัก

การศึกษาครั้งนี้ ได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ศึกษา ดังนี้

๑) พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ) เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม วัดพระปฐมเจดีย์ ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

๒) พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ (ทองคำ จารุโก) เจ้าอาวาสวัดพระเนียงแตก ตำบลมาบแค อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

๓) พระพิพัฒน์ศึกษากร (พนม รตนาโก) เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ ตำบลบางช้างเหนือ อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม

๔) พระพิพัฒน์วิริยาภรณ์^{๔๔} (แย้ม กิตฺติบุโร) เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม

๕) พระครูศรีสุตากร (อภิชาติ อภิญาโณ) เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

๑.๗.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ เป็นการถามกว้างๆ เพื่อให้ไปสู่การสนทนาเพื่อให้ได้คำตอบจากบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ซึ่งประกอบด้วยแนวทางการสัมภาษณ์เป็น

^{๔๔} ได้รับพระราชทานสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชวิริยาลังการ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.

ข้อมูลเกี่ยวกับหลักการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด วิธีการบริหารจัดการที่เป็นรูปธรรม ส่วนในการสัมภาษณ์ภาคสนามมีการปรับแนวทางการสัมภาษณ์แต่ละตอนให้เหมาะสมกับสถานะผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกที่เป็นประเด็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม วิธีการ แนวทางต่างๆที่จะทำให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์

ประเด็นในการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย

- ๑) ด้านภูมิสถาปัตยกรรม สภาพแวดล้อม บรรยากาศต่างๆ ภายในวัดที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษา เป็นแหล่งเรียนรู้ เสริมสร้าง และถ่ายทอดวัฒนธรรมภายในวัด
- ๒) ด้านสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติที่มีภายในวัด
- ๓) ด้านพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ลักษณะเป็นการจัดการให้มีพื้นที่การเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน
- ๔) ด้านสิ่งแวดล้อมในทางธรรม ใช้หลักธรรมของศาสนาเป็นหลักปฏิบัติในการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

มีขั้นตอนการวิจัย และกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- ๑) ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา งานวิจัย งานวิทยานิพนธ์ และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มศึกษาข้อมูลจาก พระสูตรปิฎกและศึกษาผลงานของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่กล่าวถึงการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติ และทางธรรม แล้วนำมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ในบทที่ ๓ และบทที่ ๔ ต่อไป
- ๒) ข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมมาจากแนวทางการสัมภาษณ์ โดยเริ่มสัมภาษณ์เดือนมกราคม ๒๕๕๔ ถึง กรกฎาคม ๒๕๕๔ แล้วนำมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์ไว้ในบทที่ ๓ และบทที่ ๔ ในกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลมีขั้นตอนดำเนินการ ดังนี้
 - ก. สร้างแนวทางการสัมภาษณ์
 - ข. ให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ
 - ค. สัมภาษณ์เจ้าคณะจังหวัด ๑ รูป เจ้าอาวาส ๔ รูป รวม ๕ วัด
 - พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ) เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม วัดพระปฐมเจดีย์ ตาบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
 - พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ (ทองคำ จารุโก) เจ้าอาวาสวัดพระเนียงแตก ตาบลมบแด อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม
 - พระพิพัฒนศึกษากร (พนม รตนาโก) เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ ตาบลงบางช้างเหนือ อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม

- พระพิพัฒน์วีริยาภรณ์^{๕๕} (แย้ม กิตติธนโร) เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

- พระครูศรีสุตากร (อภิชาติ อภิญาโณ) เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

ง. จัดบันทึก บันทึกเทป สังเกตและการสัมภาษณ์

จ. วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ จัดบันทึก บันทึกเทปและการสังเกต

ฉ. วิเคราะห์บทสัมภาษณ์และวิธีการต่างๆ ในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของ วัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑) วิเคราะห์หลักการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด

๒) วิเคราะห์เทคนิคและวิธีการต่างๆ ในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายใน วัดในจังหวัดนครปฐมที่กำหนดไว้ในงานวิจัย

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

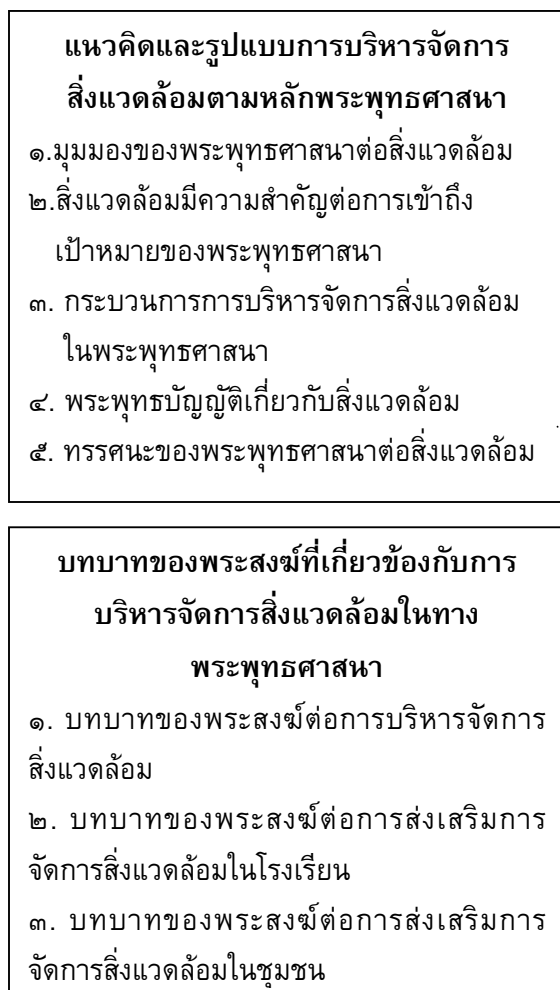
การศึกษางานวิจัยเรื่อง การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่างใน จังหวัดนครปฐม โดยมีขอบเขตในการสร้างกรอบแนวคิดในการวิจัย แนวคิดการบริหารจัดการ สิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ สิ่งแวดล้อม การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของเจ้าอาวาสในจังหวัดนครปฐม

ผู้วิจัยได้ศึกษาเชิงคุณภาพ จึงต้องวิจัยศึกษาเชิงลึกถึงการบริหารจัดการ รูปแบบ แนวทาง การแก้ไขปัญหา การพัฒนาสิ่งแวดล้อมในระยะยาว

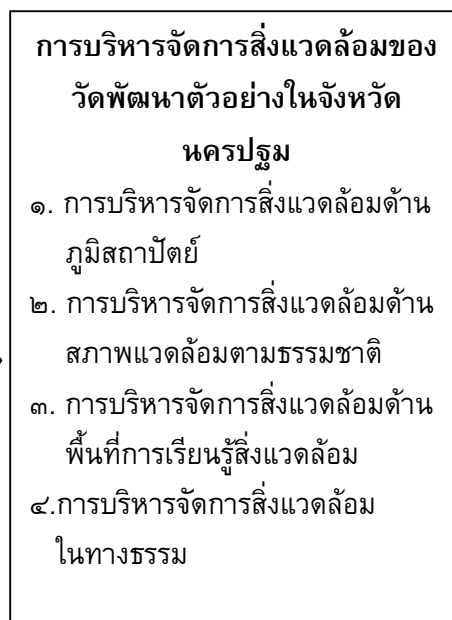
ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สร้างกรอบแนวคิดเพื่อการวิจัย ดังแสดงไว้ ดังนี้

^{๕๕} ได้รับพระราชทานสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชวิริยาลังการ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.

ตัวแปรต้น

ตัวแปรตาม

แผนภูมิที่ ๑.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๙.๑. ทำให้ทราบแนวคิดและรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๙.๒. ทำให้ทราบบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในทางพระพุทธศาสนา

๑.๙.๓. ทำให้ทราบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดของเจ้าอาวาสในวัดพัฒนาตัวอย่างจังหวัดนครปฐม

๑.๙.๔. ผลที่ได้จากการวิจัยนำไปใช้เป็นข้อมูลเพื่อการพัฒนาวัดในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิดและรูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา

ในการศึกษาวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งหมายที่จะให้ทราบถึง แนวคิดการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้วิจัยได้มีความมุ่งหมายโดยตรงที่จะศึกษาจากแหล่งข้อมูลและเอกสารต่างๆ ที่มีอยู่ ดังจะได้กล่าวไปตามลำดับ และเพื่อความสะดวกในการค้นคว้า ผู้วิจัยแบ่งประเด็นที่จะศึกษาวิจัย ออกเป็นหมวดใหญ่ๆ ดังนี้

- ๒.๑ มุมมองของพระพุทธศาสนาต่อสิ่งแวดล้อม
- ๒.๒ สิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา
- ๒.๓ กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา
- ๒.๔ พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
- ๒.๕ ทศนะของพระพุทธศาสนาต่อสิ่งแวดล้อม
- ๒.๖ บทสรุปวิเคราะห์

๒.๑ มุมมองของพระพุทธศาสนาต่อสิ่งแวดล้อม^{*}

ตามหลักของความเป็นจริงแล้ว จุดที่เรายืนจะต้องมีความสัมพันธ์กับจุดที่เราเห็น อย่างหากยืนอยู่ใต้ถุนอาคารก็เห็นบริเวณโดยรอบตามระดับของสายตามองเห็นได้ หากขึ้นยืนที่บนชั้นที่สามก็จะมองเห็นถึงไม่ไปไม้ที่สูงขึ้น เห็นต้นไม้ใหญ่ และเห็นอาคารสถานที่ไกลออกไปมากกว่ายืนใต้ถุนอาคาร แต่หากขึ้นยืนบนหลังคาชั้นสูงสุดชั้นที่เก้า จะมองเห็นภูมิทัศน์ที่ไกลออกไป เห็นบริเวณกว้างไกลมากขึ้น

ที่กล่าวนำมานี้เพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่าฐานความคิดจะมีความสัมพันธ์กับมวลประสบการณ์ของคน ว่าคนนั้นมีมวลประสบการณ์ ได้รับการฝึกฝนอบรมมาอย่างไร ได้รับการฝึกอบรมมาจากไหน และคนนั้นได้รับการศึกษามาในสาขาวิชาอะไร รวมไปถึงเคยอยู่ในสังคมชุมชนที่มีวัฒนธรรม ประเพณีเป็นอย่างไร เพราะบริบทต่าง ๆ เหล่านี้จะมีส่วนในการหล่อหลอมวิธีคิด เพราะคำว่ามุมมองจะต้องผ่านคนและคนมองต้องผ่านความคิดความเชื่อของคน ประการสำคัญจึงอยู่ที่คนนั้นได้ถูกหลอมมาจากบริบทที่มีลักษณะเป็นอย่างไร เหมือนคนใช้กล้องจะส่องดูทิวทัศน์ การจะเห็นทิวทัศน์นั้นต้องเห็นโดยการผ่านกล้อง ประเด็นสำคัญคุณภาพของกล้อง ที่มีวิสัยการส่องได้ดีขนาดไหนเพียงใด

^{*} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓.

มุมมองในการพัฒนามนุษย์ก็เช่นกัน ประเด็นสำคัญมองจากฐานของอะไร อย่างฐานของนักเศรษฐศาสตร์ นักกฎหมาย นักพัฒนาชุมชน นักวิทยาศาสตร์ นักการศึกษา นักสังคมศาสตร์ แม้แต่นักสังคมศาสตร์จากสาขาย่อยต่างกันก็อาจมีมุมมองที่แตกต่างกัน คำว่าต่างในที่นี้หมายถึงวิธีการและข้อปลีกย่อยที่แตกต่างกัน แต่โดยหลักการแล้วไม่น่าจะแตกต่างกันเท่าใดนัก

มนุษย์หรือคนมีความสำคัญต่อสังคม ต่อชุมชนและองค์กรเป็นอย่างยิ่ง หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของกระบวนการพัฒนาทั้งหลาย เหตุฉะนั้นการพัฒนาคนหรือการพัฒนาทรัพยากรบุคคล จึงได้รับการเอาใจใส่เป็นอย่างดี จากองค์กรทั้งรัฐและเอกชน โดยเฉพาะในเรื่องของการให้การศึกษา เพื่อการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนา เหตุฉะนั้นจึงต้องมีการพัฒนาให้มีคุณภาพ มีศักยภาพ ให้มีความรู้ความสามารถ มีความเชี่ยวชาญเพื่อพัฒนาองค์กรให้ยั่งยืน ในท่ามกลางสถานการณ์ของความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา^๒ เพราะสภาพความจริงของสังคมมีการเปลี่ยนแปลง ไหลเลื่อน (Dynamics) อยู่ตลอดและมีเหตุปัจจัยที่สร้างความสลับซับซ้อน (Complexity) เพิ่มมากขึ้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาให้เกิดความรู้เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงนั้นได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔) ยึดการพัฒนาแบบบูรณาการเป็นองค์รวม ที่มีคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา ต่อเนื่องมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ (พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๔) และ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๙ (พ.ศ.๒๕๔๕-๒๕๔๙) ให้ความสำคัญต่อการรวมพลังจากทุกภาคส่วนให้มีส่วนร่วมดำเนินการในทุกขั้นตอนของแผน ฯ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาสู่การปฏิบัติ รวมทั้งการติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานตามแผนอย่างต่อเนื่อง และเน้นที่การพัฒนาคนให้มีคุณภาพพร้อมคุณธรรมและรอบรู้อย่างเท่าทัน มีสุขภาวะที่ดี อยู่ในครอบครัวที่อบอุ่น ชุมชนที่เข้มแข็ง พึ่งตนเองได้ มีความมั่นคงในการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีภายใต้ดุลยภาพของความหลากหลายทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม(แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐(พ.ศ.๒๕๕๐-๒๕๕๔) ซึ่งถือว่าเป็นจุดเน้นที่สำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๐ ในด้านเพื่อการพัฒนาคนหรือทรัพยากรมนุษย์^๓

การพัฒนาตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา สอนว่ามนุษย์พัฒนาได้และมนุษย์อยู่เพราะการพัฒนา ถ้าไม่พัฒนาจะอยู่ไม่รอดและพัฒนาได้โดยไม่มีขีดจำกัด สูงสุดสู่ความเป็น

^๒ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรรมศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๒,

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรรมศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๐.

พุทธะ โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบของการพัฒนาที่สูงสุด ตามพุทธศาสนาสุภาสิตที่ว่า “ทนฺโต เสฏฺโง มนุสฺเสสุ ในหมู่มนุษย์ผู้ที่พัฒนาฝึกฝนที่ดีเท่านั้นจึงจะเป็นผู้ประเสริฐ” นี่เป็นหลักที่เป็นฐานความคิดความเชื่อพื้นฐาน ที่กำหนดทิศทางของกระบวนการทั้งหมด^๔

การพัฒนามนุษย์บางครั้งอาจพูดในมิติของการพัฒนาสังคม เพราะการพัฒนาสังคมโดยสาระแล้วก็คือการพัฒนามนุษย์ เพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้ดีขึ้น เพียงแต่การพัฒนาสังคมจะมองในมิติของโครงสร้างโดยรวม ซึ่งรวมเอาสังคม การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษาและศิลปวัฒนธรรมและบริบทอื่น ๆ เข้าไว้ด้วย “แต่เป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาอยู่ที่ คน เพราะคนเป็นทั้งผู้ถูกพัฒนาและเป็นผู้รับผลของการพัฒนา มองคนเป็นกลุ่ม หรืออยู่ในกลุ่มดังนั้นการพัฒนาคนจึงรวมถึงการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม และเป้าหมายของการพัฒนาคน กลุ่มคน หรือสังคม คือความอยู่ดีกินดีด้านต่าง ๆ หรือสภาพสังคมที่ดี ซึ่งรวมถึงสภาพเศรษฐกิจและการเมืองด้วย” ที่สุดผลต้องเป็นไปเพื่อให้คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เหมือนการมองดูทิวทัศน์จะผ่านอะไร ผ่านวัตถุชนิดใด ราคาแพงแค่ไหนเพียงใดที่สุดก็เพื่อให้มองเห็นความสวยงามของทิวทัศน์นั้น ๆ ได้เต็มที่ แต่ขณะนี้กำลังมองการพัฒนามนุษย์โดยผ่านพระพุทธศาสนา หรือใช้หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นสื่อกลางในการพัฒนามนุษย์

๒.๑.๑ พระพุทธเจ้าอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อมอย่างไร

การที่จะตอบคำถามว่า พระพุทธเจ้าทรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างไรนั้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องถอยหลังกลับไปวิเคราะห์วิธีคิดและแนวปฏิบัติที่พระองค์ทรงทำที่ต่อธรรมชาติในมิติต่าง ๆ

ก) พระพุทธเจ้ากับป่า^๕ ตลอดระยะ ๔๕ พรรษาของการทำหน้าที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณนั้น พระองค์วิถีชีวิตของพระองค์ส่วนใหญ่ล้วนต้องเกี่ยวพันกับป่าไม้ทั้งสิ้น กล่าวคือ สถานที่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงธรรม รวมไปถึงวาระสุดท้ายในชีวิตของพระองค์ก็ทรงเลือกที่จะปรินิพพานอยู่ในป่า ดังนั้น เพื่อให้เกิดความคมชัดต่อคำพูดที่ว่า พระพุทธเจ้าทรงเป็นบรมครูของนิกอณูรักษ์ป่า และเป็นแบบอย่างแห่งการการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ให้มวลมนุษยชาติได้มองเห็น และมีทัศนคติรวมถึงการแสดงออกต่อต้นไม้ในลักษณะที่เป็นในทางบวกมากยิ่งขึ้น ผู้จัดทำจะชี้ให้เห็นถึงสัมพันธภาพระหว่างพระองค์กับป่าไม้ ดังนี้

^๔ K.Kraft, *The greening of Buddhist practice*, (2010) : 163-180.

^๕ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓.

^๖ พุทธศาสนิกขุ(พุทธศาสน อินทปญฺโญ), *วิธีเลือกขั้นตัวเอง*, (พระนคร : องค์การคำคุณุสสา, ๒๕๑๔), หน้า ๒๑.

เมื่อกล่าวถึงพุทธประวัตินั้น พระพุทธเจ้าทรงประสูติจากพระครรภ์ของพระนางสิริมหามายากลางดินใต้โคนต้นไม้ในสวนป่าอุทยานแห่งเมืองกบิลพัสดุ์ ซึ่งมีชื่อว่า สวนลุมพินี^๗ ซึ่งลักษณะของการประสูติในป่าไม้นั้น ได้ชี้ให้เห็นความใกล้ชิดกับป่าไม้ที่พระองค์เข้าไปพัวพันเป็นครั้งแรกของการเกิดมาเป็นมนุษย์ อันผิดแผกจากมนุษย์โดยทั่วไปมักถือกำเนิดในบ้านเรือนเสียโดยมาก จึงมักมองไม่เห็นถึงความสำคัญของธรรมชาติต้นไม้

ครั้นทรงสละโลกออกผนวชเพื่อแสวงหาสัจธรรม ก็ได้ทรงมุ่งเข้าป่าเพราะทรงเห็นว่า ในป่านั้นห่างไกลจากสิ่งที่ไม่บริสุทธิ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ห่างไกลจากผู้คนที่จะทำความวุ่นวายและเศร้าหมองแก่จิตใจได้ พระองค์ทรงอธิษฐานการสละโลกเบื้องหน้าธรรมชาติ คือ แม่น้ำ และป่าเขาลำเนาไพร หลังจากนั้นพระองค์ได้เข้าไปศึกษากับอาจารย์ทศปาโมกข์ที่มีชื่อในยุคนั้น ๒ ท่าน คือ อาฬารดาบส และอุทกดาบส^๘ ซึ่งสถานที่ศึกษาก็ตั้งอยู่ในป่าเช่นกัน แม้พระองค์จะทรงศึกษาจนจบวิทยาการจากสำนักฤๅษีทั้งสองท่านแล้วก็ตาม แต่พระองค์ก็ยังไม่ทรงพอพระทัย เนื่องจากไม่อาจจะบรรลุสิ่งที่พระองค์ต้องการอย่างลึกซึ้งมากกว่านี้ได้ จึงทรงปลีกพระองค์ไปทรงบำเพ็ญเพียรด้วยพระองค์เอง ณ บริเวณป่าของเมืองอุรุเวลาเสนานิคม แคว้นมคธ ซึ่งเป็นป่าที่สงบเงียบ มีแม่น้ำใสสะอาดไหลผ่าน มีหาดสวยงาม และมีหมู่บ้าน คนเลี้ยงวัวอยู่ไม่ไกล พอจะพึงพาอาหารได้อย่างสะดวกพอสมควร^๙ และ ณ บริเวณป่าไม้ที่เงียบสงบนี้เอง เป็นเหตุให้พระองค์ได้บรรลุสัจธรรม กลายเป็นพระพุทธเจ้าโดยสมบูรณ์

ภายหลังจากบรรลุสัจธรรมและออกประกาศเผยแผ่พระธรรมคำสอนแก่ประชาชนแล้ว พระองค์ทรงใช้เวลาว่างส่วนใหญ่ในส่วนและป่าอันเงียบสงบ เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ป่าเวฬุวัน ป่าสาละวัน ป่ารักขิตวัน เป็นต้น และทรงประทับอยู่ในอารามต่าง ๆ เช่น เชตวันาราม บุพพาราม นิโครธาราม โฆสิถาราม เป็นต้น ซึ่งอารามแปลว่า นารีธรรม์ตามปกติพระอารามตั้งอยู่ในวนอุทยาน มีความเงียบสงบสงัดจากฝูงชน ดังนั้นป่าหรือวนอุทยานจึงมีความหมายสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าอย่างแยกไม่ออกตลอดเวลาที่พระองค์ทรงมีชีวิตอยู่

^๗ พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาส อินทปัญโญ), วิถีเลื่อนขั้นตัวเอง, (พระนคร : องค์การคำคุณุสสา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๒๔.

^๘ พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาส อินทปัญโญ), พุทธประวัติจากพระโอษฐ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดการพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๕), หน้า ๕๑-๕๓.

^๙ พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาส อินทปัญโญ), เรื่องเดียวกัน , หน้า ๕๕-๕๖.

ในวาระสุดท้ายแห่งชีวิตของพระองค์ ปากีเข้ามามีบทบาทสำคัญอีกครั้งหนึ่ง พระองค์ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานที่ต้นไม้รังค์กลางพื้นดิน ในส่วนปาอุทธานชื่อว่า สาลวัน ใกล้เมืองกุสินารา^{๑๐}

เมื่อก้าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพานในป่าไม้ทั้งสิ้น ดังนั้น ป่าไม้จึงมีความสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้าอย่างลึกซึ้ง และธรรมชาติของป่าไม้นั้นเอง ได้มีส่วนสำคัญต่อการสื่อให้คนมากมายในสมัยพุทธกาลได้เข้าถึงความจริงชั้นสูงสุด

ข) พระพุทธเจ้ากับสรรพสัตว์ และสรรพสิ่ง พระพุทธเจ้าทรงรู้แจ้งธรรมชาติ และกฎของธรรมชาติอย่างเป็นระบบครบกระบวนการ จนสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการดับทุกข์ให้กับพระองค์เองได้ ทรงอุทิศพระชนม์ชีพหลังการตรัสรู้ เพื่อประกาศความสำคัญของธรรมชาติ กฎของธรรมชาติ และวิธีปฏิบัติให้สอดคล้องกับกฎธรรมชาติ เพื่อที่จะได้ดำรงชีวิตกับธรรมชาติอย่างมีสันติสุข พระองค์ได้ดำเนินพระชนม์ชีพใกล้ชิดกับธรรมชาติจริง ๆ แล้วไม่ต่ำกว่า ๕๑ ปีเต็ม ดังนั้น ธรรมชาติและวินัยที่พระองค์แสดงจึงสะท้อนให้เห็นถึงความรักที่พระองค์มีต่อสรรพสัตว์ และสรรพสิ่งได้เป็นอย่างดียิ่ง

ความรักที่พระองค์มีต่อสรรพสัตว์ พบได้จากพระพุทธดำรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อปุณณกล่าวชมตถาคต ฟังกล่าวชมอย่างนี้ว่า “พระสมณโคดม ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางทัณฑะ วางศาสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์ แก่ก่อกุลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ พระสมณโคดมเว้นจากการรับเนื้อดิบ... เว้นขาดจากการรับเนื้อแพะและแกะ... เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร... เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา”^{๑๑}

สิ่งที่สามารถยืนยันได้อีกประการหนึ่งว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงรักสรรพสัตว์นั้น กล่าวคือ พิจารณาได้จากวิถีชีวิตของพระองค์ในวันเยาว์ เราจะเห็นได้ว่า เมื่อพระองค์เสด็จออกไปเที่ยวเล่นนอกบ้านกับเทวทัตต์ เจ้าชายเทวทัตต์ได้หงส์ตกลงมา เจ้าชายทั้งสองต่างก็วิ่งไปเก็บมัน แต่เจ้าชายสิทธัตถะนั้นวิ่งไปถึงหงส์ตัวนั้นก่อน ภายหลังที่มองเห็นว่าหงส์เจ็บปวดจากถูกลูกศร พระองค์จึงได้ถอนลูกศรออก และทรงยัดใบไม้ที่มีรสเย็นเข้าไปในบาดแผล เพื่อให้โลหิตหยุดไหล อีกทั้งทรงลูบอย่างเบา ๆ เพื่อคลายความตื่นตระหนก และเจ็บปวดของหงส์ เจ้าชายเทวทัตต์รู้สึกขัดเคืองพระทัย และขอหงส์คืนโดยอ้างถึงสิทธิในการที่ตนยิงหงส์ตก แต่เจ้าชายสิทธัตถะ ก็อ้างสิทธิว่า โดยแท้จริงแล้วชีวิต ต้องเป็นของผู้ที่จะพยายามจะช่วยชีวิตมัน มิใช่เป็นของผู้ที่คิดจะทำลายมัน ฉะนั้น ตกตัวนี้ควรเป็นของพระองค์ซึ่งช่วยเหลือมัน เมื่อให้ที่ประชุมตัดสิน ที่ประชุมก็ได้พิพากษาให้เจ้าชายสิทธัตถะเป็นเจ้าของ

^{๑๐} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติเล่ม ๓, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗), หน้า ๒๓.

^{๑๑} ที.สี. (ไทย) ๙/๗-๑๐/๔-๖.

หงส์ โดยให้เหตุผลที่สอดคล้องกับเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อพระองค์รักษาหงส์จนหายสนิทแล้วก็ได้ทรงปล่อยหงส์กลับไปยังที่อยู่ของมันตามเดิม^{๑๒}

นอกจากพระองค์จะไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์แล้ว สรรพสิ่งพระองค์ก็ไม่ทรงเบียดเบียนเช่นกัน ดังที่พระองค์ได้ตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อปุถุชนจะกล่าว ชมพระตถาคต ฟังกล่าวชมอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมเว้นขาดจากรับัญญาหารดิบ^{๑๓} เว้นขาดจากการพรากพืชและภุคคาม อย่างที่สมณพราหมณ์ผู้เจริญฉันทาโภชนะที่เข้าไปด้วยศรัทธาแล้ว ยังประกอบการพรากพืชคาม และภุคคามเป็นปานนี้อยู่เนื่อง ๆ คือพืชเกิดแต่เหง้า เกิดจากลำต้น เกิดจากตา เกิดจากยอด เกิดจากเมล็ด”^{๑๔}

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้านั้นทรงรักสรรพสัตว์และสรรพสิ่ง อันเป็นที่มาของการไม่ทำลาย หรือมุ่งร้ายต่อธรรมชาติในลักษณะต่าง ๆ

ค) พระพุทธเจ้ากับน้ำ น้ำนั้นเป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อมวลมนุษยชาติ ดังจะเห็นได้จากการเลือกสถานที่อยู่อาศัยนั้น นับตั้งแต่สมัยโบราณกาลเป็นต้นมามนุษย์ก็มักเลือกสถานที่ซึ่งอยู่ติดกับแม่น้ำ ตัวอย่างที่เห็นได้อย่างเด่นชัดก็คือประเทศไทย โดยมากประชาชนมักจะเลือกสถานที่ติดอยู่กับแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นสถานที่อยู่อาศัย เพราะแม่น้ำนั้นเป็นสิ่งที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ในหลายด้านด้วยกัน กล่าวคือ เพื่อการดำรงชีวิต เพื่อการเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม รวมไปถึงการคมนาคม

ปรัชญาการมีวิถีชีวิตในลักษณะข้างต้น มิใช่มีขึ้นเพียงแต่ชาวไทยเท่านั้นแม้พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงมองเห็นถึงความจำเป็นต่อการมีวิถีชีวิตในลักษณะดังกล่าวเช่นกัน ดังจะวิเคราะห์จากบริบทดังต่อไปนี้

ก. เมื่อพระองค์ได้ตัดสินใจออกบรรพชา ก็ทรงมุ่งหน้าสู่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมาหนิที่ ประเด็นที่น่าศึกษาก็คือว่า ทำไมพระองค์จึงทรงเลือกที่จะบรรพชาริมฝั่งแม่น้ำอโนมาหนิ ผู้จัดทำคิดว่า การที่พระองค์ทรงเลือกที่จะบรรพชา และใช้ชีวิตที่ฝั่งแม่น้ำแห่งนี้เป็นจุดเริ่มแรก น่าจะมาจากการที่พระองค์ทรงมองเห็นว่า สถานที่ดังกล่าวเป็นที่ที่สะดวกหลาย ๆ ด้าน (สัปปายะ) ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติที่ร่มรื่น หรือแม้กระทั่งการมีน้ำดื่ม น้ำใช้ อย่างสะดวกสบาย และเมื่อพระองค์สามารถปรับตัวเองเข้ากับสภาพแวดล้อมดีขึ้นตามลำดับแล้ว จึงได้มุ่งหน้าไปสู่สำนักของอาถรรพดาบสและอุทกดาบสต่อไป^{๑๕}

^{๑๒} พุทธทาสภิกขุ (พุทธทาส อินทปัญโญ), **พุทธประวัติสำหรับนักศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : แพร่พิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๖-๑๗.

^{๑๓} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๐/๕..

^{๑๔} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๑/๖.

^{๑๕} ไชยาภุ อิคเคะ, **พุทธประวัติวิเคราะห์**, แปลโดย ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๗.

ข. เหตุการณ์ดังกล่าวได้เกิดขึ้นอีกครั้ง ภายหลังที่พระองค์ได้ศึกษาหาความรู้จากอาจารย์ทั้งสองจนครบถ้วนกระบวนการแล้ว จึงได้เดินทางไปแสวงหาโมกขธรรมต่อไป เป็นที่น่าสังเกตว่า พระองค์ก็ทรงเลือกสถานที่บำเพ็ญสมณธรรมคล้ายคลึงกับสถานที่ที่พระองค์ออกบรรพชา กล่าวคือ พระองค์ทรงเลือกตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เนื่องจากสถานที่แห่งนี้เป็นสถานที่เงียบสงบ มีแม่น้ำที่สามารถให้ความสะดวกสบายตลอดเวลา ดังจะเห็นได้จากพุทธดำรัสที่ตรัสขึ้นชมถึงสถานที่ดังกล่าวว่า

“ดูภราชกุมาร เมื่ออาตมาภาพแสวงหาอยู่ว่า อะไรเป็นกุศล ค้นคว้าหาวิธีแห่งสันติสุขอันยอดเยี่ยมไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่า เทียวจาริกไปในนครชนบทโดยลำดับ บรรลุถึงอุรุเวลาเสนานิคม ณ ที่นั้น อาตมาภาพได้พบภาคพื้นน้ำรื่นรมย์ มีราวป่าน้ำร่มรื่นสงบเย็น น้ำในแม่น้ำใหญ่ไหลผ่านใสเย็น จิตสนิท มีท่อน้ำราบเรียบสะดวกสบายน่าเพลิดเพลินใจยิ่งนัก...อาตมาภาพได้เห็นแล้วมีความรู้สึกว่ สถานที่เช่นนี้ควรเป็นที่บำเพ็ญเพียรของผู้ต้องการความเพียร”^{๑๖}

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว เราจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงถือว่า แม่น้ำมีความจำเป็นต่อการบำเพ็ญสมณธรรมของพระพุทธเจ้าเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงเสาะแสวงหาสถานที่ดังกล่าว เพราะหากสถานที่ดังกล่าวขาดน้ำแล้ว นับเป็นเรื่องยากที่พระองค์จะทรงเลือกใช้เป็นที่ประพฤติวัตรปฏิบัติธรรม

ง) พระพุทธเจ้ากับดิน เมื่อกล่าวถึงดินนั้น นับได้ว่ามีส่วนสำคัญต่อการสร้างความสมดุลให้แก่ธรรมชาติ กล่าวคือ ดินจะมีชีวิตตามธรรมชาติของมันเอง และธรรมชาติจะสร้างดินให้มีชีวิตเอง หากมนุษย์ไม่เข้าไปแทรกแซงทำลาย ดังเช่นป่าเขาลำเนาไพร ก็มีได้ต้องการปุ๋ยเคมีใด ๆ ทั้งสิ้นจากตัวมนุษย์เลย แต่ต้นไม้ก็สามารถเจริญเติบโตได้ เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะวงจรชีวิตธรรมชาติเป็นตัวจักรสำคัญในการสร้างความสมดุลให้เกิดแก่ธรรมชาติของดิน

ฉะนั้น การเพาะปลูกแบบยั่งยืนนั้น ก็ควรที่จะเป็นไปในลักษณะ “การเพาะปลูกแบบธรรมชาติ” เพราะมีวิธีเดียวเท่านั้นที่จะรักษาหน้าดิน อีกทั้งจะไม่เป็นการเบียดเบียนสัตว์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในดิน เนื่องจากวิธีการเพาะปลูกแบบธรรมชาตินั้นไม่ต้องขุดดิน ไม่ต้องไถพรวนดิน แต่จะปล่อยให้ดินพัฒนาตัวของมันเอง คือปล่อยให้สิ่งมีชีวิตในดิน เช่น จุลชีพในดิน ไส้เดือน ตัวตุ่น ฯลฯ ทำหน้าที่แทนคันไถ และวัเทียม ในการจัดระบบดินและสร้างดินให้อุดมสมบูรณ์ขึ้นมา

จากนัยดังกล่าว พระพุทธเจ้านั้น ทรงให้ความสำคัญต่อสภาพของดินเช่นเดียวกัน เนื่องจากพระองค์มองเห็นว่า ดินก็เป็นที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์บางชนิดเช่นเดียวกัน ดังจะเห็นได้จากการที่พระองค์ทรงห้ามพระโมคคัลลานะมิให้พลิกแผ่นดิน ด้วยเกรงว่าจะเป็นอันตรายต่อสัตว์ที่อาศัย

^{๑๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๗๙/๒๑, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๗๓/๓๓๕, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๒๗/๓๑๐-๓๑๑, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๗๗/๔๗๑.

อยู่ในดิน^{๑๗} จากหลักการดังกล่าวเราสามารถที่จะวิเคราะห์ได้อีกว่า นอกจากนอกเหนือจากการที่สัตว์ที่อาศัยอยู่ในดินจะได้รับอันตรายแล้ว ยังจะเป็นการทำให้ระบบนิเวศเสียไปด้วย เนื่องจากสัตว์ที่อาศัยอยู่ในดินก็มีส่วนช่วยให้ดินนั้น มีสภาพสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

หากจะมองในประเด็นดังกล่าวเราจะพบว่า แท้ที่จริงแล้ว สัตว์เล็ก ๆ ในดินนี่เองเป็นผู้ช่วยให้ “ดินมีชีวิต” ขึ้นมา ดังนั้น การทำให้ชีวิตสัตว์ในดินตายไป ก็คือการทำให้ดินต้องตายไปด้วย กลายเป็น “ดินตาย” ที่ไร้ประโยชน์ ไม่สามารถเพาะปลูกพืชได้

๒.๑.๒ แนวคิดพระพุทธศาสนาสีเขียวในมุมมองของวัด

ขบวนการพระพุทธศาสนาสีเขียวปรากฏขึ้นราว (พ.ศ. ๒๕๒๘) ในขณะที่มีความร่วมมือและประสานงานระหว่างชาวพุทธทั่วโลกในด้านการปกป้องสิ่งแวดล้อมเช่น ในประเทศไทยที่ดำเนินการในหลาย ๆ โครงการ โดยใช้หลักพุทธธรรมมาประยุกต์กับคำสอนให้ชาวบ้านและชุมชนต่าง ๆ ได้ตระหนักถึงปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต่อมาในปี (พ.ศ. ๒๕๓๒) ได้มีการจัดตั้ง เครือข่ายระหว่างชาติของพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมขึ้น (The International Network of Engaged Buddhists--INEB) โดยมุ่งเน้นไปยังโลกที่สาม^{๑๘} โดยเฉพาะชนบทของประเทศไทยได้มีการขบวนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติโดยพระสงฆ์ที่เรียกว่า “พระนักอนุรักษ์” เกิดขึ้น พระนักอนุรักษ์ส่วนใหญ่ไม่ค่อยสนใจศึกษาคัมภีร์มากนัก แต่มุ่งช่วยเหลือชาวบ้านและสังคม โดยมีพิธีการบวชต้นไม้ (Tree Ordination) ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นการนำเอาประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้^{๑๙} แนวคิดนี้ได้มีการตีความหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติว่า สรรพสิ่งในธรรมชาติต่างอิงอาศัยซึ่งกันและกัน และกลุ่มพระสงฆ์ดังกล่าวต่างทำงานเป็นอิสระต่อกันในโครงการต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นต้นมา เช่น โครงการอนุรักษ์ป่าในจังหวัดน่าน นอกจากนั้นยังมีการประชุมร่วมกันที่จังหวัดนครราชสีมา ในระหว่างวันที่ ๓-๒๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๓ กิจกรรมของพระนักอนุรักษ์เหล่านี้ได้แพร่หลายไปทั่วทุกภูมิภาค เช่น พระอธิการพงษ์ศักดิ์ เตชธมโม จังหวัดเชียงใหม่ ท่านพุทธทาสภิกขุ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และพระครูพิทักษ์ นันทคุณ จังหวัดน่าน โดยที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี จัดให้มีการบวชต้นไม้ในเดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๔ เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นการยอมรับให้มีการปรับเอาวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนา

^{๑๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๗/๘-๙.

^{๑๘} K.Kraft, *The greening of Buddhist practice.*, (2010) : 163-180.

^{๑๙} S. M.Darlington, *The ordination of a tree : The Buddhist ecology movement in Thailand.* Ethnology, (1998) : 1-15.

ใช้ในการปกป้องการทำลายป่าไม้และการหยุดการฆ่าสัตว์ป่า^{๒๐} ทางพระพุทธศาสนาฝ่ายวัชรยานของทิเบต โดยองค์ดาไลลามะก็กล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมโดยเน้นที่การสร้างจิตวิญญาณ ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ และกล่าวถึงแนวคิดอหิงสกรรมเพื่อสังคมที่ปรารถนาและการอยู่รอดของสังคมโลก^{๒๑}

คำสอนทางพระพุทธศาสนาตามแนวคิด Green Buddhism ในซีกโลกตะวันตกส่วนใหญ่กล่าวถึง ๕ อาณาบริเวณ คือ^{๒๒}

๑. คำสอนเรื่องปฏิจาสัมุปบาท (Interdependence) ความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง ที่ต้องอิงอาศัยกันทั้งของมนุษย์และธรรมชาติ

๒. คำสอนเรื่องความกรุณา (Compassion) เพื่อให้เกิดความรักต่อธรรมชาติและ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ

๓. คำสอนเรื่องสติ (Mindfulness) เพื่อให้เกิดความยั้งคิดในการกินการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติ

๔. คำสอนเรื่องที่ไม่มองสรรพสิ่งเป็นคู่ตรงข้าม (Nondualistic view) เพื่อให้มองในองค์รวมซึ่งเป็นโลกทัศน์ใหญ่ของพระพุทธศาสนา การมองเพียงคู่ตรงข้ามจะจำกัดความคิดและกรอบการแก้ไขปัญหาที่แท้จริง

๕. คำสอนเรื่องการไม่ยึดตัวตน (Detachment from self) เพื่อนำไปสู่การหลุดพ้นทั้งพฤติกรรมและอารมณ์

ในปัจจุบันแนวคิดนี้ได้รับการแพร่หลายไปทั่วโลก แต่ที่โดดเด่นมากที่สุดคือในประเทศสหรัฐอเมริกาที่นำแนวคิดนี้ไปประยุกต์กับกิจกรรมต่าง ๆ จนกระทั่ง Alan Sponberg ให้ข้อท้วงติงว่า แนวคิด green Buddhism นี้อาจกำลังทำให้เกิดความเข้าใจผิดในหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ ๒ หลักการใหญ่ ๆ คือ

(๑) หลักการในการพัฒนาตนเอง ด้วยการฝึกอบรมศีล สมาธิและภาวนา ซึ่งมีการอธิบายวิธีการขั้นตอนต่าง ๆ และผลของการพัฒนาตนเองไว้อย่างละเอียด

(๒) หลักความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของสรรพสิ่งเกี่ยวกับเรื่องราวรายละเอียดของหลักปฏิจาสัมุปบาท ซึ่งในหลักการของพระพุทธศาสนาทั้ง ๒ หลักไม่สามารถแยกออกจากกันได้ แต่การที่แนวคิด Green Buddhism กำลังดำเนินการอยู่ในขณะนี้เป็นการ

^{๒๐} S. M. Darlington, **The ordination of a tree: The Buddhist Ecology Movement in Thailand.** Ethnology, (1998), p. 5-7.

^{๒๑} K. K.raft, **The greening of Buddhist practice.**, (Retrieved May 16, 2010), p. 44, 168.

^{๒๒} S.Kaza, Green Buddhism. In C. Matthews, M. Tucker, & P. Hefner (Eds.), **When worlds converge: What science and religion tell us about the story of universe and our place in it.** (Chicago, 2002) pp. 299-301

มุ่งเน้นเฉพาะหลักการของความสัมพันธ์ระหว่างกันของสรรพสิ่งมาจนเกินไป จนอาจทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนามีเพียงเรื่องของปัจจุสมุปบาทเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่หลักการเรื่องการพัฒนาตนเองของพระพุทธศาสนาถือเป็นหลักการในการปฏิบัติเพื่อบรรลุปาหมายสูงสุดคือการหลุดพ้นจากอสังขารและความทุกข์ทั้งปวง^{๒๓}

๒.๑.๓ แนวคิดพระพุทธศาสนาสีเขียวหรือพระพุทธศาสนาด้านสิ่งแวดล้อม
ซึ่งได้ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดอื่น ๆ ในช่วงต่อมา เช่น ชุมชนสีเขียวทางศาสนา (Eco-monasticism) เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองสิ่งแวดล้อม (Environmental politic) เป็นแนวคิดที่ใช้หลักศาสนาเป็นแกนกลางของอุดมการณ์ แนวคิดนี้สนใจการสร้างคามเจริญทางจิตใจและจิตวิญญาณมากกว่าทางวัตถุ มีความรักเมตตาต่อเพื่อนมนุษย์ต่อสรรพสิ่งและต่อธรรมชาติโดยมีข้อสมมติฐานว่าสรรพสิ่งมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีความเสมอภาคกันในชีวภพ (Biosphere) ทุกอย่างมีคุณค่าในตัวเอง ถือเป็นทางเลือกหนึ่งที่ต้องการก้าวข้ามจากทุนนิยมและเสรีนิยม^{๒๔}

ภายในชุมชนของแนวคิดนี้เสนอให้มีการพึ่งพาตนเองมากกว่าเครื่องจักร ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น หนึ่ง แนวคิดนี้ยังเห็นว่าปัญหาทางสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ มากกว่าปัญหาทางเศรษฐกิจ เป็นแนวคิดที่ต้องการก้าวพ้นจากการเมืองและสังคมที่เหลวแหลก และยืนยันว่าความคิดอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของตะวันตกคือการล้มละลายทางศีลธรรมที่ก่อให้เกิดวิกฤตทางสิ่งแวดล้อมและนิเวศในปัจจุบัน ดังนั้นวัฒนธรรมของตะวันตกจึงถูกปฏิเสธจากแนวคิดนี้^{๒๕}

๒.๒ สิ่งแวดล้อมมีความสำคัญต่อการเข้าถึงเป้าหมายของพระพุทธศาสนา

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของโลกเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดหลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุดลง มนุษย์เริ่มมีกิจกรรมการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่พฤติกรรมยุคแห่งลัทธิบริโภคนิยม หรือลัทธิวัตถุนิยม ซึ่งมีหลักการที่เน้นด้านวัตถุสิ่งของที่ใช้ในการอุปโภคบริโภค เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ตลอดจนจนถึงการคลังลัทธิโลกาภิวัตน์ที่ทำให้มนุษย์ต่างมีความเข้าใจว่ามนุษย์เป็นเจ้าของทุกสรรพสิ่งในโลกใบนี้ ประเทศต่าง ๆ ในโลก

^{๒๓} A.Sponberg, Green Buddhism and the hierarchy of compassion. In M. E. Tucker, & D. R. Williams (Eds.), **Buddhism and ecology: The interconnection of Dharma and deeds**. (Cambridge, MA: Harvard University Press 1997), pp. 360-362.

^{๒๔} สมพร แสงชัย, สิ่งแวดล้อม อุดมการณ์ การเมือง และการพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, โครงการบัณฑิตศึกษาการจัดการสิ่งแวดล้อม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๑-๑๓๓.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

พยายามแข่งขันกันเพื่อความเป็นมหาอำนาจของโลก หรือไม่ก็ขอได้ชื่อว่าเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วในสังคมโลกยุคปัจจุบัน

ดังนั้นมนุษย์จึงมีความเข้าใจว่ามนุษย์จะทำกิจกรรมใด ๆ แก่โลกใบนี้ก็สามารถทำได้ตามใจปรารถนาโดยมีข้ออ้างถึงวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาโลก อาทิเช่น การตัดไม้ทำลายป่า การเผาผลาญพลังงานที่ใช้ในการขนส่ง การสร้างและสะสมอาวุธเพื่อการสงคราม การพัฒนาด้านอุตสาหกรรมมากกว่าด้านเกษตรกรรม การปศุสัตว์ การสร้างเขื่อน การผลิตกระแสไฟฟ้า ตลอดจนการพัฒนาด้านเทคโนโลยีต่าง ๆ แต่มนุษย์กลับไม่ให้ความสำคัญกับปัญหาเรื่องการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มนุษย์ยังขาดความตระหนักและความเข้าใจว่าสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติในโลกนั้นมีอยู่อย่างจำกัด

การนำสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติมาเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดสรรและแบ่งปันกันตามจำนวนของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ไม่ใช่แบ่งปันกันตามความต้องการของมนุษย์ซึ่งมีอยู่อย่างไม่มีจำกัดอย่างเช่นปัจจุบัน

มนุษย์กำลังละเลยความคิดที่ว่าสิ่งแวดล้อมนั้นสามารถดำรงอยู่ได้และอยู่ได้เป็นอย่างดีถ้าปราศจากกิจกรรมของมนุษย์ ในขณะที่มนุษย์ไม่สามารถอยู่ได้ หรืออยู่ได้อย่างทุกข์ยากหากปราศจากสิ่งแวดล้อมที่สมบูรณ์ ดังเช่นโลกทุกวันนี้ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดจากภัยธรรมชาติรูปแบบต่าง ๆ ล้วนเกิดขึ้นจากผลพวงจากกิจกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น อาทิเช่น ภาวะโลกร้อนที่ครอบคลุมไปถึงปัญหา ไฟป่า น้ำท่วม แผ่นดินไหว โคลนถล่ม พายุหิมะ พายุฝนที่รุนแรงในระดับต่าง ๆ ตลอดจนฤดูกาลที่กำลังแปรเปลี่ยนไปอันมีสาเหตุมาจากอุณหภูมิของโลกที่ไม่สมดุล อันเป็นผลมาจากปรากฏการณ์เรือนกระจกส่งผลให้เกิดภาวะโลกร้อนส่งผลกระทบต่อระบบภูมิอากาศ และระบบนิเวศของโลก การประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อการรักษา และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมจึงเป็นอีกโจทย์หนึ่งที่ทำหายอย่างยิ่ง

๒.๓ กระบวนการจัดการสิ่งแวดล้อมในทางพระพุทธศาสนา

๒.๓.๑ ปัญหาและสภาพทั่วไปของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

คำว่า “สิ่งแวดล้อม” ตามความหมายของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ นิยามว่า หมายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์ได้ทำขึ้น^{๒๖}

ส่วนความหมายของนักอนุรักษ “สิ่งแวดล้อม” คือ สิ่งที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเรา ทั้งส่วนที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา ดิน น้ำ อากาศ ทรัพยากรต่าง ๆ ฯลฯ และส่วนที่

^{๒๖} วีระพล อรุณะภิสกร และคณะรวบรวม, พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

มนุษย์สร้างขึ้น เช่น ศิลปกรรมขนบธรรมเนียมประเพณี สวนสาธารณะ เป็นต้น มนุษย์เราก็เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมด้วย และมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ อย่างใกล้ชิด จนไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมทุกชนิดก็มีผลโดยตรงและโดยอ้อมในการที่จะกำหนดให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้^{๒๗} ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสภาพแวดล้อมได้ถูกทำลายไปทุกวัน ๆ อย่างน่าเป็นห่วง จนกลายเป็นปัญหาสำคัญระดับโลก เพราะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา ต่อความอยู่รอดของมนุษย์และสรรพสัตว์โดยตรง ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ นอกจากนี้ยังส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองด้วย

ก. ปัญหาเกี่ยวกับดินเสื่อมโทรม

ประเทศไทยมีพื้นที่ทั้งหมด ๓๒๑ ล้านไร่ พื้นที่ทำการเกษตร ๑๕๐ ล้านไร่ ในจำนวนนี้มีพื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องการใช้ดินไม่เหมาะสมตามสมรรถนะประมาณ ๓๐ ล้านไร่ มีการพังทลายของดินในพื้นที่เกษตรกรรม ๑๓.๔ ล้านไร่ ปัญหาดินเค็มในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ๑๗.๘ ล้านไร่ ปัญหาการสูญเสียและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland) อันเป็นพื้นที่มีลักษณะเด่นทางนิเวศวิทยาของประเทศ การแพร่กระจายของสารพิษตกค้างในดิน การทรุดตัวของดินจากการสูบน้ำบาดาล ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากการใช้ที่ดินผิดประเภท เช่น การบุกรุกแผ้วถางป่าเพื่อทำไร่เลื่อนลอย การใช้สารเคมีทำให้มีพิษตกค้างและขาดความรู้และการวางแผนที่ดี และที่สำคัญคือความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นั่นเอง

ข. ปัญหาเกี่ยวกับน้ำ^{๒๘}

เนื่องจากประเทศไทยเป็นประเทศที่กำลังมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ความต้องการน้ำเพื่อการอุปโภคและการผลิตทางเศรษฐกิจสาขาต่างๆ จึงแนวโน้มเพิ่มขึ้นมาก ในขณะที่จำนวนแหล่งมีปริมาณจำกัด เรามีพื้นที่ทำการเกษตรซึ่งได้รับประโยชน์จากการชลประทานประมาณ ๒๙ ล้านไร่ หรือร้อยละ ๒๒ ของพื้นที่ทำการเกษตร มีอ่างเก็บน้ำทั้งขนาดใหญ่และขนาดกลาง ๓๙๒ อ่าง กักเก็บน้ำได้ ๗๐,๐๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตร แต่มีหมู่บ้านในชนบทขาดแคลนน้ำใช้ประมาณ ๒๘,๗๕๐ หมู่บ้าน

ปัญหาเหล่านี้สืบเนื่องมาจากการพัฒนาและพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อแหล่งน้ำ เช่น การชลประทาน การสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ ล้วนเป็นการทำลายป่าไม้ สัตว์น้ำและสภาพภูมิอากาศ การขุดเจาะน้ำบาดาลก่อให้เกิดปัญหาของปริมาณน้ำใต้ดินลดลง เมื่อระดับน้ำใต้ดินลดลง ทำให้น้ำทะเลไหลเข้ามาแทนที่ พื้นที่การเกษตรเสียหาย และยังทำให้เกิดการทรุดตัวของ

^{๒๗} สโสมสรจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ชมรมอนุรักษ์สภาพแวดล้อม, สภาพแวดล้อมไทย (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาช่าง, ๒๕๑๘), หน้า ๑.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๔. .

ดิน การระบายสิ่งโสโครกลงสู่แม่น้ำจากโรงงานอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมการบริโภค (พ.ศ. ๒๕๓๙) ได้แก่ โรงงานน้ำตาล โรงงานแป้งมัน โรงฆ่าสัตว์ โรงงานเครื่องดื่ม อุตสาหกรรม เหล่านี้ปล่อยของเสียร้อยละ ๘๐ หรือ ๑,๖๐๐,๐๐๐ ตัน ลงสู่แม่น้ำประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ ตันต่อปี ความสามารถในการกำจัดของเสียเพียง ๖๗๕,๐๐๐ ตันหรือร้อยละ ๔๒ เท่านั้น แต่ของเสียที่เกิดจากชุมชนยังไม่ได้รับการประเมิน เมื่อแหล่งน้ำเสียย่อมส่งผลกระทบต่อสุขภาพอนามัย การอุปโภคบริโภค การสาธารณสุข การประมง การกสิกรรม การเลี้ยงสัตว์ และการท่องเที่ยว

ค. ปัญหาเกี่ยวกับมลพิษทางอากาศ

มลพิษทางอากาศได้แก่ ฝุ่นละออง สารตะกั่ว ก๊าซคาร์บอนมอนนอกไซด์ ก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ก๊าซไนโตรเจนไดออกไซด์ ความร้อนทางอากาศเสียงและความสั่นสะเทือน ที่เกิดจากการก่อสร้างและกิจกรรมอุตสาหกรรม มีสาเหตุใหญ่ ๒ ประการ คือ

- ๑) เกิดจากธรรมชาติ เช่น ภูเขาไฟระเบิด พายุ ลมใต้ฝุ่น
- ๒) เกิดจากสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมาเอง เช่น การเผาไหม้เชื้อเพลิงจากโรงงาน อุตสาหกรรม โรงกลั่นน้ำมัน โรงไฟฟ้า โรงถลุงเหล็ก การเผาไหม้เชื้อเพลิงของยานยนต์ การหุงต้ม การเผาขยะมูลฝอย ฝุ่นละอองจากการก่อสร้าง สารกัมมันตรังสีจากโรงงานปรมาณู เมื่ออากาศเป็นพิษย่อมส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและชีวิตอื่น ๆ เช่น ทำให้อากาศมีดมัว ความร้อนบนผิวโลกเพิ่มขึ้น ก่อความสกปรกต่อเสื้อผ้า บ้านเรือน ทำให้โลหะผุเร็ว ทำอันตรายต่อชีวิต สัตว์และพืชทำให้การเจริญเติบโตหยุดชะงักตลอดทั้งทำให้สูญเสียต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศ^{๒๙}

ง. ปัญหาเกี่ยวกับป่าไม้^{๓๐}

ป่าไม้เป็นแหล่งกำเนิดของแม่น้ำลำธาร ที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และความหลากหลายทางชีวภาพต่าง ๆ ช่วยดูดซับสร้างความชุ่มชื้น ลดก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ช่วยป้องกันการชะล้างพังทลายของดินและรักษาความสมดุลทางธรรมชาติและระบบนิเวศอันมีคุณค่าและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ในช่วง ๓๕ ปีที่ผ่านมา ป่าในประเทศไทย ถูกทำลายไปมากมาย ในปี ๒๕๓๙ ป่าไม้ในประเทศไทยเหลืออยู่เพียง ๘๐ ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ ๒๕ ของพื้นที่ประเทศและนับวันลดลงทุกปีซึ่งเป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วงอย่างยิ่ง

สาเหตุหลักก็มาจากการบุกรุกเข้าทำไร่เลื่อนลอย ไฟป่า การทำเขื่อน อ่างเก็บน้ำ การลักลอบตัดไม้ ปัจจุบันป่าไม้ในประเทศไทยถูกทำลายปีละ ๕% ถ้าไม่รีบแก้ไข อีกประมาณ ๒๐

^{๒๙} นิวัติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : เฉลิมชัย การพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการองค์การคำของ ศุภสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๖.

ปีข้างหน้า ป่าไม้ในเมืองไทยจะหมดไป เมื่อป่าถูกทำลาย สัตว์ป่าที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติอันหาค่ามิได้ย่อมเดือดร้อน สัตว์ป่าบางชนิดกำลังสูญพันธุ์ บางชนิดก็สูญพันธุ์ไปแล้วและไม่สามารถหามาทดแทนได้ หากไม่มีป่าให้มันหลบภัยและอาศัยเลี้ยงชีวิตแล้ว ในที่สุดสัตว์ป่าก็จะหมดไป

นี่คือสภาพปัญหาของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ยิ่งถ้ามองไปในระดับโลกก็ยิ่งน่าเป็นห่วง เพราะปรากฏรายงานจากสโมสรแห่งโรม ชื่อเกินขีดจำกัดตีพิมพ์เมื่อ ๒๐ ปีที่ผ่านมาแจ้งว่า สภาพโดยรวมของโลกไม่ดีขึ้น หลายอย่างกลับเลวร้ายลงและมีหลายด้านเป็นเรื่องที่น่าตกใจ และ เดวิด ออร์ (Orr, D.)^{๒๕๓๗} นักศึกษาผู้เน้นนิเวศวิทยาได้รายงานไว้สรุปได้ดังนี้

๑) มีการวิจัยพบว่า สเปิร์มผู้ชายทั่วโลกลดลง ๕๐% ตั้งแต่ปี ๒๔๘๑ เป็นต้นมา นักวิทยาศาสตร์ยังไม่ทราบสาเหตุ

๒) นมแม่ในหลายประเทศมีสารพิษมากกว่าที่อนุญาตไว้สำหรับนมวัวที่ใช้สำหรับเลี้ยงทารก

๓) ศพมนุษย์มีของเสียที่เป็นพิษและโลหะหนักจนต้องจัดว่าเป็นขยะพิษ

๔) ศพปลาวาฬและปลาโลมาที่พบตายตามชายฝั่งทะเลก็เช่นเดียวกัน

๕) พิษประเภทเห็ดราและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำลดลงทั่วโลก โดยไม่รู้สาเหตุ แม้ในที่ที่ไม่มีฝนกรด

๖) ระบบอุตสาหกรรมปัจจุบันผลิตของเสียทิ้งลงในสิ่งแวดล้อม ปีละ ๑๑.๔ หมื่นล้านตัน

๗) ป่าในยุโรปกว่า ๘๐ % โดนฝนกรดทุกปีและกำลังตายเรื่อย ๆ^{๓๑}

ไม่ว่าสถานการณ์ของประเทศไทยและของโลกจะเป็นอย่างไร อยู่ไกลหรืออยู่ใกล้ เราไม่สามารถปฏิเสธได้เลยไม่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือรับรู้อะไรเลย ตรงข้ามต้องร่วมกันรับผิดชอบต่อการกระทำของมนุษย์ ปลุกจิตสำนึกสร้างความรับผิดชอบที่ดีร่วมกัน ไม่แบ่งฝ่ายแบ่งพวก ช่วยกันต่อลมหายใจให้กับโลกใบนี้ให้ยืนยาวต่อไป

๒.๓.๒ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการจัดการสิ่งแวดล้อม (Introduction to Environment Management)^{๓๒}

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสำคัญ และจำเป็นต่อมนุษย์อย่างมาก เป็นสิ่งที่เราเฝ้าอำนวยความสะดวกให้มนุษย์ได้รับปัจจัยสี่ มนุษย์ตั้งแต่ลืมตาดูโลกจนโตเต็มวัยและตายไป

^{๓๑} ประชา หุตานิวัตร์, การเมืองสีเขียว (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒), หน้า ๘-๙.

^{๓๒} เกษม จันทรแก้ว, การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

จากโลกนี้ จะเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ใต้อาหารเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย รวมไปถึงความสะดวกสบายบางอย่างที่ไม่จำเป็นด้วย ถ้าหากขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นแล้ว มักมีปัญหาก่อเกิดขึ้นต่อมวลมนุษยชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และจะมีส่วนทำให้เกิดความยากจนแร้นแค้น ด้วยเหตุดังกล่าวจึงพบเสมอว่า ตำบลใด จังหวัดใดหรือประเทศใด ที่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มักแสดงออกถึงความยากจนแร้นแค้นให้เห็นอย่างเด่นชัด เช่น ภาคอีสานของประเทศไทย ประเทศในแถบแอฟริกา เป็นต้น สิ่งที่มาตามก็คือทำให้เกิดการสั่นคลอนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งจะพบเห็นภาวะดังกล่าวในหลายๆ แห่งและหลายๆ ประเทศ จึงตระหนักเสมอว่า สถานภาพของประเทศทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองจะอยู่ในฐานะมั่นคงได้นั้น ประเทศจะต้องมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์เพียงพอที่จะเอื้ออำนวยให้ประชาชนได้ใช้สอย อีกทั้งต้องมีภาวะแวดล้อมที่ดีที่สามารถจะทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนอยู่ในขั้นที่ดีได้เช่นกัน^{๓๓}

ความหมายของสิ่งแวดล้อม^{๓๔} อาจจะแตกต่างกันไปตามความคิดเห็นของแต่ละคน แต่อย่างไรก็ตามองค์ประกอบของสิ่งแวดล้อมจะไม่แตกต่างกัน โดยสิ่งแวดล้อมจะมีองค์ประกอบที่สำคัญ ดังนี้

- (๑) ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์
- (๒) เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม หรือลักษณะที่เป็นกายภาพและชีวภาพ หรือเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น
- (๓) ทุกสิ่งที่กล่าวมานั้นจะมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ หรือมีอิทธิพลต่อกัน

(๔) สามารถอำนวยความสะดวกทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลายรวมถึงการดำรงชีวิตของมนุษย์ด้วย

ดังนั้น สิ่งแวดล้อมจึงหมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องได้และมองเห็นได้) และนามธรรม (วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ

^{๓๓} บุญจง ขาวสิทธิพงษ์, สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา และการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : ปทุมทิพย์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒.

^{๓๔} จำลอง โพธิ์บุญ, การบริหารโครงการสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : ทิพนธ์การพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๘.

โดยสรุป การจัดการสิ่งแวดล้อม (Environment Management) จึงหมายถึง การดำเนินการต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้สิ่งแวดล้อมสามารถเอื้ออำนวยให้มวลมนุษย์มีใช้ตลอดไป โดยไม่ขาดแคลนและมีปัญหาใดๆ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันดังต่อไปนี้

(๑) ความคล้ายคลึงกัน เกิดขึ้นตามธรรมชาติเหมือนกัน ให้ประโยชน์ต่อมนุษย์เช่นกัน ทรัพยากรธรรมชาติเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อม

(๒) ความแตกต่าง ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ แต่สิ่งแวดล้อม ประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น

๒.๔ พระพุทธบัญญัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

๒.๔.๑ พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ก. แนวคิดในการอนุรักษ์

ทำไมจึงต้องมีการอนุรักษ์ คำตอบอย่างมีเหตุผลคือมนุษย์ไม่สามารถดำรงอยู่โดยลำพังได้ ตรงข้ามชีวิตทุกชีวิต ทั้งคนและสัตว์ต่างก็อาศัยสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ เพื่อการดำรงอยู่ ฉะนั้นจึงต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเหล่านี้ไว้เพราะทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้มีประโยชน์มากมายจนไม่สามารถประเมินค่าได้ประเทศต่างๆ ทั่วโลกได้ตระหนักถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมมีการก่อตั้งองค์การ องค์การ สมาคม สำนักงานที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมมากมาย เช่น องค์การยูเนสโก องค์การเอฟ เอ โอ เป็นต้น องค์การสหประชาชาติได้สนับสนุนความพยายามในเรื่องนี้เมื่อปี ๒๕๓๔ โดยจัดขึ้นที่เมืองอิโร ซึ่งเป็นการพยายามแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมโลก^{๓๔}

แม้ในประเทศไทยก็เริ่มมีการตื่นตัวเรื่องนี้ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕ โดยมีพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติขึ้น จัดให้มีแผนจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อมพ.ศ. ๒๕๔๒-๒๕๔๙ มีพระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. ๒๕๔๒ และมีหน่วยงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น สำนักงานกำจัดสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อม คณะกรรมการคุ้มครองสัตว์ป่า นอกจากนี้แล้วยังมีชมรมและกลุ่มอนุรักษ์อีกมากมายหน่วยงานและองค์การเหล่านี้ล้วนมีวัตถุประสงค์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รัฐบาลแต่ละประเทศได้ออกกฎหมายเพื่อควบคุมดูแลสิ่งแวดล้อม คุ้มครองสัตว์ป่า

มหันตภัยจากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษได้ก่อความเสียหายให้แก่ชีวิตของมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งระบบของธรรมชาติ ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจ เป็นภัยร้ายที่อยู่ใกล้ตัวที่ทุกคนไม่

^{๓๔} ประชา หุตานวัตร, การเมืองสีเขียว (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐๖.

ความมองข้าม จะต้องรีบช่วยกันแก้ไขตั้งแต่วันนี้ก่อนที่จะสายเกินแก้ เพื่อชีวิตอันสดใสของอนุชนในอนาคต

ข. ความสำคัญของพระวินัยต่อสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาประวัติศาสตร์พุทธศาสนาได้พบว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาโดยตลอดเห็นได้จากพระองค์ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ สถานที่แสดงธรรมล้วนอยู่ในป่า สถานที่พำนักของพระพุทธเจ้าและพระสาวกคือ ป่า ภูเขา โคนไม้ ถ้ำ ซอกเขา ป่าช้า ลอมฟาง และยังมีข้อปฏิบัติสำหรับอยู่ป่าให้เหมาะสมอีกหลายข้อ เช่น รุดงค์ ที่ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ถืออยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร เป็นต้น ป่าสวนที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่กับพระสาวก ก็มีคำว่าป่า เช่น ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี ป่าอันธวัน เมืองสาวัตถี ป่าสังคาลสาวัน หมู่บ้านนาทิกะ ป่ามหาวัน กรุงกบิลพัสดุ์ เขตวัน เมืองสาวัตถี ป่ารักขิตวัน เมืองโกสัมพี นอกจากนี้แล้วยังประทับอยู่ถ้ำ เช่น ถ้ำอินทสาละ ถ้ำสัตตบรรณคูหา คิชฌกูฏ ถ้ำสุกขารตา เป็นต้น

เมื่อการดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุด พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้พระสาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย ดังที่ ภัทรพร สิริกาญจน ได้กล่าวไว้ในงานวิจัย เรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ” ตอนหนึ่งว่า

ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะศีลและวินัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ สัตว์ และพืช อันเป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้มีศีลและวินัยยังทะนุบำรุงสิ่งมีชีวิตให้เจริญงอกงามและเป็นประโยชน์แก่อุทกโลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๓๖}

การที่พระสงฆ์จะใช้ชีวิตอยู่ในป่าได้นั้น พระสงฆ์จะต้องปฏิบัติตามพระวินัย โดยเริ่มตั้งแต่อุปสมบทใหม่ ๆ ภิกษุผู้บวชใหม่จะต้องอยู่กับพระอุปัชฌาย์เป็นเวลา ๕ ปี จากนั้นจึง

^{๓๖} ภัทรพร สิริกาญจน, หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ, แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน, งานวิจัยเสนอต่อสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กุมภาพันธ์ ๒๕๓๘, หน้า ๘๗.

จะสามารถไปอยู่ป่าตามลำพังได้ ในขณะที่อยู่กับพระอุปัชฌาย์ ภิกษุต้องศึกษาพระวินัยให้เข้าใจ และสามารถนำไปสอนคนอื่นได้ อารามหรือวัดที่ภิกษุอยู่ประจำ หรืออยู่จำพรรษาจะต้องทำให้ถูกหลักพระวินัย เช่น อยู่ห่างจากเขตชุมชน กฎสำหรับพักอาศัยก็ต้องให้คณะสงฆ์กำหนดให้เพื่อป้องกันไม่ให้สร้างใหญ่โตเกินความจำเป็น เพราะการสร้างกฎใหญ่มากเกินไปอาจทำให้เกิดอันตราย ดังในสิกขาบทที่ ๙ แห่งภุคคามวรรค พระฉนณะ (สหชาติผู้เกิดพร้อมกับพระพุทธเจ้า) ภายหลังออกบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า) ให้สร้างกฎใหญ่มากเกินไป กฎได้ฟังลงมาจากเกิดความเสียหายเกี่ยวกับปัจจัย ๔ พระสงฆ์ก็ต้องปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด เช่น การใช้จีวร (ผ้านุ่งห่ม) ให้มีขนาดพอดี และการใช้น้ำย้อมต้องใช้วัสดุจากธรรมชาติมาทำการย้อม มีแก่นไม้ขหนู เป็นต้น บาตรสำหรับใช้เลี้ยงชีพต้องทำให้ถูกต้องตามพระวินัยเหมือนกัน คือ ได้ขนาดพอบรรจุข้าวฉันอิ่ม และยังเน้นเรื่องการเก็บรักษาไม่ให้แตกง่าย พร้อมกับให้รักษาความสะอาด ส่วนเรื่องเกี่ยวกับเสนาสนะและยารักษาโรค ก็มีพระวินัยกำหนดการสร้าง การใช้ไว้ครบถ้วน ทั้งนี้เพื่อให้พระสงฆ์ได้เป็นผู้เรียบง่าย ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ชาวบ้านไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

ความสำคัญของพระวินัยต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว สามารถแบ่งเป็นประเด็นได้ดังนี้

(๑) พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบสำหรับฝึกกายและวาจา

เมื่อพระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยโดยเคร่งครัดย่อมเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ ดำเนินชีวิตไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียน ไม่ทำลายชีวิตใคร ๆ หากมุ่งดำเนินชีวิตเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์เป็นที่ตั้ง พระวินัยย่อมฝึกคนที่มีจิตแข็งกระด้างให้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตา เช่น พระอุทายีในสมัยที่ยังไม่ได้บวชเคยเป็นนักยิงธนูและไม่ชอบอื่กา ครั้นมาบวชในพระพุทธศาสนาได้ฆ่าอื่กาตายเป็นจำนวนมาก จึงเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุจงใจปลงชีวิตสัตว์ จะเห็นได้ว่า พระวินัยได้ช่วยการอบบุคคลที่มีจิตใจโหดร้ายให้เป็นผู้มีจิตใจประกอบด้วยเมตตาได้ และเป็นการช่วยอนุรักษ์สัตว์ไม่ให้ถูกเบียดเบียน หรือถูกฆ่า

(๒) พระวินัยในฐานะเป็นการจัดสรรโอกาส

พระพุทธศาสนาเปิดโอกาสให้ทุกคนได้พัฒนาศักยภาพของตัวเอง ไม่แบ่งชั้นวรรณะ เมื่อฝึกตนเองไปตามขั้นตอนตามพระวินัยแล้วย่อมเป็นผู้ที่สมควรแก่การกราบไหว้บูชา นำเลื่อมใส ดังที่พระสารีบุตรเถระได้เห็นการสัรรวมอินทรีย์ เห็นกิริยามารยาทที่น่าเลื่อมใสของพระอัสสชิ ก็เกิดศรัทธาเลื่อมใสจึงเข้าไปสนทนาธรรมและได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิ จนท่านได้บรรลุธรรมเบื้องต้น (เป็นพระโสดาบัน) จากนั้นท่านได้ตามไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าและขออุปสมบทกับพระพุทธเจ้า ต่อมาท่านได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญามากเกือบเท่าพระพุทธเจ้าและเป็นการสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จึงนับได้ว่าพระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยย่อมเป็นผู้นำเลื่อมใสนำมาซึ่งศรัทธา เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อคนทั่วไป เมื่อได้

กัลยาณมิตรที่ดีย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้เป็นที่ยอมรับของสังคม พระสารีบุตรท่านก็ได้รับโอกาสนี้

(๓) พระวินัยในฐานะเป็นระบบที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สิกขาบทที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แต่ละข้อ ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดิน ตัดต้นไม้ ถ้าย่อยจระ ปัสสาวะลงบนของเขียวและลงในแม่น้ำลำธาร สิกขาบทเหล่านี้ได้สร้างจิตสำนึกให้แก่ภิกษุสามเณรและเป็นแบบอย่างให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดี

การที่ภิกษุไม่ตัดต้นไม้ย่อมช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติได้มากมาย เพราะสิ่งมีชีวิตที่อาศัยต้นไม้ตั้งแต่รากถึงยอดมีอยู่อย่างชุกชุม เช่น สัตว์จำพวกแมลง หนอน ผีเสื้อ เป็นต้น ต่างก็อาศัยต้นไม้เป็นเสมือนบ้านของพวกมัน เป็นที่หลบภัย เป็นที่พักผ่อน ยิ่งต้นไม้ใหญ่เท่าไรก็ยังมีสัตว์อาศัยมากเท่านั้น

ต้นไม้เป็นห่วงโซ่อาหารที่หมุนเวียนหล่อเลี้ยงชีวิตทั้งของคนและสัตว์ พระรูดงค์ก็ต้องอาศัยผักและผลไม้ตามป่าเป็นอาหารยังชีพ ภาพที่คนและสัตว์อาศัยป่าไม้ และต้นไม้มิให้เห็นในชาดกมากมาย บางครั้งก็เก็บมาทำอาหาร เช่น ฤๅษีเก็บใบหมากเฒ่ามาหนึ่งเป็นอาหาร ดังนั้นพระวินัยที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจึงนับว่ามีประโยชน์มากทั้งแก่คนและสัตว์

(๔) พระวินัยในฐานะเป็นกฎระเบียบเพื่อให้มนุษย์ปฏิบัติเข้ากับกฎของธรรมชาติ

พระพุทธเจ้าทรงรู้ความจริงของกฎธรรมชาติ เมื่อพระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยแต่ละข้อ จะทรงพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระวินัยกับธรรม (หมายความว่าถึงธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วย) ให้มีความสอดคล้องเกื้อกูลต่อกันตลอดสาย ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทที่ ๗ แห่งโภชนวรรค ห้ามไม่ให้ภิกษุฉันอาหารในเวลาวิกาล (หมายเอาเวลาตั้งแต่เที่ยงไปจนถึงรุ่งอรุณวันใหม่) สิกขาบทนี้ทรงมุ่งให้ภิกษุเป็นผู้เรียบง่าย ไม่ทำความลำบากให้แก่ชาวบ้าน นอกจากนี้แล้วก็เพื่อป้องกันไม่ให้ภิกษุฉันอาหารที่ค้างคืนเพราะอาหารนั้นอาจเสีย เมื่อภิกษุฉันเข้าไปก็อาจเป็นอันตรายแก่ชีวิต อีกอย่างถ้าภิกษุฉันมากเกินไปก็เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติธรรม

๒.๔.๒ สิกขาบทว่าด้วยการอนุรักษทรัพย์ากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ก. คุณค่าและประโยชน์ของพระวินัย

พระวินัยเป็นพุทธบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แก่พระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติสำหรับฝึกกายและวาจาของตน อันจะเป็นพื้นฐานในการบรรลุคุณธรรมชั้นสูงสุดต่อไป และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ

- ๑) เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์
- ๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
- ๓) เพื่อความช่มบุคคลผู้เกื้อยาก
- ๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม
- ๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในปัจจุบัน
- ๖) เพื่อปิดกั้นจัดอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในอนาคต
- ๗) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
- ๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
- ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม
- ๑๐) เพื่อเอื้อเฟื้อพระวินัย^{๓๗}

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยให้เกื้อกูลต่อธรรมชาติ เพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ไม่เบียดเบียนสรรพสัตว์ ดังปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่ง ความว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากภูเขาอิสิมกุฏพร้อมกับหมู่ภิกษุสงฆ์ ทอดพระเนตรเห็นกุฎีอันงดงามที่ พระธินยะกุมภการบุตรก่อสร้างขึ้นเพื่ออยู่จำพรรษาสำหรับตน พระองค์ตรัสถามว่า “นั่นอะไร น่าดูน่าชม สีเหมือนแมลงค่อมทอง” ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระพุทธเจ้า ทรงดำริว่า “ภิกษุทั้งหลาย การกระทำของโมฆบุรุษนั้น ไม่สมควร ไม่คล้อยตาม ไม่เหมาะสม ไม่ใช่กิจของสมณะ ใช้ไม่ได้ ไม่ควรทำ โฉนโมฆบุรุษจึงขยำโคลนก่อกุฎีดินล้วนเล่า โมฆบุรุษนั้น ชื่อว่าไม่มีความเอ็นดู ความอนุเคราะห์ ความไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย พวกเธอจงไปทำลาย กุฎีนั้นเสีย อย่าให้เพื่อนพรหมจารีในภายหลังเบียดเบียนหมู่สัตว์เลย ภิกษุไม่พึงทำกุฎีดินล้วน ภิกษุใดทำต้องอาบัติทุกกฏ”^{๓๘} จะเห็นได้ว่าพระวินัยข้อนี้มีความมุ่งหมายที่จะอนุรักษ์ดิน และ ป้องกันไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์ นอกจากนี้แล้วยังช่วยป้องกันมลพิษทางอากาศด้วย เพราะการทำกุฎี จะต้องทำการเผาดินให้แข็งตัว ดินนั้นจึงจะคงทน ไม่แตกง่าย นับว่าพระพุทธเจ้าทรงมองเห็น การณ์ไกลจริง ๆ

ข. การประยุกต์พระวินัยเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้นั้น นอกจากจะช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมแล้ว ยังสามารถปรับปรุงให้เหมาะสมกับกาลสมัย ภูมิประเทศ และสังคมแต่ละ ท้องถิ่นได้ โดยอาศัยหลักมหาปเทศ ๔ (ข้ออ้างใหญ่ หรือหลักสำหรับปรับปรุงประยุกต์ใช้พระ วินัย) ๔ ประการ คือ

- (๑) สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร
- (๒) สิ่งใดไม่ได้ทรงห้ามไว้ว่าไม่ควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร

^{๓๗} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๖.

^{๓๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๘๕/๕๖.

(๓) สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ไม่ควร ขัดกับสิ่งที่ควร สิ่งนั้นไม่ควร

(๔) สิ่งใดไม่ได้ทรงอนุญาตไว้ว่าควรแต่เข้ากับสิ่งที่ควร ขัดกับสิ่งที่ไม่ควร สิ่งนั้นควร^{๓๙}

หลักมหาปเทศนี้พระองค์ทรงอนุญาตไว้ที่เมืองสาวัตถี เพราะว่าภิกษุชาวเมืองสาวัตถีไม่กล้าฉนผลไม้ โดยสงสัยว่าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตหรือไม่ เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบจึงให้หลักมหาปเทศนี้ไว้^{๔๐}

พระวินัยกับการอนุรักษสัตว์ป่า ภิกษุชาวเมืองกบิลพัสดุ์ชกกล่องเข็มที่ทำด้วยกระดูก ทำด้วยงา ทำด้วยเขา ประชาชนติเตียน ประณามว่าไม่รู้จักพอ ทำให้นายช่างผู้ทำกล่องเข็มลำบาก การค้าขายล้มเหลว เมื่อพระพุทธเจ้าทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์บัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์ นอกจากนี้แล้วพระวินัยยังช่วยอนุรักษดิน ดังที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุขุดดิน เพราะการขุดดินเป็นการเบียดเบียนสัตว์ ทั้งประชาชนก็ติเตียน

พระวินัยกับการอนุรักษแหล่งน้ำ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยไว้หลายมาตรา เช่น ห้ามไม่ให้ภิกษุผู้ไม่เป็นไข้ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ บ้วนน้ำลายลงบนของเขียวและในน้ำ ทรงบัญญัติไว้ให้ระลึกลอยเสมอ ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ

พระวินัยกับการอนุรักษอากาศ ภิกษุชาวเมืองสุสมารคิระ แคว้นภคคะ พากันก่อไฟที่ขอนใหญ่ขอนหนึ่ง ซึ่งมีโพรงแล้วฝัง ภายในโพรงนั้นมีงูเห่าตัวหนึ่งอาศัยอยู่ พอมันถูกความร้อนของไฟก็ได้เลื้อยออกมาไล่พวกภิกษุ ภิกษุทั้งหลายต่างก็วิ่งหนีไปในที่ต่าง ๆ เป็นเหตุให้ภิกษุผู้มักน้อยติเตียนประณาม พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุแล้ว ทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้ภิกษุทำเช่นนั้นอีก ถ้ารูปใดฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์

พระวินัยกับการอนุรักษป่า พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกดำเนินชีวิตอยู่กับป่า มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอด ตั้งแต่พระองค์ได้ประสูติ ตรัสรู้ ปรีชาญาณ แสดงธรรม ที่ประทับล้วนอยู่ท่ามกลางป่า ธรรมเนียมที่ทรงสั่งสอนและบัญญัติไว้ก็เป็นไปเพื่อรักษาและเกื้อกูลต่อป่า ถ้าภิกษุรูปใดกระทำการซึ่งเป็นการทำลายป่า พระองค์ก็ทรงบัญญัติพระวินัยห้าม ดังที่พระองค์ทรงบัญญัติแก่ภิกษุชาวเมืองอาฬวีซึ่งพากันทำการก่อสร้างและได้ตัดต้นไม้ จนประชาชนติเตียนการกระทำเช่นนั้น เพราะเป็นการเบียดเบียนเทวดาและสิ่งมีชีวิต เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุ แล้วทรงบัญญัติพระวินัยห้ามไม่ให้กระทำอย่างนั้นอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติปาจิตตีย์

^{๓๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๕/๗๐.

^{๔๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๓๕.

ค. ลักษณะการบัญญัติสิกขาบท

การบัญญัติสิกขาบทแต่ละข้อนั้น ไม่ได้บัญญัติไว้เป็นบทตายตัว บางครั้งพระองค์ทรงคล้อยตามฝ่ายบ้านเมืองและเมื่อเห็นว่า สิ่งนั้นไม่ขัดต่อธรรม บางครั้งก็ยึดหยุ่นไม่ปรับโทษ เพราะทรงเห็นว่าไม่เหมาะสมกับท้องถิ่น จึงอนุโลมให้พระสาวกทำได้ เรียกว่า เป็นอนุญาติพิเศษ เช่น ในคราวเกิดทุพภิกขภัย เป็นต้น บางครั้งทรงเห็นว่ายังมีข้อบกพร่อง พระองค์ก็ทรงบัญญัติเพิ่มเติมอีก เรียกว่า **อนุบัญญัติ** ในการบัญญัติสิกขาบทแต่ละครั้ง พระองค์จะรับสั่งให้มีการประชุมสงฆ์ สอบถามหาสาเหตุเมื่อภิกษุรับว่าได้ทำจริง ทั้งพระองค์ก็พิจารณาเห็นว่าไม่ขัดต่อสังคัมและธรรมะ พระพุทธองค์จึงได้บัญญัติไว้ พระพุทธเจ้าประกอบด้วยพระปัญญาและเจตนาดีเป็นที่ตั้ง ทรงมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพระวินัยกับธรรมว่าต้องสอดคล้องเกี่ยวเนื่องกันตลอดสาย ดังอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการที่กล่าวแล้ว ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์คือเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและหมู่มนุษย์^{๔๑}

๒.๔.๓ สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษสิ่งแวดล้อม^{๔๒}

พระวินัยของภิกษุมี ๒๒๗ ข้อ บางข้อก็ไม่ได้เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ บางข้อเกี่ยวข้องโดยตรง บางข้อเกี่ยวข้องโดยอ้อม ในที่นี้จะนำข้อที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษมาศึกษาเป็นลำดับดังนี้

ก. โกสียสิกขาบทที่ ๒,๓,๔

สิกขาบทที่เกี่ยวกับการทำผำรองนั่งผสมใยไหม มีเรื่องเล่าว่า ภิกษุชาวเมืองอาฬวีพวกหนึ่ง ไปบอกช่างทอไหมพากันตำหนิประณามภิกษุพวกนั้นว่า สมณะเชื้อสายศากยบุตรทำไมจึงใช้พวกเราให้ฆ่าสัตว์เล็กสัตว์น้อย ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนั้นกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบสวนหาสาเหตุ เพื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่าได้กระทำจริง พระองค์ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า **“ภิกษุใดใช้ให้ผำรองนั่งผสมใยไหม ต้องอาบัตินิสสัคคิปาจิตตีย์”**^{๔๓} การต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ ภิกษุผู้ละเมิดจะต้องเสียสละผำรองนั่งของตนแก่สงฆ์หรือแก่คณะ จากนั้นก็ให้แสดงอาบัติคือยอมรับสารภาพในการกระทำของตน และตั้งใจจะไม่ทำอีกต่อไป ภิกษุจึงจะบริสุทธิ์จากอาบัตินี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ด้วยทรงมุ่งรักษาชีวิตของสัตว์และเพื่อความเลื่อมใสของประชาชน เมื่อทรงพิจารณาเห็นว่าไม่เหมาะสม ประชาชนติเตียนการกระทำเช่นนี้ ประกอบกับพระองค์ทรงมีพระมหากรุณาในหมู่สัตว์เป็นที่ตั้งอยู่แล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ไว้

^{๔๑} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๒๗.

^{๔๒} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๖.

^{๔๓} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๕๔๓/๔๒.

ข. ปฐวีชนนสิกขาบท

สิกขาบทเกี่ยวกับการขุดดิน สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองอาฬวี พวกหนึ่งทำการก่อสร้าง จึงพากันขุดดิน พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณามว่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์ เหล่าภิกษุผู้มักน้อยนำความกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบสวนหาสาเหตุ เมื่อภิกษุชาวเมืองอาฬวีรับสารภาพว่าได้ทำอย่างนั้นจริง พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า **“ภิกษุใดขุดดินเอง หรือใช้ให้คนอื่นขุดดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”** การต้องอาบัติในสิกขาบทนี้ ภิกษุผู้ต้องจะต้องแสดงความผิดของตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน โดยสัญญาว่าจะไม่ทำอีก ภิกษุนั้นจึงจะบริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อมุ่งรักษาชีวิตสัตว์และรักษาสภาพดิน ทั้งรักษาศรัทธาของประชาชน เพราะประชาชนสมัยนั้นเชื่อว่าดินมีชีวิต หากภิกษุกระทำเช่นนั้นก็เป็นการทำลายชีวิตของดิน ไม่สมกับเป็นสมณะ เมื่อพิจารณาสภาพความเป็นจริงแล้ว พื้นดินที่อุดมสมบูรณ์มักมีพวกสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ เมื่อภิกษุขุดดินจึงเป็นการทำลายชีวิตสัตว์และทำให้สภาพดินเสื่อม นับได้ว่าสิกขาบทนี้เป็นการอนุรักษ์ดินและรักษาชีวิตสัตว์โดยอ้อม

ค. ภูตคามสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้างจึงได้ตัดต้นไม้มาทำการก่อสร้าง และได้ทำความเดือดร้อนแก่เทวดาผู้สถิตอยู่บนต้นไม้ เมื่อเทวดาได้รับความเดือดร้อนจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า กราบทูลความทุกข์ของตน พระพุทธเจ้ารับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามหาสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงติเตียนการกระทำเช่นนั้นแล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามว่า

“ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากภูตคาม”

ภูตคาม ได้แก่ พืชพันธุ์ ๕ ชนิด คือ

- ๑) พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ แฝก หัวหมู ฯลฯ
- ๒) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น ได้แก่ ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นติปลี ฯลฯ
- ๓) พืชพันธุ์เกิดจากตา ได้แก่ อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ ฯลฯ
- ๔) พืชพันธุ์เกิดจากยอด ได้แก่ ผักบุ้งล้อม แมงลัก เถาหญ้านาง ฯลฯ
- ๕) พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด ได้แก่ ถั่ว งา ข้าว ฯลฯ

จะเห็นได้ว่า ภูตคามในที่นี้มีความหมายครอบคลุมพืชพันธุ์ในป่าทั้งหมด สิกขาบทข้อนี้นับว่าได้ช่วยอนุรักษ์ป่าไม้ได้อย่างกว้างขวาง หากมีการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด พระสงฆ์จะมีคุณค่าต่อพระศาสนาและสังคมไม่น้อยเลย

ง. สัปปานสิกขาบท

สิกขาบทเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองอาฬวีเช่นเดิม โดยภิกษุเหล่านั้นกำลังช่วยกันก่อสร้าง รู้ยู่ว่าน้ำมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ ก็เอารดหญ้า รดดิน เหล่า

ภิกษุผู้มักน้อยขี้อ่อน ประณามการกระทำดังกล่าว และนำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์จึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นยอมรับว่า ได้กระทำเช่นนั้นจริง ทรงติเตียนการกระทำเช่นนั้น แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

“ภิกษุใดรู้ยู่ว่ามีสัตว์มีชีวิต รดหรือใช้ให้รดหญ้าหรือดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

สิกขาบทนี้ นอกจากจะทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์ ๑๐ ประการดังกล่าวแล้ว ยังมุ่งรักษาชีวิตของสัตว์ที่อยู่ในน้ำไม่ให้ถูกฆ่าและยังช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติด้วยเพราะสัตว์น้ำบางจำพวกเป็นห่วงโซ่อาหารของกันและกัน ช่วยรักษาสภาพของน้ำให้อยู่ในภาวะเหมาะสม

จ. สัจจสิกขาบท

สิกขาบทเกี่ยวกับความจงใจฆ่าชีวิตสัตว์ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากพระอุทายีซึ่งในอดีตเคยเป็นนักยิงธนู และท่านไม่ชอบอึกา จึงยิงอึกาแล้วตัวหัวมาเสียบหลาวเรียงกัน ภิกษุทั้งหลายเห็นการกระทำของพระอุทายีไม่เหมาะสมก็ติเตียน ประณาม และนำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ ลำดับนั้น พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามเหตุ เมื่อพระอุทายีรับว่าได้ทำเช่นนั้นจริง พระองค์ทรงติเตียนโดยประการต่าง ๆ แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

“ภิกษุใดจงใจฆ่าสัตว์มีชีวิต ต้องอาบัติปาจิตตีย์”

การฆ่าสัตว์โดยเจตนา นับว่าเป็นความเหี้ยมโหดมาก ไม่เหมาะสมกับสภาวะของภิกษุ แม้ฆราวาสบางคนก็ไม่ทำ โฉนภิกษุที่เป็นพุทธสาวกจึงได้กระทำเช่นนี้ สิกขาบทนี้มีประโยชน์มาก โดยเฉพาะในสมัยปัจจุบันยังมีความจำเป็นที่จะต้องช่วยกันอนุรักษ์สัตว์ป่า เพราะสัตว์ป่ามีจำนวนลดลงทุกวันจนน่าเป็นห่วง รัฐบาลต้องออกกฎหมายคุ้มครองสัตว์ป่าและดำเนินการกับผู้ที่ยกฆ่าสัตว์อย่างเด็ดขาด เพื่ออนุรักษ์สัตว์ป่าไม่ให้สูญพันธุ์ นอกจากจะห้ามไม่ให้ภิกษุฆ่าสัตว์แล้ว พระองค์ทรงบัญญัติสุจิมรสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับการห้ามภิกษุไม่ให้ทำกล่อ้มเข็มด้วยกระดูกสัตว์ ด้วยงา หรือด้วยเขาของสัตว์ ภิกษุใดละเมิดไม่ปฏิบัติตามต้องอาบัติปาจิตตีย์

ฉ. สิกขาบทที่ ๖ แห่งเสขยวัตร

เป็นสิกขาบทที่ภิกษุพึงสำนึกอยู่เสมอ หรือให้ภิกษุสำเหนียกอยู่เป็นนิจ สิกขาบทนี้เกี่ยวกับการเทน้ำล้างบาตรในละแวกบ้าน สาเหตุมาจากภิกษุชาวเมืองสูงสูมารคิระเทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวในละแวกบ้าน พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณามการกระทำเช่นนั้น พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบทห้ามว่า

“ภิกษุพึงทำความสำเหนียก (ระลึกอยู่เสมอ) ว่า เราจักไม่เทน้ำล้างบาตรที่มีเมล็ดข้าวลงในละแวกบ้าน”

สิกขาบทนี้ ถ้าภิกษุรูปใดไม่เอื้อเฟื้อหรือปฏิบัติตาม ต้องอาบัติทุกกฏ อาบัติข้อนี้มีโทษน้อยกว่าอาบัติปาจิตตีย์ ภิกษุผู้ละเมิดจะต้องแสดงความผิดของตนต่อหน้าภิกษุด้วยกัน จึงจะบริสุทธิ์ สิกขาบทข้อนี้ได้ช่วยสร้างจิตสำนึกให้ภิกษุมีความรับผิดชอบ ไม่เป็นคนมักง่าย มุ่งให้รู้จักสถานที่ควรหรือไม่ควร การเห็นาล้างบาตรไม่เป็นที่นับว่าได้ทำลายสภาพแวดล้อมให้เสื่อมโทรม เป็นบ่อเกิดแห่งโรค และปัญหานานัปการย่อมตามมา

ข. สิกขาบทที่ ๑๔, ๑๕, ๑๖ แห่ง เสนิยวัตร

เกี่ยวกับการอนุรักษน้ำ สิกขาบทนี้มีสาเหตุมาจากภิกษุพวกหนึ่งได้ถ้อยจาจาเราะ บัสน้ำลายลงในน้ำและพืช พวกชาวบ้านพากันติเตียนการกระทำดังกล่าว และภิกษุผู้มักน้อยได้นำเรื่องนี้กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์สอบถามสาเหตุ เมื่อภิกษุเหล่านั้นรับสารภาพว่าได้กระทำอย่างนั้นจริง จึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ทำอีก ถ้าฝ่าฝืนต้องอาบัติทุกกฏ

จะเห็นได้ว่า สิกขาบทที่นำมาเสนอในที่นี้ล้วนมีความสำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างเห็นได้ชัด พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่างที่ดีแก่สังคม มีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายเกื้อกูลต่อธรรมชาติอันเป็นเหมือนเวทีสำหรับฝึกกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงาม พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดี ย่อมส่งผลต่อจิตใจให้ดีไปด้วยอันจะช่วยให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมายเร็วยิ่งขึ้น ฉะนั้น พระวินัยแต่ละสิกขาบทดังที่ได้ยกมากล่าวในที่นี้ จึงมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ถึงแม้ว่าพระวินัยนี้ พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้กับสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

๒.๔.๔ วิเคราะห์สาระสำคัญของสิ่งแวดล้อมกับพระวินัย

ดังได้กล่าวแล้วข้างต้นว่า สิ่งแวดล้อมมีความหมายกว้างขวาง ครอบคลุมทุกอย่างทั้งสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์เสริมสร้างขึ้น มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด เพราะมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม ฉะนั้น สิ่งแวดล้อมจึงมีความสำคัญและความจำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ถ้าสิ่งแวดล้อมดีก็ส่งผลให้มนุษย์มีความเป็นอยู่สบายไม่เดือดร้อน จิตใจแจ่มใส หากสิ่งแวดล้อมเป็นพิษย่อมส่งผลกระทบต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ทั้งทางตรงและทางอ้อม

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) กล่าวว่า “การอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมจะช่วยพัฒนาชีวิตให้มีธรรม เมื่อมนุษย์มีธรรม สิ่งแวดล้อมก็จะพัฒนาตาม แต่ถ้า

มนุษย์อยู่อย่างไม่มีธรรมก็จะรักษาสิ่งแวดล้อมนั้นไม่ได้และจะทำลายสิ่งแวดล้อม ถ้าเราจัดการกับสิ่งแวดล้อมไม่ถูกต้องสัตว์โลกรวมทั้งมนุษย์จะอยู่ไม่ได้”^{๔๔}

ก. ดิน

ดิน เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอย่างหนึ่ง เป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสิ่งที่อยู่บนโลกนี้ แม้ทะเลก็อาศัยแผ่นดินรองรับเอาไว้ มนุษย์และสัตว์อาศัยแผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัย สร้างบ้านเรือน ทำการเกษตร ทำเขื่อนอ่างเก็บน้ำ เครื่องใช้ในครัวเรือน เครื่องปั้นดินเผา ภาชนะต่าง ๆ ล้วนทำจากดิน สถาปัตยกรรมต่าง ๆ เช่น ราชูเจดีย์ก็ทำจากดิน แม้ร่างกายของมนุษย์และสัตว์รวมทั้งพืชก็มีธาตุดินเป็นส่วนประกอบ ดินนับว่าเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตในโลกนี้เกิดกว่าจะพรรณนาได้ แต่ถึงอย่างไรก็ตาม ถ้าหากมนุษย์รู้จักใช้ประโยชน์ของดินอย่างถูกวิธี ดินก็จะมีประโยชน์ต่อมนุษย์และสิ่งมีชีวิตต่อไปอีกนาน

ข. น้ำ

น้ำ เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตทั้งมนุษย์ สัตว์และพืช ล้วนต้องอาศัยน้ำ น้ำมีอยู่มากมายทุกคนทุกแห่ง ทั้งบนดิน ใต้ดิน ในอากาศ หรือแม้ในร่างกายของสิ่งมีชีวิต ก็มีน้ำเป็นส่วนประกอบ มนุษย์ใช้ประโยชน์จากน้ำมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์จนถึงปัจจุบัน เช่น ใช้ในการอุปโภค บริโภค สาธารณูปโภค มีการใช้อาบ ต้ม ปรงอาหาร ชักล้าง ทำความสะอาด ใช้ในการเกษตรกรรม กสิกรรม เลี้ยงสัตว์ เพาะพันธุ์และการประมง ใช้ในการคมนาคมขนส่งทางน้ำเพื่อการค้าขาย ใช้ในการอุตสาหกรรม และการผลิตไฟฟ้า ใช้ในการพักผ่อนหย่อนใจ และใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อหารายได้ให้กับประเทศ เพื่ออนุรักษ์น้ำไว้ใช้ทำประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต มนุษย์ต้องรู้จักใช้อย่างชาญฉลาด และถูกวิธี

นอกจากนี้แล้วทุกคนต้องมีจิตสำนึกในการใช้น้ำอย่างประหยัด มีวินัยในการรักษาความสะอาด ไม่ทิ้งขยะมูลฝอยลงในแม่น้ำ ไม่ทำลายต้นกำเนิดของน้ำ ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ไม่ใช้สารเคมีเกินอัตราที่กำหนดไว้ ฝึกลูกหลานเป็นคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมไม่มักง่าย หากทุกคนช่วยกันอย่างจริงจังแล้ว น้ำก็จะเป็นพิษ จะมีคุณค่าและมีประโยชน์ต่อชีวิตมนุษย์ สัตว์ พืช ตลอดไป

ค. ป่าไม้

ป่าไม้ นับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์ต่อมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ มนุษย์ได้อาศัยป่าไม้ทำเป็นที่อยู่อาศัย สัตว์ก็อาศัยป่าไม้เป็นที่อยู่อาศัยและเป็นที่พักพิง ป่าไม้ช่วยสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้แก่สรรพสัตว์ ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล ช่วยอุ้มน้ำไม่ให้

^{๔๔} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๐.

น้ำป่าท่วมอย่างฉับพลัน ป้องกันการไหลเซาะของน้ำ เป็นแหล่งอาหารของมนุษย์และสัตว์ มนุษย์ได้รับประโยชน์จากป่าไม้เป็นจำนวนมากมหาศาล เช่น ใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม ช่วยปรับ อุณหภูมิในฤดูกาล ใช้ในการอุตสาหกรรม ใช้เป็นอาหารของคนและสัตว์ โดยการนำเอาดอกผล ใบ เมล็ด หน่อ หัวของพืช และน้ำผึ้ง มาทำเป็นอาหาร ใช้เป็นยารักษาโรค เป็นสมุนไพรที่ ปลอดภัย ใช้ทำเครื่องนุ่งห่ม โดยใช้เส้นใยจากเปลือกเถาวัลย์ ใช้อย่าง น้ำมันมาทำประโยชน์ใน การทำเครื่องเขิน เครื่องหอม ทำกระดาษ สบู่ ยาขจัดรอยเท้า ฯลฯ นอกจากนี้แล้วยังได้รับ ประโยชน์ทางอ้อมจากป่าไม้ เช่น ช่วยบรรเทาความร้ายแรงของพายุ ป้องกันและบรรเทา อุทกภัย เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ และเป็นเสมือนปอดของ ประเทศ

ป่าไม้เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าและประโยชน์มากมาย ต้องใช้เวลานานเป็นหลาย ร้อยปีพื้นที่ป่าจึงจะสมบูรณ์ได้ สมควรที่ทุกฝ่ายต้องตระหนักถึงความสำคัญของป่าและช่วย อนุรักษ์ไว้เพื่อให้มนุษย์และสรรพสิ่งที่อาศัยป่า ไม่สูญหายไปจากโลกนี้

ดั่งพระราชเสาวนีย์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

คนไทยทุกคนตระหนักในความสำคัญของป่าไม่ว่ามีประโยชน์นานาประการ นอกเหนือจากจะช่วยขจัดอากาศที่เป็นพิษเป็นที่อยู่อาศัยของสรรพสัตว์และเป็นคลังแห่งยา รักษาโรคหลายพันหลายหมื่นชนิด ที่เราได้ใช้กันอยู่ ตลอดจนถึงกำลังรอการค้นคว้าวิจัย อีกเป็น จำนวนมากแล้วเรายังทราบดีว่า ป่าไม้ทรงคุณค่ามหาศาลในการผลิตน้ำให้แก่เรา น้ำซึ่งเป็น ความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ รวมไปถึงการเกษตรกรรมอุตสาหกรรมและการพัฒนา ต่างๆ ของชาติ เราจึงมีการณรงค์ให้ปลูกป่าและปลูกต้นไม้ตามสถานที่ทั่วไปอย่างขยันแข็ง เพื่อ ทุนบำรุง สภาพแวดล้อม อันจะส่งผลดีไปถึงชาวโลกทั้งมวลต่อไปด้วย^{๔๕}

๒.๕ ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสิ่งแวดล้อม

สาระสำคัญ

พระสงฆ์มีความสำคัญยิ่งต่อสังคมไทย พระสงฆ์เป็นผู้สืบต่อพระพุทธศาสนา วัตร ปฏิบัติของพระสงฆ์เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้อบรมสั่งสอนให้ชาวพุทธประกอบกรรมดี และเป็น ผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมที่ดีด้วย พุทธศาสนิกชนจึงควร ปฏิบัติต่อพระสงฆ์ด้วยความเคารพยกย่องที่บริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ

^{๔๕} พระราชเสาวนีย์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในโอกาสเสด็จฯ ทรงเปิดการประชุม ครั้งที่ ๒๖ ของสภาสตรีระหว่างประเทศ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๔.

สังคมไทยถือว่าชายไทยทุกคนควรอุปสมบทเป็นพระสงฆ์เพื่อศึกษาและปฏิบัติพระธรรมวินัย ซึ่งช่วยอบรมให้เป็นคนดี ตลอดจนเป็นการทดแทนบุญคุณบิดามารดา นอกจากนี้วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ก็เป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่คนในสังคม

หน้าที่สำคัญของพระสงฆ์คือการสืบทอดพระพุทธศาสนา อบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้เข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ในขณะเดียวกันยังเป็นผู้นำทางสังคมด้วย เห็นได้จากการพัฒนาความเจริญต่างๆ ของท้องถิ่น มักจะมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ โดยมีประชาชนร่วมมือร่วมใจด้วยความศรัทธา พระสงฆ์จึงมีความสำคัญและมีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก พุทธศาสนิกชนจึงควรปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ให้เหมาะสมด้วยความเคารพยกย่อง

๒.๕.๑ บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา การขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในอัตราสูง สืบเนื่องจากการเพิ่มจำนวนประชากรและการดำเนินชีวิตอย่างเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ทำให้มีผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ภูเขา แม่น้ำ แร่ธาตุ ป่าไม้ สัตว์ป่า เป็นต้น มีปริมาณลดลง และสูญหายไปมากที่สุด จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องอนุรักษ์สิ่งเหล่านี้ไว้

การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ต้องพัฒนาควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมุ่งพัฒนาวิถีชีวิตชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ชุมชนช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยยึดวิถีชีวิตอันผูกพันกันทางวัฒนธรรม และที่สำคัญคือวัฒนธรรมทางศาสนา พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการอบรมธรรมจริยา กล่าวคือ พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเป็นผู้อบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนประพฤติดี ประพฤติชอบทั้งกาย วาจา ใจ และยังทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ดังนี้

ก. ด้านการดำเนินชีวิต

วิถีชีวิตของพระสงฆ์มีความเป็นอยู่เรียบง่าย สันโดษ มักน้อย อาศัยเฉพาะสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตเพียง ๔ ประการ หรือเรียกว่า นิสัย ๔ ได้แก่

๑. บิณฑบาตเพื่อเลี้ยงชีพ หมายถึง การออกบิณฑบาตเพื่อขอรับอาหารจากชาวบ้าน เพื่อให้ดำรงชีพได้และเพื่อการปฏิบัติธรรม รวมทั้งทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนา

๒. ห่มผ้าบังสุกุล หมายถึง การครองจีวรที่ได้จากเศษผ้าที่มีผู้ไม่ต้องการหรือทิ้งแล้ว ซึ่งต่อมาพระพุทธองค์อนุญาตให้รับผ้าที่มีผู้ถวายได้ และให้ใช้เท่าที่จำเป็นเท่านั้น

๓. อาศัยอยู่ป่า หมายถึง สถานที่พักอาศัยส่วนใหญ่เป็นป่าเขา จะพักประจำที่เฉพาะช่วงฤดูฝนหรือที่เรียกว่า จำพรรษา ต่อมาพระพุทธเจ้าอนุญาตให้อาศัยอยู่ประจำวัด ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีผู้สร้างถาวรวัตถุได้

๔. ฉันทาตมสมุณไพร หมายถึง เมื่อพระสงฆ์เกิดอาพาธ เจ็บป่วย จะใช้เพียงสมุณไพรที่พึ่งหาได้รักษาให้บรรเทาเท่านั้น

ข. ด้านวินัยสงฆ์

พระพุทธศาสนามีข้อบัญญัติด้านวินัยสงฆ์เกี่ยวกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น

๑. ห้ามพระภิกษุตัดหรือทำลายต้นไม้ หรือเผาป่าไม้
๒. ห้ามพระภิกษุขุดดิน เนื่องจากอาจทำให้สัตว์ในดินตายโดยไม่เจตนา
๓. ห้ามพระภิกษุก่อสร้างที่อยู่อาศัยตามชอบใจ ต้องให้สงฆ์ คือ ภิกษุ 4 รูป ไปชี้แสดงที่ให้ก่อน

๔. ห้ามพระภิกษุทำลายเมล็ดพืช หน่อไม้ รากไม้ เนื่องจากทำให้พันธุ์พืชไม่อาจขยายพันธุ์ต่อไปได้

๕. ห้ามพระภิกษุถายูจระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลาย หรือสิ่งปฏิภูลต่างๆ ลงในแหล่งน้ำทุกประเภท

ค. ด้านหลักคำสอน

พระพุทธองค์ทรงแนะนำสั่งสอนให้พระภิกษุพึงปฏิบัติตนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้มากมาย ทั้งนี้เพื่อเกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม เช่น

๑. การอยู่ป่า พระพุทธเจ้าสอนให้พระสงฆ์อยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องด้วยสถานที่เหล่านี้ เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม ดังพระพุทธทวจนะว่า “ภิกษุทั้งหลาย โนนโค่นไม้ โนนเรือนว่าง พวกเธอจะบำเพ็ญฃาน จงฝึกจิตอย่างได้ประมาท”

๒. อาศัยในป่า ธรรมชาติที่สวยงามแห่งป่า รวมทั้งสิ่งแวดล้อมย่อมเป็นที่สงบควรแก่การปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ดังพระพุทธทวจนะว่า “ป่าที่ร่มรื่นย่อมงดงาม เมื่อพระสงฆ์มาอาศัยปฏิบัติธรรม” ดังนั้นย่อมไม่มีผู้ใดกล้าทำลาย จึงถือว่าเป็นการอนุรักษ์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยปริยาย

๓. การอาศัยสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าแก่มวลมนุษย การที่พรสงฆ์อาศัยอยู่ในป่า ต้องคำนึงถึงประโยชน์ของสถานที่นั้น ไม่ควรทำลายหรือสร้างความเสียหายต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น

๔. การตอบแทนบุญคุณ ความกตัญญูตเวที รัฐบาลและตอบแทนบุญคุณต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ที่อาศัยป่าเป็นที่พำนักและปฏิบัติธรรม เป็นสิ่งที่พระสงฆ์ทั้งหลายต้องตระหนักว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมล้วนมีคุณค่าและคุณประโยชน์ต่อ

มวลมนุษย ต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้เป็นสมบัติของส่วนรวม จึงจะเป็นการแสดงความกตัญญู กตเวทียอย่างแท้จริง

อนึ่ง พระสงฆ์ที่บวชอยู่ในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑. ฝ่ายอรัญวาสี หมายถึง พระสงฆ์ที่ดำรงชีวิตด้วยความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายอาศัยป่าเขาเป็นพำนักปฏิบัติธรรม มีบทบาทในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปราศจากการทำลายและรู้จักการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเหมาะสม

๒. ฝ่ายคามวาสี หมายถึง พระสงฆ์ที่ดำรงชีวิตด้วยการอาศัยวัดในชุมชน เช่น หมู่บ้าน เมือง เพื่อปฏิบัติธรรม มีบทบาทในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อย ส่วนใหญ่เน้นการรักษาความสะอาด ความสงบ ความร่มรื่น ภายในบริเวณวัด ตลอดจนการอบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักและสำนึกถึงคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และร่วมกันอนุรักษ์ไว้สืบไป

อย่างไรก็ตาม บทบาทของพระสงฆ์ทั้ง ๒ ฝ่าย ต่างเป็นผู้นำในการพัฒนาจิตใจให้แก่พุทธศาสนิกชนในการดำรงชีวิตและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์

๒.๕.๒ บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม^{๔๖}

พระพุทธศาสนามีบทบาทที่สำคัญยิ่งต่อสังคมทั้งในอดีตและปัจจุบัน เช่น ในอดีตวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน นอกจากเป็นที่ทำบุญฟังเทศน์ และร่วมพิธีกรรมทางศาสนาแล้วยังเป็นสถานที่เล่าเรียนของบุตรหลาน เป็นที่ประชุม เป็นที่พักของคนเดินทาง บางแห่งเป็นสถานที่รักษาความเจ็บป่วยและเป็นที่รวมของศิลปวัฒนธรรมต่าง ๆ โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทหลักสำคัญในการอนุรักษ์และสืบทอดพระพุทธศาสนาดังนี้

ก. ด้านศิลปะ

วัดเป็นศูนย์รวมของศิลปะ อันมีรากฐานมาจากพระพุทธศาสนา สิ่งเหล่านี้เกิดจากความศรัทธา ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานศิลปะที่สำคัญ คือ

๑. สถาปัตยกรรม ถาวรวัตถุและสิ่งก่อสร้างที่สำคัญภายในวัด เช่น โบสถ์ วิหาร เจดีย์ พระปรางค์ หอไตร ถูกสร้างขึ้นตามคติและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์เป็นผู้มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งในการดูแลรักษาและอนุรักษ์ไว้คู่กับพระพุทธศาสนาให้สืบทอดเป็นมรดกแก่อนุชนรุ่นหลัง

๒. ประติมากรรม ประติมากรรมเป็นงานศิลปะที่เกิดจากการปั้น หล่อ และสลัก อนุ หรือดุน ผลงานประติมากรรมของพระพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ พระพุทธรูป นอกจากพระพุทธรูปซึ่งเป็นประติมากรรมรูปคนแล้ว ยังมีประติมากรรมรูปสัญลักษณ์ ซึ่งสร้าง

^{๔๖} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตโต), พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๒), หน้า ๖-๙.

เป็นเครื่องหมายแสดงความเชื่อทางศาสนา เช่น งานปั้น หรืองานแกะสลักรูปดอกบัว ซึ่งเป็นเครื่องหมายของการประสูติของพระพุทธเจ้า เป็นต้น

๓. จิตรกรรม สมัยประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาได้แผ่ขยายเข้ามาสู่ประเทศไทย ศิลปกรรมเป็นอุปกรณ์สำคัญในการสอน โดยเพิ่มเติมการถ่ายทอดภาษาพูดและภาษาเขียนด้วยภาษาภาพ หรือเล่าเรื่องด้วยภาพ เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาแก่พุทธศาสนิกชนได้ดียิ่งขึ้น

ภาพจิตรกรรมของไทยโบราณ มักเป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาหรือคติตามความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับศาสนาดังนั้นการเขียนภาพจิตรกรรมจึงมักเขียนกันบนฝาผนังภายในโบสถ์หรือวิหารของวัดต่างๆ เพื่อถ่ายทอด เรื่องราวทางพระพุทธศาสนา พุทธประวัติ ชาดก นรก สวรรค์ ซึ่งเป็นอุดมคติตามพระคัมภีร์ที่ระบุไว้ ตลอดจนกิจกรรมทางสังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน ภาพจิตรกรรมประเภทนี้จึงเป็นศิลปะที่สั่งสม สืบทอดจนกลายเป็นจิตรกรรมไทยแบบประเพณีที่เปรียบเสมือนภาพบันทึกประวัติศาสตร์ได้อย่างหนึ่ง

๔. วรรณกรรม วรรณกรรมเป็นงานนิพนธ์ที่แสดงออกมาด้วยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น หนังสือ จุลสาร สิ่งเขียน สิ่งพิมพ์ ปาฐกถา เทศนา คำปราศรัย สุนทรพจน์ สิ่งบันทึกเสียง ภาพ เป็นต้น วรรณกรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของไทยที่สำคัญคือ ศิลปจารึกหลักที่ ๑ ของพ่อขุนรามคำแหง และไตรภูมิพระร่วงซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาที่ ๑ หรือพญาลิไท กษัตริย์พระราชวงศ์พระร่วง ในขณะที่ทรงผนวชได้รวบรวม เรื่องราวของพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์โบราณ ด้วยมีพระประสงค์ในการแต่ง คือเพื่อเทศนาถวายพระราชมารดาและเพื่อเป็นธรรมแก่บุคคลทั่วไปตั้งการพรรณนาถึงนรกตอนหนึ่ง ดังนี้ “คนฝูงใดอันเจรจาซื้อสิ่งสินทาน....แลตนใส่กลเอาสินทานด้วยตาซังก็ดี....ครั้นว่าเมื่อตายได้ไปเกิดในนรกนั้น ฝูงยมพะบาลเอาคีมคาบลิ้นเขาชักออกมา แล้วเอาเบ็ดเหล็กเกี่ยวลิ้นเขา ลำเบ็ดนั้นใหญ่เท่าลำตาล เทียรย้อมเหล็กแดง ลูกบมีเหือดสักเมื่อ....”

นอกจากไตรภูมิพระร่วงจะมีคุณค่าทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีอิทธิพลต่อคนไทยตราบจนถึงปัจจุบันด้วยเป็นวรรณกรรมที่ปลูกฝังให้คนไทยนิยมยกย่องคนมีบุญที่มีจิตใจเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตั้งอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม

วรรณคดีไทยซึ่งเป็นวรรณกรรมล้ำค่ายิ่งที่มีถ้อยคำไพเราะอีกเรื่องหนึ่ง คือ ลิลิตตะเลงพ่าย ซึ่งเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส พระองค์ทรงเป็นปราชญ์อย่างแท้จริง ทรงมีฝีมือเป็นเลิศในการแต่งโคลง ฉันท์ และลิลิต ซึ่งทรงพระนิพนธ์ไว้มากมาย

๕. โบราณสถานและโบราณวัตถุ โบราณสถาน หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ เช่น โบสถ์ วิหาร วัง ที่มีอายุกว่า ๑๐๐ ปี ส่วนโบราณวัตถุ หมายถึง สสังหาริมทรัพย์ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ศิลปจารึก ที่มีอายุมากกว่า ๑๐๐ ปีขึ้นไปเช่นกัน หลักฐานแห่งการ

ประดิษฐ์หรือหลักฐานเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของโบราณและโบราณวัตถุจะต้องเป็นประโยชน์ทางด้านศิลปะ

โบราณสถานและโบราณวัตถุ เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่บอกความเป็นมาของกลุ่มชนหมู่บ้าน เมือง และประเทศชาติ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ประวัติศาสตร์หรือความเป็นมาดังกล่าว แสดงพัฒนาการของผู้สร้างในสมัยอดีต ส่วนการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุเพื่อไว้ให้ประโยชน์ เป็นหน้าที่ของคนรุ่นปัจจุบันและต่อๆ ไปที่จะต้องอนุรักษ์ทรัพยากรทางวัฒนธรรมนี้ ดังกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชได้พระราชทานไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖ ในวโรกาสที่เสด็จประพาสจังหวัดพระนครศรีอยุธยาว่า “โบราณสถานนั้นเป็นเกียรติของชาติ อัฐเก่าๆ แผ่นเดียวก็มีค่า ควรจะช่วยกันรักษาไว้ ถ้าเราขาดสูญหายไปอยุธยา และกรุงเทพฯ แล้ว ประเทศไทยก็ไม่มีความหมาย” โบราณสถานและโบราณวัตถุล้วนเป็นสมบัติล้ำค่าของชาติ เป็นสิ่งแสดงถึงเผ่าพันธุ์ วิถีชีวิต ความเอื้อเฟื้อ ความศรัทธา ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมา โดยมีต้นกำเนิดจากพระพุทธศาสนา ซึ่งพระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทในการสืบทอดพระศาสนา ตลอดจนทั้งเป็นศูนย์รวมแห่งศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่สำคัญยิ่ง

ข. ด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรม หมายถึงชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มสังคมใดกลุ่มสังคมหนึ่ง เช่น วัฒนธรรมจีน วัฒนธรรมไทย เป็นต้น คุณลักษณะที่เด่นที่สุดของวัฒนธรรม คือ เป็นมรดกทางความคิดที่สืบทอดต่อกันมา โดยมีการถ่ายทอดใน ๓ ลักษณะ คือ

๑. ด้านวัตถุ ศาสนวัตถุ เป็นมรดกทางความคิดที่ถ่ายทอดกันมาในรูปศิลปะต่างๆ เช่น สถาปัตยกรรม ประติมากรรม จิตรกรรม และวรรณกรรม ซึ่งล้วนแต่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น จากอดีตจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการทำหน้าที่สั่งสอน อบรม รวมทั้งสร้างสรรค์ และอนุรักษ์วัฒนธรรมทางวัตถุไว้เป็นมรดกแก่พุทธศาสนิกชน

๒. ด้านจิตใจ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่ง ๓ ประการ คือ การงดเว้นจากการทำชั่วทั้งปวง การสร้างสมความดีให้เกิดขึ้น และการชำระจิตตนให้บริสุทธิ์หลักทั้ง ๓ ประการนี้ ผังรากลึกจนกลายเป็นวัฒนธรรมทางจิตใจของผู้ที่ปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชน โดยเฉพาะการชำระจิตตนให้บริสุทธิ์นั้น ทำให้พุทธศาสนิกชนรู้จักทำใจให้สงบ ไม่ฟุ้งซ่าน หรือเรียกว่า การทำสมาธิ ให้รู้จักทำปัญญาให้เกิดขึ้นด้วยการคิด การฟัง และการอ่าน หรือศึกษาเล่าเรียนด้วยการลงมือปฏิบัติหรืออบรมให้เกิดปัญญา ซึ่งเรียกว่าญาณความรู้ หรือวิปัสสนา

การทำสมาธิเพื่อให้เกิดปัญญา เป็นข้อปฏิบัติอบรมจิตใจให้บริสุทธิ์สะอาด ผ่อนคลายความโลภ หรือเห็นแก่ตัวได้ เห็นแก่ตัว ย่อมคลายความโกรธและความหลง อันเป็นเหตุให้ระงับดับทุกข์ได้

๓. ด้านขนบธรรมเนียมประเพณี พระพุทธศาสนามีศาสนพิธีและพิธีกรรมที่พุทธศาสนิกชนยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง ได้แก่ ประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประเพณีการอุปสมบท ประเพณีทอดกฐิน เป็นต้น

ส่วนประเพณีที่ไม่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยตรง แต่พุทธศาสนิกชนได้บำเพ็ญกุศลกันตามแบบพระพุทธศาสนาได้แก่ วันตรุษ วันสงกรานต์ วันสารท เป็นต้น นอกจากนี้ได้นำเอาคติทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการดำเนินชีวิต เช่น การตั้งชื่อ การโกนผมไฟ การแต่งงาน การจัดพิธีศพ เป็นต้น ประเพณีต่างๆ ดังกล่าว พระสงฆ์ล้วนมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธี ซึ่งแสดงถึงความผูกพันที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ในระหว่างพุทธศาสนิกชนกับพระสงฆ์

สังคมไทยปัจจุบันมีปัญหามากมาย หาความสงบมิได้ ทั้งที่เป็นแดนแห่งพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาถึงเหตุที่แท้จริงแล้วจะพบว่า มูลเหตุของปัญหามีจุดกำเนิดมาจากความเสื่อมทางจิตใจของคนในสังคม เป็นเพราะการขาดคุณธรรมประจำใจ ดังนั้นการแก้ปัญหาที่ถูกต้องที่สุด คือการทำให้คนในสังคม มีศีลธรรมประจำใจ การปลูกฝังศีลธรรมให้เกิดขึ้นในจิตใจได้ ดังนั้นจำเป็นต้องมีปัจจัยอยู่หลายประการข้อสำคัญที่สุดก็คือ “การมีแบบอย่างที่ดีของสังคม” การมีแบบอย่างที่ดีของสังคม หมายถึง คุณความดีที่คนไทยทุกคนสมควรนำมาเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตได้ทั้งหมดมีอยู่แล้วใน “หลักพุทธธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา”^{๔๗}

พระพุทธศาสนา เป็นหลักนำทางในการพัฒนา ใ่ว่างน่าสนใจว่า ปัจจุบันนี้ ได้เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปแล้วว่า การที่จะพัฒนาประเทศให้สำเร็จผลดีบรรลุจุดหมายที่ต้องการ ได้อย่างแท้จริงนั้น จะพัฒนาเพียงด้านวัตถุอย่างเดียวเท่านั้นไม่เพียงพอประสบการณ์ในการพัฒนา ตลอดเวลายาวนานที่ผ่านมา ได้สอนให้เป็นตระหนักว่า การมุ่งพัฒนาวัตถุภายนอกอย่างเดียว นั้น แม้จะระดมทุนลงไปอย่างมากมาย ก็ไม่ทำให้สังคมบรรลุความมั่งคั่งรุ่งเรืองและสันติสุขที่แท้จริงได้ ตามวัตถุประสงค์ กลับสร้างปัญหาอย่างมากมาย เช่น^{๔๘}

^{๔๗} ชีรยุทธ พึ่งเกียรติ, หลักพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๔๖.

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

๑. ปัญหาความยากจน ปรากฏว่ามีคนยากจนแร้นแค้นแผ่ขยายทั่วไปทั้งในเมืองและชนบท การกระจายรายได้ของประชากรไม่ดำเนินไปด้วยดีฐานะทางเศรษฐกิจของคนกลับห่างไกลกันมากขึ้น

๒. ปัญหาด้านสุขภาพ ประชากรขาดแคลนแม้กระทั่งสาธารณสุขขั้นมูลฐาน เกิดโรคระบาดที่ร้ายแรง นอกจากสุขภาพทางกายไม่ดีแล้ว สุขภาพทางจิตก็เสื่อมโทรมลง ชีวิตคนในถิ่นที่เรียกว่าเจริญมีลักษณะสับสนวุ่นวาย คนมีทุกข์ใจมากขึ้น เป็นโรคจิตโรคประสาทมากขึ้น

๓. ปัญหาด้านการศึกษา ความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาก็ยังอยู่ในภาวะสัมฤทธิ์ผลได้ยาก เกิดความล้มเหลวในการจัดการศึกษา ก่อให้เกิดปัญหามากมายในสังคม เช่น ปัญหาการจ้อราษฎร์บังหลวง ความไม่ซื่อตรง เป็นต้น

๔. ปัญหาทางการเมือง การพัฒนาประชาธิปไตยก้าวหน้าไปได้ไม่มากกว่าถอยหลัง

๕. ปัญหาด้านจริยธรรมคุณธรรม ผู้คนไม่มีระเบียบวินัย เช่น ระเบียบวินัยในการใช้รถใช้ถนน อุบัติเหตุมีสถิติสูงอย่างน่ากลัวยิ่ง เกิดความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน จนทำให้คนส่วนมากเกิดความหวาดกลัว อาชญากรรมยังแพร่หลาย คดีปล้น ฆ่า ช่มชู้ ที่ร้ายแรงปรากฏขึ้นบ่อย เป็นต้น

๖. ปัญหาด้านวัฒนธรรม มีความเสื่อมโทรมทางด้านวัฒนธรรม มีค่านิยมที่ไม่พึงปรารถนาและไม่เอื้อต่อการพัฒนา เช่น ค่านิยมบริโภคและความนิยมฟุ้งเฟ้อแผ่กระจายทั่วไป

๗. ปัญหาทางเพศและอบายมุข มีปัญหาทางเพศเพิ่มสูง มีอัตราคนถูกข่มขืนสูง อัตราการหย่าร้างสูงขึ้น อบายมุขระบาดทั่วไป ทั้งในกรุงและชนบทประชากรฝากความหวังไว้กับการพนันในรูปแบบต่างๆและหมกมุ่นจนยากที่จะแก้ไขเยาวชนมากมายทำลายอนาคตของตนเองและก่อปัญหาแก่สังคมโดยเป็นผลสืบเนื่องจากการติดยาเสพติด

๘. ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม มีปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมทวีสูงขึ้น ป่าไม้ถูกทำลายไปมาก ต้นน้ำลำธารร่อยหรอลง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล แผ่นดินแห้งแล้ง ทำให้ทำการเกษตรยากลำบากมากขึ้น ส่งผลต่อความยากจนแร้นแค้นยิ่งขึ้นไปอีก ประสบปัญหาทางการตลาด มีการเอารัดเอาเปรียบกันมาก เกิดมลภาวะทั้งในดิน ในน้ำ และท้องฟ้า คุกคามต่อชีวิตและสุขภาพของประชากรทั่วทุกคน

๒.๕.๓. บทบาทที่วัดเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาของชุมชน

บทเรียนจากการพัฒนาสอนให้รู้ว่า การพัฒนาจะต้องดำเนินไปอย่างรอบด้านและอย่างทั่วถึงไม่ใช่มุ่งพัฒนาแต่เพียงด้านวัตถุอย่างเดียวโดยเฉพาะตัวคนซึ่งเป็นผู้ร่วมในกระบวนการพัฒนาและได้รับผลจากการพัฒนาโดยตรง จะต้องได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดี และ

ในการพัฒนาคนนั้นส่วนสำคัญที่สุดก็คือ จิตใจ ดังนั้นในยุคปัจจุบัน งานพัฒนาจึงหันมาให้ความสนใจแก่การพัฒนาจิตใจมากขึ้น การพัฒนาจิตใจนั้น รวมถึงการพัฒนา คุณธรรม จริยธรรม ตลอดจนสุขภาพจิตโดยทั่วไป การพัฒนาจิตใจ ตลอดจนการพัฒนาคนนั้นเป็นหน้าที่หลักของ พระพุทธศาสนา และพระสงฆ์มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติมาโดยตลอด

โดยเฉพาะในอดีตและแม้ปัจจุบัน ในชนบทหลายแห่งพระสงฆ์ได้เป็นผู้นำในการพัฒนา และวัดได้เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เพราะพระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจ และปัญญาของชุมชน และวัดก็เป็นศูนย์กลางของชุมชน เริ่มแต่บทบาทสำคัญที่สุด คือ เป็นศูนย์กลางการศึกษาของประชาชน โดยมีพระสงฆ์เป็นครู-อาจารย์ ศิลปวัฒนธรรมด้านต่างๆ พัฒนาขึ้นในวัด หรือออกไปจากวัดเมื่อไปอยู่ในชุมชนก็ใช้ความรู้วิชาการอื่นๆ ที่ได้ศึกษาจากวัดนั้น เป็นเครื่องนำครอบครัวและชุมชน ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพการงานให้เจริญก้าวหน้า และอยู่ร่วมกันด้วยดี มีความร่มเย็นเป็นสุขควรแก่ความประพฤติปฏิบัติ

ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป วัฒนธรรมจากประเทศตะวันตกแพร่หลายเข้ามา และระบบการต่างๆ แบบตะวันตกได้รับการยอมรับ และแนวทางการพัฒนาก็เปลี่ยนแปลงไป วัดก็เห็นห่างออกไปจากกระบวนการพัฒนาตามลำดับ โดยเฉพาะเมื่อการพัฒนามุ่งเน้นด้านวัตถุ บทบาทของวัด พระสงฆ์และพระพุทธศาสนาก็ยิ่งถดถอยลง เหลือแต่บทบาทในด้านการเอื้อต่องานพัฒนา เช่น อำนวยสถานที่และอุปกรณ์ของวัด การให้กำลังใจและคำกล่าวสอน สนับสนุนในคราวชุมนุมอย่างมีพิธีกรรม เป็นต้น

ครั้นมาถึงปัจจุบัน เมื่อแนวโน้มของการพัฒนาเปลี่ยนแปลงไปอีก โดยหันมาเน้นการพัฒนาจิตใจและการพัฒนาด้านคนมากขึ้น ก็เป็นโอกาสที่วัดและพระสงฆ์หรือพระพุทธศาสนาทั้งหมด จะได้รื้อฟื้นบทบาทในการพัฒนาและบทบาทของผู้นำในการพัฒนาขึ้นมาใหม่ โดยปรับตัวปรับวิธีการและปรับบทบาทนั้นให้เข้ากับสภาพปัจจุบันการที่จะนำทางพัฒนาและรับบทบาทต่างๆ ในการพัฒนาให้ได้ผลดี จะต้องมีความเข้าใจอย่างชัดเจนเกี่ยวกับบทบาทที่เหมาะสม และขอบเขตของการดำเนินบทบาทของวัดและพระสงฆ์แล้ว สิ่งสำคัญก็คือ จะต้องมียุทธศาสตร์นำทาง สำหรับชี้แนวทางของการพัฒนาอย่างชัดเจน

ก. หลักธรรมในการพัฒนา^{๔๔} ได้แก่ ภาวนา ๔ คือ

๑. กายภาวนา แปลว่า พัฒนากาย ได้แก่ การพัฒนาร่างกายให้แข็งแรง ไร้โรค มีสุขภาพดี และที่สำคัญก็คือ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เริ่มแต่ปัจจัย ๔ เป็นต้นไป อย่างถูกต้องดีงาม ในทางที่เป็นคุณประโยชน์ เช่น สัมพันธ์กับอาหาร โดยการกินเพื่อช่วยให้ร่างกายมีกำลัง มีสุขภาพดี ไม่ใช่เพื่อมุ่งความอร่อย อวดโก้ แสดงฐานะ สัมพันธ์กับ

^{๔๔} ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ, พระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๔), หน้า ๒๒.

โทรทัศน์ โดยดูเพื่อติดตามข่าวสาร แสวงหาความรู้ ส่งเสริมปัญญา มิใช่เพื่อหมกมุ่นในความสนุกสนานเพลิดเพลิน หรือเอาเป็นเครื่องมือเล่นการพนัน เป็นต้น

๒. ศิลภาวนา แปลว่า พัฒนาศีล หมายถึง การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมให้เป็นไปด้วยดี เริ่มแต่ไม่ก่อการเบียดเบียน ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น และสังคม ประพฤติในสิ่งที่ประนีประนอมเกื้อกูลต่อผู้อื่นต่อสังคม มีระเบียบวินัย ประกอบสัมมาชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร ผูกพันอบรมกายวาจาของตนให้ประณีต ปราศจากโทษ ก่อคุณประโยชน์และเป็นเครื่องสนับสนุนการฝึกอบรมจิตใจยิ่งขึ้นไป

๓. จิตภาวนา แปลว่า พัฒนาจิต คือ พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติงามพร้อม ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้ คือ

ก. คุณภาพจิต คือให้มีคุณธรรมต่างๆ ที่เสริมสร้างจิตใจให้ดีงาม เป็นผู้มีจิตใจสูง ละเอียดย่อน เช่น มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร มีกรุณา อยากช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ของผู้อื่น มีจาคะ คือมีน้ำใจสูง ละเอียดย่อน เช่น มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร มีกรุณา อยากช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ของผู้อื่น มีจาคะ คือมีน้ำใจเผื่อแผ่ มีคารวะ มีความกตัญญู เป็นต้น

ข. สมรรถภาพจิต คือ ให้เป็นจิตที่มีความสามารถ เช่น มีสติ มีวิริยะ คือความเพียร มีขันติ คือความอดทน มีสมาธิ คือจิตตั้งมั่นแน่วแน่ มีสัจจะ คือ ความจริงจัง มีอิทธิฐาน คือ ความเด็ดเดี่ยวแน่วแน่ต่ออุดมมุ่งหมาย เป็นจิตใจที่พร้อมและเหมาะที่จะใช้งานโดยเฉพาะงานทางปัญญา คือ การคิดพิจารณาให้เห็นความจริงแจ่มแจ้งชัดเจน

๔. ปัญญาภาวนา แปลว่า พัฒนาปัญญา คือ พัฒนาความรู้ความเข้าใจ ให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง และใช้ความรู้แก้ปัญหา ทำให้เกิดสุขได้ เริ่มแต่รู้ เข้าใจศิลปวิทยา เรียนรู้ถูกต้องตามเป็นจริง ไม่บิดเบือนหรือเอนเอียงด้วยอคติ (ความลำเอียง) คิดวินิจฉัยใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ รู้เข้าใจโลกและชีวิตตามเป็นจริง รู้จักแก้ไขปัญหาและทำการให้สำเร็จตามแนวทางของเหตุปัจจัย ตลอดจนรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขาร ถึงขั้นที่ทำให้มีจิตใจเป็นอิสระหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์โดยสิ้นเชิง

๒.๕.๔ บทบาทของพระสงฆ์และวัดกับกระบวนการพัฒนาจิตใจหรือพัฒนาคน

นอกจากกระบวนการพัฒนาจิตใจหรือพัฒนาคนดังที่กล่าวมาแล้ว^{๕๐} ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์และวัด โดยสังเขป คือ

ก. **สงฆ์ต้องเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้** พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยไว้เพื่อให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มีการพบปะกันเป็นประจำ ไม่ปลีกตัวอยู่ผู้เดียว มีความเอื้ออาทรต่อกันมีวิธีพูดจาปฏิบัติต่อกันที่ยังความเป็นปึกแผ่นของหมู่คณะ วัตถุประสงค์ของการบวช คือ เพื่อการเรียนรู้ ฉะนั้นสงฆ์คือชุมชนแห่งการเรียนรู้

การเรียนรู้หรือการศึกษา (สิกขา) นั้นก็ทรงวางไว้เป็นหลักแล้วว่า ประกอบด้วย ศีลสิกขา สมาธิสิกขา และปัญญาสิกขา ซึ่งสงฆ์ควรปฏิบัติให้ครบถ้วนในสิกขาทั้ง ๓

นอกจากนั้น ในสังคมปัจจุบัน การเรียนรู้ของสงฆ์ควรจะเรียนรู้ใน ๓ เรื่องใหญ่ คือ

๑) เรียนรู้พุทธธรรม ให้ลึกซึ้งที่สุดทั้งทางปริยัติและปฏิบัติ

๒) เรียนรู้สังคมปัจจุบัน ให้รู้เท่าทันสังคมปัจจุบันเพื่อประโยชน์ในการสอน

๓) เรียนรู้การติดต่อสื่อสาร ให้เป็นที่สนใจของผู้คน ให้จับใจผู้คน ให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือที่เรียกว่า มีอนุสาสนีปาฏิหาริย์นั่นเอง ในข้อนี้รวมทั้งการใช้

เครื่องมือติดต่อสื่อสารสมัยใหม่ด้วย

ข. **การศึกษาของพระสงฆ์** การศึกษาของพระสงฆ์เป็นเรื่องที่สำคัญมาก ซึ่งควรที่จะเป็นเรื่องที่อยู่ในนโยบายของรัฐบาล ในแผนการศึกษาแห่งชาติ มีการคิดหลักสูตรสำหรับการศึกษาของคณะสงฆ์

ค. **การทำวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน** ความสำคัญสูงสุดของวัดคือ การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เพราะถ้าเป็นดังนี้ ก็เท่ากับวัดเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมที่เข้มแข็ง ซึ่งความสำคัญที่สุดต่อการบังเกิดขึ้นของศีลธรรมในสังคมดังกล่าวแล้ว พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำชุมชนด้วยการปรึกษาหารือ การสั่งสอนและที่สำคัญก็คือสั่งสอนให้ประชาชนเรียนรู้จากการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือกและตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ถูกต้อง ซึ่งการส่งเสริมให้ชุมชนเข้มแข็งนั้นจะต้องอาศัยสมาชิกในชุมชน เช่น พระ ครู ผู้นำชาวบ้าน หมออนามัย เกษตรตำบล พัฒนาการตำบล เป็นต้น ร่วมมือกันสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเมื่อชุมชนเข้มแข็งก็ย่อมแก้ปัญหาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองพร้อมกันไป

^{๕๐} ประเวศ วสีก, ปฏิรูปการศึกษาไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๐), หน้า ๗๑-๘๒.

ง. วัดกับการจัดการศึกษา การศึกษาโดยทั่วไปของไทยยังไม่เป็นการศึกษาที่ผลิตคนที่มีความเข้มแข็งทางปัญญาและทางศีลธรรม โดยมีกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสุขกับผู้เรียน การศึกษากำลังรอการปฏิรูปให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนาคนให้เต็มศักยภาพของความเป็นมนุษย์ วัดบางวัดที่มีความพร้อมโดยมีพระสงฆ์ที่สนใจและมีความสามารถควรจะทำให้มีโรงเรียน โดยพยายามคิดหลักสูตรที่ดีที่สุดควรเป็นอย่างไร แสวงหาคำตอบต่อคำถามนี้ปรับปรุงให้ดีขึ้นๆ อย่างต่อเนื่อง วัดก็สามารถทำประโยชน์ที่สำคัญต่อสังคมอย่างยิ่ง

จ. พระสงฆ์กับการแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ขณะนี้ความรุนแรงกำลังเป็นปัญหาใหญ่ทั่วโลก พระสงฆ์ควรศึกษาให้เข้าใจถึงความหมายของความรุนแรง ขอบเขต ประเภท สาเหตุ วิธีการป้องกันและแก้ไข จะแก้ไขด้วยวิธีใดที่ได้ผลและจะพัฒนาวิธีป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ดีขึ้นได้อย่างไร เป็นต้น ดังนั้นพระสงฆ์จะต้อง “การจัดการการแก้ความขัดแย้ง” ที่จะเป็นผู้เข้าไปช่วยไกล่เกลี่ยเข้าใจสถานการณ์ตามที่เป็นจริง เข้าไปอยู่ในใจและเข้าใจความรู้สึกและความคิดของแต่ละฝ่าย สามารถชักจูงให้มีการเจรจากันได้ เหล่านี้ต้องการความรู้และต้องการการฝึกอบรมให้มีความชำนาญ จึงจะสามารถแก้ความขัดแย้งด้วยสันติวิธีได้

ฉ. วัดกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วิฤติการณ์สิ่งแวดล้อมกำลังเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ กระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นกระแสใหญ่ของโลกและจะใหญ่มากขึ้น จะใหญ่จนถึงปรัชญา ศาสนา วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การเมือง การปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเข้ามาเชื่อมโยง จึงหลีกเลี่ยงไม่พ้นที่ศาสนาจะต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ที่ดีที่สุดคือพระสงฆ์พยายามศึกษาให้เข้าใจเรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมและวิธีแก้ไข และในด้านปฏิบัติที่ใกล้ตัวที่สุดคือภายในบริเวณวัดต้องมีสิ่งแวดล้อมที่สงบ สะอาด ร่มเย็น เป็นต้น นอกจากนี้พระสงฆ์และวัดยังอาจหนุนช่วยขบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่กำลังมีกิจกรรมต่างๆ ในทางที่เหมาะสมแก่สมณสาธูป

ช. การบริหารจัดการวัด พระสงฆ์จะต้องบริหารจัดการวัด โดยให้ก่อประโยชน์สูงสุดแก่สังคมตามอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนาโดยความร่วมมือกันระหว่างพระสงฆ์กับชุมชน เป็นต้น

๒.๕.๕ พระพุทธเจ้า กับ การอนุรักษ์ธรรมชาติ

แนวคิดในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะแนวคิดในการใช้ทรัพยากรที่คุ้มค่า มีประโยชน์ และประสิทธิภาพสูงสุด และการนำกลับมาใช้ใหม่ มีปรากฏหลักฐานทางพระพุทธศาสนาหลายแห่ง เช่นในคาถาพระธรรมบทภาค ๒ เรื่องพระเจ้าอุเทน ถวายผ้าจีวรแด่พระอานนทเถระ แล้วตรัสถามถึงประโยชน์การใช้สอยว่าจะนำผ้าจำนวนมากไปใช้สอยเพื่ออะไร เมื่อทรงได้รับคำอธิบายจากพระอานนทเถระแล้ว ทรงเลื่อมใสยิ่งขึ้น

พระเจ้าอุเทน ตรัสถาม : จักใช้ผ้าจำนวนมากนั้นทำอะไร
 พระเจ้าอนนทเถระ ตอบว่า : มหาบพิตร อาตมาภาพ รับผ้าไว้แต่พอแก่อาตมา
 ภาพแล้วจักถวายผ้าที่เหลือแต่พระภิกษุทั้งหลาย
 ที่มีจีวรเก่ากว่า
 พระราชา : ภิกษุทั้งหลาย จักทำจีวรเก่ากว่าของตนให้เป็นอะไร
 พระอนนทเถระ : เธอจักให้แก่ภิกษุผู้มีจีวรเก่ากว่าทั้งหลาย
 พระราชา : ภิกษุเหล่านั้น จักทำจีวรเก่ากว่าของตนให้เป็นอะไร
 พระอนนทเถระ : เธอจักทำเป็นผ้าปูนอน
 พระราชา : เธอจักทำผ้าปูนอนเก่าให้เป็นอะไร
 พระอนนทเถระ : เธอจักทำให้เป็นผู้ปูพื้น
 พระราชา : เธอจักทำผ้าปูพื้นเก่าให้เป็นอะไร
 พระอนนทเถระ : ขอถวายพระพร เธอจักทำให้เป็นผ้าเช็ดเท้า
 พระราชา : เธอจักทำผ้าเช็ดเท้าเก่าให้เป็นอะไร
 พระอนนทเถระ : เธอจักโขลกให้ละเอียดแล้วผสมด้วยดินเหนียว

หลังจากนั้นพระเจ้าอุเทนได้ถวายผ้าแด่พระอนนทจำนวนมากหลายครั้ง ครั้นละ
 ๕๐๐ ผืน ๑,๐๐๐ ผืน แล ๑๐๐,๐๐๐ ผืนบ้างเป็นต้น จนกระทั่งมีคนกล่าวกันว่าภายหลัง
 พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอนนทเถระได้เที่ยวถวายบาตรและจีวรทั่วทั้ง
 ชมพูทวีป^{๕๑}

การจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกกตัญญูต่อธรรมชาติ มนุษย์กับ
 ธรรมชาติเป็นสิ่งที่อิงอาศัยซึ่งกันและกันดำรงอยู่ โดยธรรมชาติได้ให้หลายสิ่งหลายอย่างตามที่
 มนุษย์ปรารถนา แต่หาได้เพียงพอแก่ความต้องการของมนุษย์ไม่ ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติ
 อันมีอยู่อย่างจำกัดนี้ แต่ความต้องการของมนุษย์หาได้มีขอบเขตจำกัดไม่ เมื่อเป็นเช่นนั้นมนุษย์
 และสิ่งมีชีวิต ซึ่งบนโลกนี้จะมีชีวิตอยู่รอดได้ในท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติอันจำกัดนี้ได้
 อย่างไร ในทางพระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางในการจัดการสิ่งแวดล้อม โดยการปลูกฝัง
 จิตสำนึกให้กตัญญูต่อธรรมชาติ ดังนี้

ในอังคุตตรปิฎก ว่าด้วยบุพกรรมของอังคุเรต ก่อถึง คณะพ่อค้ากลุ่มหนึ่ง
 ออกเดินทางผ่านที่ทุรกันดารเกิดความอ่อนล้า หิวกระหาย พอมองเห็นต้นไม้อายุร่มรื่นอยู่โดด
 เดี่ยว จึงแวะพักอาศัยร่มเงา พอเย็นสบายดีแล้วเกิดความโลภขึ้น คือ โลภอยากได้น้ำ อาหาร

^{๕๑} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย, พระธัมมปัทมฎกา ภาค ๒ แปล,
 (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๒๙), หน้า
 ๘๐.

เสื้อผ้า เป็นต้น จากต้นไม้เหล่านั้นแล้วได้สมความปรารถนาทุกอย่างจึงเกิดความโลภเพิ่มทวีขึ้นไปอีกว่า ถ้าเราตัดกิ่งของต้นไม้แต่ละกิ่งก็ยังสนองความต้องการของเราได้ถึงขนาดนี้ ถ้าหากเราตัดต้นไม้ทั้งต้น เราอาจจะได้ทุกอย่างทุกอย่างมากกว่านี้แน่ จึงได้เล่าเรื่องให้องค์กฐาณิกโพธิสัตว์ ผู้ร่วมเดินทางว่า เราทั้งหลายเที่ยวหาทรัพย์ ไปสู่แคว้นกัมโพช เพื่อประโยชน์สิ่งใด เทพบุตรนี้เป็นผู้ให้สิ่งที่เราอยากได้นั้น พวกเราจักนำเทพบุตรนี้ไป หรือจักจับเทพบุตรนี้ ขมขี้เอาด้วยการวิ่งวอนหรืออุ้มใส่พานรีบนำไปสู่ทวารกนครโดยเร็ว

องค์กฐาณิกเมื่อจะห้ามพราหมณ์พ้อค้านั้น จึงได้กล่าวคาถาความว่า

บุคคลอาศัยนั่งหรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด แม้แต่ใบของต้นไม้นั้นก็ไม่ควรทำลาย เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม^{๕๒}

คนกับการเผาป่า พระพุทธเจ้าทรงปรับอาบัติทุกกฏแก่ภิกษุเผาป่า เรียกว่า อยู่ป่าแต่ห้ามเผาป่า ยกเว้นกรณีไฟป่าไหม้ลามมา ทรงอนุญาตให้จุดไฟเผาเป็นแนวป้องกันการลุกลามได้

ห้ามมิให้เบียดเบียนหรือทำลายธรรมชาติ พระพุทธศาสนามีหลักการและแนวทางปฏิบัติที่ไม่อนุญาตให้มีการเบียดเบียนหรือทำลายธรรมชาติโดยประการทั้งปวง

สมัยนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทับอยู่ ณ อคคาวพเจตีย์ เขตเมืองอาฬวี ครั้งนั้นภิกษุชาวเมืองอาฬวีทำการก่อสร้าง ตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้าง ภิกษุชาวเมืองอาฬวีกำลังตัดต้นไม้ เทวดาผู้สิงอยู่ในต้นไม้กล่าวกับภิกษุนั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านต้องการจะสร้างที่อยู่ของท่านก็โปรดอย่าตัดต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟัง ก็ยังขึ้นตัดได้พันถูกแขนลูกของเทวดา

ที่นั้น เทวดามีความคิดว่า เราฆ่าภิกษุนี้ในที่นี้จะดีไหม แต่แล้วได้มีความคิดว่าการที่เราจะฆ่าภิกษุในที่นี้ไม่สมควรทางที่ดี เราควรนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงไปเฝ้าถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ

พระผู้มีพระภาคประธานสาธุการว่าเทวดา ดีแล้ว ดิฉันเห็นว่าท่านไม่ฆ่าภิกษุ ถ้าท่านฆ่าภิกษุในวันนี้ ท่านจะประสบบาปมากเทวดา ไปเถิด ท่านจงไปอยู่ที่ต้นไม้ว่างในที่โน้น พวกชาวบ้านพากันตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า ไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเบียดเบียนชีวิตซึ่งมีอินทรีย์เดียว

พวกพระภิกษุได้ยินชาวบ้านตำหนิ ประณาม โพนทะนา บรรดาภิกษุที่มักน้อยจึงตำหนิ พระภิกษุชาวเมืองอาฬวี จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ

ทรงประชุมบัญญัติสิกขาบท

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่ง ให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุทรงสอบถามพระภิกษุชาวเมืองอาฬวีว่า ภิกษุทั้งหลายทราบว่า พวกเรอตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้าง

^{๕๒} ชุ. เปต. (ไทย) ๒๖/๒๕๖/๒๑๐.

ซึ่งต้นไม้จริงหรือ พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีรับว่าจริง พระพุทธเจ้าข้าพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าทรงดำหนิว่า โมฆบุรุษทั้งหลาย เพราะพวกชาวบ้านมีความสำคัญว่าต้นไม้มีชีวะ โมฆบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังมีได้เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใส อยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาขึ้นแสดง แล้วทรงบัญญัติ สิกขาบทว่า

ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพราุกฎคาม^{๕๓}

คำว่า “ฎคาม” ได้แก่ พืชพันธุ์ ๕ ชนิด ๑) พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า ๒) พืชพันธุ์เกิด จากลำต้น ๓) พืชพันธุ์เกิดจากตา ๔) พืชพันธุ์เกิดจากยอด ๕) พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด

แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ดิน มองดินในฐานะที่มีจุลชีพดำรงอยู่ในเรื่องชาลรัฐ อาฬวี มีการระบุไว้ชัดเจนว่าควรจะปฏิบัติกับดินในลักษณะใดบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำหรับ พระสงฆ์

สมัยนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อคคาพเวเจตีย์ เขตเมืองอาฬวี สมัยนั้น พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีช่วยกันก่อสร้าง ขุดบ้าง ใช้ให้ขุดบ้างซึ่งดิน พวกชาวบ้านจึงพากัน ดำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า ไฉนพระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงขุดบ้าง ใช้ให้ขุดบ้างซึ่งดิน เล่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรเบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์เดียว

พวกพระภิกษุได้ยินชาวบ้านดำหนิ ประณาม โพนทะนา บรรดาภิกษุที่มักน้อยจึง ดำหนิ พระภิกษุชาวเมืองอาฬวีว่า ไฉนพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีจึงขุดบ้าง ใช้ให้ขุดบ้าง จึงนำ เรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ

ทรงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบท

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาครับสั่ง ให้ประชุมสงฆ์เพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรง สอบถามภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลายทราบว่ พวกเธอขุดบ้าง ใช้ให้ขุดบ้างซึ่งดินจริงหรือ ภิกษุชาวอาฬวีได้ทรงทูลรับว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงดำหนิว่า โมฆ บุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงขุดบ้าง ใช้ให้ขุดบ้างซึ่งดินเล่า โมฆบุรุษทั้งหลาย พวกชาวบ้าน สำคัญว่าดินมีชีวะโมฆบุรุษทั้งหลายการกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังมีได้เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาขึ้น แสดง แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทว่า

“ก็ ภิกษุใดขุด หรือใช้ให้ขุดซึ่งดิน ต้องอาบัติปาจิตตีย์”^{๕๔}

คำว่า “ดิน” ได้แก่ ดิน ๒ ชนิด คือ ๑) ดินแท้ ๒) ดินไม่แท้ ที่ชื่อว่าดินแท้คือ ดิน ร่วนล่วน ดินเหนียวล่วน ที่ชื่อว่าดินไม่แท้ คือ หินล่วน ดินมีกรวดล่วน ดินมีทรายมาก แม้นดินที่

^{๕๓} วิ. มห. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๗.

^{๕๔} วิ. มห. (ไทย) ๒/๘๔-๘๕/๒๗๓.

เผาไฟแล้ว ก็เรียกว่า ดินไม่แท้ กองดินร่วนหรือดินเหนียวที่ฝนกรดยังไม่ถึง ๔ เดือน ก็เรียกว่า ดินไม่แท้^{๕๕}

แนวคิดเกี่ยวกับน้ำ ห้ามถ่ายของเสียลงบนของเขียวสดหรือน้ำ ในเสขียวัตร กตาปัตติวารที่ ๒ ระบุไว้ชัดเจนว่า เราไม่ควรทิ้งของเสียใดๆ ลงในน้ำหรือของเขียวสดใดๆ ซึ่ง นอกจากจะเป็นการทำลายคุณภาพน้ำแล้ว ยังทำลายจุลชีพอื่นอีกสุดคณานับ ดังนั้น พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติวินัยห้ามภิกษุไว้ว่า “ภิกษุอาศัยความไม่เอื้อเฟื้อ ถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะลง บนของเขียวสด ต้องอาบัติตัวหนึ่งคือ ทุกกฏ”^{๕๖}

๒.๖ บทสรุปวิเคราะห์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสำคัญ และจำเป็นต่อมนุษย์อย่างมาก เป็นสิ่งที่จะเอื้ออำนวยให้มนุษย์ได้รับปัจจัยสี่ มนุษย์ตั้งแต่ลี้มนาดูโลกจนโตเต็มวัยและตายไป จากโลกนี้ จะเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ได้อาหารเครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรคและที่อยู่อาศัย รวมไปถึงความสะอาดสบายบางอย่างที่ไม่จำเป็นด้วย ถ้าหากขาด แคลนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จำเป็นแล้ว มักมีปัญหาเกิดขึ้นต่อมวลมนุษยชาติอย่าง หลีกเสียดไม่ได้ และจะมีส่วนทำให้เกิดความยากจนแร้นแค้น ด้วยเหตุดังกล่าวจึงพบเสมอว่า ตำบลใด จังหวัดใดหรือประเทศใด ที่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มัก แสดงออกถึงความยากจนแร้นแค้นให้เห็นอย่างเด่นชัด เช่น ภาคอีสานของประเทศไทย ประเทศ ในแถบแอฟริกา เป็นต้น สิ่งที่ตามมาคือทำให้เกิดการสั่นคลอนทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ซึ่งจะพบเห็นภาวะดังกล่าวในหลายๆ แห่งและหลายๆ ประเทศ จึงตระหนักเสมอว่า สถานภาพของประเทศทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองจะอยู่ในฐานะมั่นคงได้นั้น ประเทศ จะต้องมืทรัพยากรอุดมสมบูรณ์เพียงพอที่จะเอื้ออำนวยให้ประชาชนได้ใช้สอย อีกทั้งต้องมี ภาวะแวดล้อมที่ดีที่สามารถจะทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนอยู่ในขั้นที่ดีได้เช่นกัน

พระวินัยเป็นพุทธบัญญัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แก่พระสงฆ์ เพื่อให้พระสงฆ์ ได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติสำหรับฝึกกายและวาจาของตน อันจะเป็นพื้นฐานในการบรรลุคุณธรรมชั้น สูงสุดต่อไป และเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมมนุษย์ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ

- ๑) เพื่อความยอมรับว่าดีแห่งสงฆ์
- ๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
- ๓) เพื่อความข่มบุคคลผู้เกื้อยาก
- ๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม

^{๕๕} วิ. มหา. (ไทย) ๒/๘๖/๒๘๓.

^{๕๖} วิ. มหา. (ไทย) ๒/๖๕๔/๗๓๔.

- ๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในปัจจุบัน
- ๖) เพื่อปิดกั้นจิตอาสวะทั้งหลายที่จะบังเกิดในอนาคต
- ๗) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส
- ๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว
- ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม
- ๑๐) เพื่อเอื้อเฟื้อพระวินัย

พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวังให้พระสงฆ์เป็นบุคคลตัวอย่างที่ดีแก่สังคม มีการดำรงชีวิตอย่างเรียบง่ายถือกุศลต่อธรรมชาติอันเป็นเหมือนเวทีสำหรับฝึกกายและวาจาให้เรียบร้อยดีงาม พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดี ย่อมส่งผลต่อจิตใจให้ดีไปด้วยอันจะช่วยให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมายเร็วยิ่งขึ้น ฉะนั้น พระวินัยแต่ละสิกขาบทตั้งที่ได้ยกมากล่าวในที่นี้ จึงมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ถึงแม้ว่าพระวินัยนี้ พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้กับสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

พุทธบัญญัติเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม

๑. พระวินัยกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๒. ความสำคัญของพระวินัยต่อสิ่งแวดล้อม ในฐานะเป็นกฎระเบียบสำหรับฝึกกายและวาจา ในฐานะเป็นการจัดสรรโอกาส ในฐานะที่เป็นระบบที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และในฐานะเป็นกฎระเบียบเพื่อให้นักบวชปฏิบัติเข้ากับกฎของธรรมชาติ

สิกขาบทที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๑. พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ด้วยทรงมุ่งรักษาชีวิตของสัตว์และเพื่อความเลื่อมใสของประชาชน

๒. ปฐวีขณสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับการขุดดิน พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทนี้ เพื่อมุ่งรักษาชีวิตสัตว์และรักษาสภาพดิน ทั้งรักษาทรัพยากรของประชาชน เพราะประชาชนสมัยนั้นเชื่อว่าดินมีชีวิต หากภิกษุกระทำเช่นนั้นก็เป็นการทำลายชีวิตของดิน ไม่สมกับเป็นสมณะ เมื่อพิจารณาสภาพความเป็นจริงแล้ว พื้นดินที่อุดมสมบูรณ์มักมีพวกสัตว์เล็ก ๆ อาศัยอยู่ เมื่อภิกษุขุดดินจึงเป็นการทำลายชีวิตสัตว์และทำให้สภาพดินเสื่อม นับได้ว่าสิกขาบทนี้เป็นการอนุรักษ์ดินและรักษาชีวิตสัตว์โดยอ้อม

๓. ภูตคามสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับการตัดต้นไม้ ถือเป็นการอนุรักษ์ป่าไม้

๔. สัปทานสิกขาบท สิกขาบทเกี่ยวกับสิ่งมีชีวิต สิกขาบทนี้มุ่งรักษาชีวิตของสัตว์ที่อยู่ในน้ำไม่ให้ถูกฆ่าและยังช่วยรักษาความสมดุลทางธรรมชาติด้วยเพราะสัตว์น้ำบางจำพวกเป็นห่วงโซ่อาหารของกันและกัน ช่วยรักษาสภาพของน้ำให้อยู่ในภาวะเหมาะสม

๕. สิกขาบทที่ ๖ แห่งเสขยวัตร สิกขาบทข้อนี้ได้ช่วยสร้างจิตสำนึกให้ภิกษุมีความรับผิดชอบ ไม่เป็นคนมักง่าย มุ่งให้รู้จักสถานที่ควรหรือไม่ควร การเทน้ำล้างบาตรไม่เป็นที่นับว่าได้ทำลายสภาพแวดล้อมให้เสื่อมโทรม เป็นบ่อเกิดแห่งโรค และปัญหานานัปการย่อมตามมา

๖. สิกขาบทที่ ๑๔, ๑๕, ๑๖ แห่ง เสขยวัตร เกี่ยวกับการอนุรักษ์น้ำ พระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขาบทให้มีความสอดคล้องสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพราะถ้าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดี ย่อมส่งผลต่อจิตใจให้ดีไปด้วยอันจะช่วยให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมายเร็วยิ่งขึ้น

ฉะนั้น พระวินัยแต่ละสิกขาบทดังที่ได้ยกมากล่าวในที่นี้ จึงมีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ถึงแม้ว่าพระวินัยนี้ พระพุทธเจ้าได้บัญญัติขึ้นเพื่อใช้ปกครองคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้กับสมัยปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้แก่ ด้านการดำเนินชีวิต ด้านวินัยสงฆ์ และด้านหลักคำสอน

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ด้านศิลปะ เช่นด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรม วรรณกรรม จิตรกรรม และโบราณสถาน โบราณวัตถุ

ส่วนด้านวัฒนธรรม เช่นวัตถุ ศาสนวัตถุ และด้านจิตใจ เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และด้านขนบธรรมเนียมประเพณี

บทบาทของพระสงฆ์และวัดกับกระบวนการพัฒนาจิตใจหรือพัฒนาคน โดยกำหนดให้วัดเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาของชุมชน โดยพระสงฆ์ต้องเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ และการทำวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน วัดกับการจัดการศึกษา วัดกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการบริหารจัดการวัด

การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ต้องพัฒนาควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมุ่งพัฒนาวิถีชีวิตชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ชุมชนช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยยึดวิถีชีวิตอันผูกพันกันทางวัฒนธรรม และที่สำคัญคือวัฒนธรรมทางศาสนา พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการอบรมธรรมจริยา กล่าวคือ พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเป็นผู้อบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนประพฤติดี ประพฤติชอบทั้งกาย วาจา ใจ และยังทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บทที่ ๓

บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม

ภทพร สิริกาญจน ได้กล่าวถึง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินอกจากพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลจะมีบทบาทในการพัฒนาศีลธรรมให้ชุมชนมีความรู้ผิดชอบชั่วดี และมีระเบียบในการดำรงชีวิตแล้ว พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอีกด้วย ซึ่งการพัฒนาทางวัตถุดังกล่าวนี้จะสำเร็จได้ก็โดยอาศัยความรู้ความเข้าใจ ความสำนึกถึงคุณค่าของธรรมชาติและชีวิต ตลอดจนการร่วมมือจากชาวบ้านที่ได้รับการพัฒนาทางศีลธรรม^๑

ในการศึกษาวิจัยบทนี้ ผู้วิจัยมุ่งหมายที่จะให้ทราบถึง บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งถือเป็นบทบาทหนึ่งที่สำคัญในการขับเคลื่อนพระพุทธศาสนา โดยจะศึกษาจากแหล่งข้อมูล และเอกสารต่างๆ ที่มีอยู่ ดังจะได้กล่าวไปตามลำดับ และเพื่อความสะดวกค้นคว้า ผู้วิจัยแบ่งประเด็นที่จะศึกษาวิจัย ออกเป็นหมวดใหญ่ๆ ดังนี้

๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

๓.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน

๓.๓ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน

๓.๔ บทสรุปวิเคราะห์

๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสิ่งแวดล้อม

พระสงฆ์มีความสำคัญยิ่งต่อสังคมไทย พระสงฆ์เป็นผู้สืบต่อพระพุทธศาสนา วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นผู้อบรมสั่งสอนให้ชาวพุทธประกอบกรรมดี และเป็นผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศิลปวัฒนธรรมที่ดีด้วย พุทธศาสนิกชนจึงควรปฏิบัติต่อพระสงฆ์ด้วยความเคารพยกย่องที่บริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา ใจ

สังคมไทยถือว่าชายไทยทุกคนควรอุปสมบทเป็นพระสงฆ์เพื่อศึกษาและปฏิบัติพระธรรมวินัย ซึ่งช่วยอบรมให้เป็นคนดี ตลอดจนเป็นการทดแทนบุญคุณบิดามารดา นอกจากนี้วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ก็เป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่คนในสังคม

^๑ ภทพร สิริกาญจน, *หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำ*
เขียน สวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๗.

หน้าที่สำคัญของพระสงฆ์คือการสืบทอดพระพุทธศาสนา อบรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้เข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน ในขณะเดียวกันยังเป็นผู้นำทางสังคมด้วย เห็นได้จากการพัฒนาความเจริญต่างๆ ของท้องถิ่น มักจะมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ โดยมีประชาชนร่วมมือร่วมใจด้วยความศรัทธา พระสงฆ์จึงมีความสำคัญและมีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก พุทธศาสนิกชนจึงควรปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ให้เหมาะสมด้วยความเคารพยกย่อง

การพัฒนาสิ่งแวดล้อม

หมายถึง การทำให้สิ่งแวดล้อมมีสภาพที่ดีขึ้น น่ายุอาศัยและเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตมากขึ้น ในสมัยพุทธกาล กับการพัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยพระสงฆ์นั้นส่วนใหญ่เป็นการแนะนำสั่งสอนฆราวาสให้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมของตนให้ดีขึ้น มิใช่ลงมือดำเนินงานหรือจัดตั้งแนวการพัฒนาให้ฆราวาสด้วยตนเองเช่นในยุคปัจจุบัน เช่น ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงเห็นชาณุสโสณีพราหมณ์ผู้สระผมแล้วในวันอุโบสถ นุ่งห่มผ้าไหมผืนใหม่ และถือหญาาศาสดาไปเฝ้า พระองค์จึงตรัสถาม ได้ความว่า เป็นวันปลงบาปของพวกพราหมณ์ พระองค์จึงตรัสสอนว่า การปลงบาปนั้นมิใช่กระทำได้ด้วยการแสดงออกภายนอกดังกล่าวเท่านั้น แต่ต้องเกิดจากความรู้ความเข้าใจว่ากรรมชั่วต่างๆ เช่น การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ เป็นต้น ให้ผลชั่วอย่างไร และละทิ้งกรรมชั่วนั้นเสียได้ การปลงบาปจึงเกิดขึ้น พระธรรมเทศนาบทนี้เป็นการแนะนำให้บุคคลเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของตนเอง เพื่อให้ดำรงชีวิตได้อย่างถูกต้องและทำให้สภาพแวดล้อมของตนน่ายุอาศัยขึ้น ในสมัยพุทธกาลพระสงฆ์อาจช่วยพัฒนาสิ่งแวดล้อมได้โดยการแสดงตนเป็นแบบอย่างของชุมชนในด้านต่างๆ เช่น การเป็นผู้มีระเบียบวินัย การมีมารยาท และการมีเมตตากรุณาต่อผู้อื่น เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ปรากฏอยู่ในสิกขาบทซึ่งควบคุมความประพฤติของพระสงฆ์ให้กลายเป็นบุคคลตัวอย่างของชุมชน เช่น พระสงฆ์จะพูดจาว่าเสียดแทงและกระทบกระเทือนผู้อื่นไม่ได้ หากทำถือเป็นอาบัติปาจิตตีย์ และพระสงฆ์ควรแผ่เมตตาต่อสรรพสัตว์ เพื่อให้อยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข นอกจากนั้น พระสงฆ์ยังต้องมีการรักษาการดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น เวลารับประทานอาหาร เมื่อยังหยาบอาหารมาถึงปาก ห้ามอ้าปากกรอไว้ เวลาฉันให้ฉันแต่พอดีคำ ไม่ให้เคี้ยวคำโตจนแก้มตุ่ย และเมื่อฉันเสร็จแล้วไม่ให้เอาน้ำเทล้างบาตรที่ยังมีข้าวติดอยู่ลงไปบริเวณที่อยู่อาศัย แต่ให้เก็บเมล็ดข้าวออกก่อนให้เรียบร้อย แล้วจึงล้างบาตรให้สะอาด เป็นต้น พระวินัยดังกล่าว เป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเพื่อให้พระสงฆ์เป็นผู้มีความประพฤติดีงาม และมีการยาทสมควรแก่การเคารพเลื่อมใสความประพฤติและมารยาทของพระสงฆ์ในพระวินัยดังกล่าว ได้กลายเป็นแบบอย่างของมารยาทสังคมในชุมชนฆราวาสในเวลาต่อมา

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

ในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา การขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอยู่ในอัตราสูง สืบเนื่องจากการเพิ่มจำนวนประชากรและการดำเนินชีวิตอย่างเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ทำให้มีผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ภูเขา แม่น้ำ แร่ธาตุ ป่าไม้ สัตว์ป่า เป็นต้น มีปริมาณลดลง และสูญหายไปมากที่สุด จึงเป็นหน้าที่ของทุกคนที่ต้องอนุรักษ์สิ่งเหล่านี้ไว้

การอนุรักษ์ธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนั้น ต้องพัฒนาควบคู่กับการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยมุ่งพัฒนาวิถีชีวิตชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้ ชุมชนช่วยกันดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยยึดวิถีชีวิตอันผูกพันกันทางวัฒนธรรม และที่สำคัญคือวัฒนธรรมทางศาสนา พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการอบรมธรรมจริยา กล่าวคือ พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเป็นผู้อบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนประพฤติดี ประพฤติชอบทั้งกาย วาจา ใจ และยังทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ดังนี้

๑. ด้านการดำเนินชีวิต

วิถีชีวิตของพระสงฆ์มีความเป็นอยู่เรียบง่าย สันโดษ มักน้อย อาศัยเฉพาะสิ่งจำเป็น พื้นฐานในการดำรงชีวิตเพียง ๔ ประการ

(๑) บิณฑบาตเพื่อเลี้ยงชีพ หมายถึง การออกบิณฑบาตเพื่อขอรับอาหารจากชาวบ้าน เพื่อให้ดำรงชีพได้และเพื่อการปฏิบัติธรรม รวมทั้งทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนา

(๒) ห่มผ้าบังสุกุล หมายถึง การครองจีวรที่ได้จากเศษผ้าที่มีผู้ไม่ต้องการหรือทิ้งแล้ว ซึ่งต่อมาพระพุทธองค์อนุญาตให้รับผ้าที่มีผู้ถวายได้ และให้ใช้เท่าที่จำเป็นเท่านั้น

(๓) อาศัยอยู่ป่า หมายถึง สถานที่พักอาศัยส่วนใหญ่เป็นป่าเขา จะพักประจำที่เฉพาะช่วงฤดูฝนหรือที่เรียกว่า จำพรรษา ต่อมาพระพุทธเจ้าอนุญาตให้อาศัยอยู่ประจำวัด ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีผู้สร้างถวายได้

(๔) ฉนฺยาคองสมุนไพโร หมายถึง เมื่อพระสงฆ์เกิดอาพาธ เจ็บป่วย จะใช้เพียงสมุนไพรมานำรักษาให้บรรเทาเท่านั้น

๒. ด้านวินัยสงฆ์

พระพุทธศาสนามีข้อบัญญัติด้านวินัยสงฆ์เกี่ยวกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น

(๑) ห้ามพระภิกษุตัดหรือทำลายต้นไม้ หรือเผาป่าไม้

(๒) ห้ามพระภิกษุขุดดิน เนื่องจากอาจทำให้สัตว์ในดินตายโดยไม่เจตนา

(๓) ห้ามพระภิกษุก่อสร้างที่อยู่อาศัยตามชอบใจ ต้องให้สงฆ์ คือ ภิกษุ ๔ รูป ไปชี้แสดงที่ให้อีก่อน

(๔) ห้ามพระภิกษุทำลายเมล็ดพืช หน่อไม้ รากไม้ เนื่องจากทำให้พันธุ์พืชไม่อาจขยายพันธุ์ต่อไปได้

(๕) ห้ามพระภิกษุถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ บ้วนน้ำลาย หรือสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ ลงในแหล่งน้ำทุกประเภท

๓. ด้านหลักคำสอน

พระพุทธองค์ทรงแนะนำสั่งสอนให้พระภิกษุพึงปฏิบัติตนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้มากมาย ทั้งนี้เพื่อเกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม เช่น

(๑) การอยู่ป่า พระพุทธเจ้าสอนให้พระสงฆ์อยู่กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเนื่องด้วยสถานที่เหล่านี้ เหมาะสมกับการปฏิบัติธรรม ดังพระพุทธทวณะว่า “ภิกษุทั้งหลาย โนนโคนไม้ โนนเรือนว่าง พวกเธอจะบำเพ็ญฌาน จงฝึกจิตอย่างได้ประมาท”

(๒) อาศัยในป่า ธรรมชาติที่สวยงามแห่งป่า รวมทั้งสิ่งแวดล้อมย่อมเป็นที่สงบควรแก่การปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์ ดังพระพุทธทวณะว่า “ป่าที่ร่มรื่นย่อมงดงาม เมื่อพระสงฆ์มาอาศัยปฏิบัติธรรม” ดังนั้นย่อมไม่มีผู้ใดกล้าทำลาย จึงถือว่าเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยปริยาย

(๓) การอาศัยสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าแก่มวลมนุษยชาติ การที่พระสงฆ์อาศัยอยู่ในป่า ต้องคำนึงถึงประโยชน์ของสถานที่นั้น ไม่ควรทำลายหรือสร้างความเสียหายต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น

(๔) การตอบแทนบุญคุณ ความกตัญญูทุกเวทที่ รัฐบาลและตอบแทนบุญคุณต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพระสงฆ์ที่อาศัยป่าเป็นที่พำนักและปฏิบัติธรรม เป็นสิ่งที่พระสงฆ์ทั้งหลายต้องตระหนักว่าธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมล้วนมีคุณค่าและคุณประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติ ต้องช่วยกันอนุรักษ์ไว้ให้เป็นสมบัติของส่วนรวม จึงจะเป็นการแสดงความกตัญญูทุกเวทอย่างแท้จริง

อนึ่ง พระสงฆ์ที่บวชอยู่ในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ

๑) ฝ่ายอรัญวาสี หมายถึง พระสงฆ์ที่ดำรงชีวิตด้วยความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย อาศัยป่าเขาเป็นสำนักปฏิบัติธรรม มีบทบาทในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปราศจากการทำลายและรู้จักการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติอย่างเหมาะสม

๒) ฝ่ายคามวาสี หมายถึง พระสงฆ์ที่ดำรงชีวิตด้วยการอาศัยวัดในชุมชน เช่น หมู่บ้าน เมือง เพื่อปฏิบัติธรรม มีบทบาทในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมน้อย ส่วนใหญ่เน้นการรักษาความสะอาด ความสงบ ความร่มรื่น ภายในบริเวณวัด ตลอดจนการ

อบรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักและสำนึกถึงคุณค่าของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และร่วมกันอนุรักษ์ไว้สืบไป

ในสมัยพุทธกาล พระสงฆ์ไม่อาจจะพอใจในการอยู่ป่าหรืออยู่ในอาศรมก็ตาม ย่อมมีภาระหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทั้งสิ้น ภาระหน้าที่ดังกล่าวปรากฏอยู่ในสิกขาบทของพระวินัยและในพุทธโอวาททั่วไปในพระไตรปิฎก การบัญญัติสิกขาบทเหล่านั้นเกิดจากมูลเหตุและหลักการนานาประการ ดังอาจประมวลได้ดังนี้

๑) หลักการเรื่องต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิต จากหลักการดังกล่าวพระสงฆ์จึงตัดต้นไม้และใช้สิ่งของบางอย่างที่มาจากการตัดโค่นต้นไม้ไม่ได้ ครั้งหนึ่ง พระฉัพพัคคีย์ (พระที่รวมกลุ่มกัน ๖ องค์) คิดว่าพระพุทธเจ้าทรงห้ามสวมรองเท้าด้วยไม้ จึงตัดต้นตาลเล็กๆ และเอาใบตาลมาทำรองเท้าต้นตาลที่ถูกตัดจึงเหี่ยวเฉา ทำให้ชาวบานติเถยเห็นว่าพระสงฆ์เบียดเบียนสิ่งมีชีวิต พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงตรัสห้ามพระสงฆ์สวมรองเท้าด้วยใบตาล หากกระทำ ถือว่าผิดอาบัติทุกกฏ

๒) หลักการเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามความจำเป็นเท่านั้น จากหลักการนี้พระสงฆ์ต้องใช้สิ่งของตามธรรมชาติๆ อย่างมีก่น้อยและประหยัด ไม่ฟุ่มเฟือยหรือล้างผลาญธรรมชาติ จะเห็นได้ว่า ครั้งหนึ่งพระสงฆ์ชาวเมืองภัททิยะตกแต่งประดับประดาให้สวยงามหรูหรา เช่น รองเท้าสานด้วยหญ้า และรองเท้าถักด้วยขนสัตว์ เป็นต้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติห้าม พร้อมทั้งห้ามรองเท้าประเภทอื่นๆ ด้วย เช่น รองเท้าประดับด้วยทองคำประดับเพชรพลอย และประดับดีบุก เป็นต้น หากกระทำ ถือว่าเป็นอาบัติทุกกฏ การบัญญัติสิกขาบทดังกล่าวขึ้น ทำให้พระสงฆ์ต้องสำวรในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามความจำเป็น อันถนอมทรัพยากรเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ต่อโลกได้ยาวนาน

๓) หลักการเรื่องสัตว์เป็นสิ่งมีชีวิตควรแก่การเมตตากรุณา จากหลักการนี้ พระสงฆ์ต้องไม่ซื้อของให้บุคคลอื่นฆ่าสัตว์เพื่อเอาหนังของมันมาใช้ ดังในเรื่องที่พระภิกษุใจร้ายให้อูบาสกฆ่าลูกวัวเอาหนัง ทำให้แม่วัวผู้รักลูกต้องเดินตามหนังลูกที่พระแบกไปเรื่อยๆ เป็นที่เวทนาของคนทั่วไป พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามพระสงฆ์ใช้หนังสัตว์ทุกชนิด เพื่อไม่ให้เกิดการชักนำไปสู่การฆ่าสัตว์ พระวินัยดังกล่าวจึงช่วยในการอนุรักษ์สัตว์โดยทั่วไปทั้งสัตว์เลี้ยงและสัตว์ป่า

๔) หลักการเรื่องการไม่ฝ่าฝืนประเพณีความเชื่อของประชาชนโดยไม่จำเป็น เช่น ประชาชนเชื่อว่า ในต้นไม้มีเทวดาอาศัยอยู่ พระภิกษุก็ไม่ควรตัดต้นไม้ต้นนั้น อันเป็นการฝืนความรู้สึกของประชาชน ทำให้ชาวบ้านไม่พอใจและไม่เป็นมิตรด้วย อันทำให้เสียความสัมพันธ์ที่ดีงามต่อกันและปิดกั้นโอกาสในการเผยแผ่พุทธธรรม เช่น ในกรณีภิกษุชาวรัฐอาฬวี ผู้ตัดต้นไม้ เป็นต้น

พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีหลักธรรมในทางพุทธศาสนาที่ย้ำในเรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และนอกจาก

พึงพาอาศัยซึ่งกันและกันแล้วสิ่งที่สำคัญคือความรู้สึกที่ติงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความติงามอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีทั้งต่อพืชต่อสัตว์ทั้งหลายด้วย ดังมีพระบาลีพุทธศาสนาสุภาษิตบทหนึ่งที่ย้ำ และสอนให้ผู้คนรู้จักบุญคุณแม้แต่คุณประโยชน์ของพืชมีใจความแปลความเป็นภาษาไทยว่า “บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของตนไม่ได้ ไม่พึงหักก้านกิ่งใบของตนไม้นั้นผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม” เป็นคติที่แสดงความรู้สึกที่ดีต่อกันให้ระลึกเสมอว่าต้นไม้ที่เราได้อาศัยร่มเงาเป็นประโยชน์มีค่ามีร่มเงาที่คนอื่นจะได้อาศัยต่อไป

นอกจากความรู้สึกที่เห็นคุณค่าของกันและกัน หรือระลึกในคุณค่าของกันและกันแล้ว พระพุทธศาสนายังสอนให้มองพืชและสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตาจิต ความเมตตานี้เองถือเป็นความรู้สึกที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาโดยการมองทุกสิ่งทุกอย่างว่าเป็นสรรพสัตว์ผู้อยู่ร่วมโลก และต้องมีความเข้าใจหลักความเป็นจริงทางธรรมชาติตามกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งถือเป็นสภาวะธรรมของธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องในการพัฒนาตนเอง

คติในทางพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง คือให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์ ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข เพราะธรรมชาติถือเป็นองค์ประกอบในการฝึกฝนพัฒนาตนเองของมนุษย์ หมายความว่า พระพุทธศาสนามองธรรมชาติเป็นอุปกรณ์ในการศึกษาเรียนรู้ตนเอง คือการจะพัฒนาคนให้มีจิตใจที่เจริญงอกงาม เป็นคนที่มีคุณธรรม จำเป็นต้องอาศัยธรรมชาติในการฝึก เมื่อใดที่มีสภาพแวดล้อมที่สงบปราศจากเสียงรบกวนและมีกิจกรรมที่วุ่นวาย ท่านเรียกว่า กายวิเวก เมื่อใดที่จิตใจรู้สึกมีความสุข สงบ มีความอิ่มใจ มีความสดชื่น มีแนวโน้มไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิดจิตวิเวก เมื่อจิตไม่มีอารมณ์ที่วุ่นวายในเข้ามารบกวน มีสมาธิ ก็อยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไปอีก คือเอาจิตที่พร้อมแก่การงานทั้งหลายไปใช้งานด้านการพิจารณาให้เกิดปัญญา เกิดความรู้เห็นตามสภาวะที่เป็นจริงเรียกว่า อุปวิเวก^๒

สำหรับกรอบของบทบาทหน้าที่ที่กำหนดขึ้นโดยคณะสงฆ์ไทยนั้น บทบาทหน้าที่ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ถูกกำหนดขึ้นโดยมหาเถรสมาคม ซึ่งการกำหนดขึ้นโดยยึดหลักความถูกต้องตามพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ โดยได้ตราเป็นกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๔ (๒๕๐๖) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ และได้แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๑๕ และ พ.ศ. ๒๕๒๑ ในข้อที่ ๑๓ ข้อที่ ๑๗ และข้อที่ ๒๑ ได้กำหนดอำนาจหน้าที่ปกครองคณะสงฆ์ของเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล ให้ดูแลในเขตภาค เขตจังหวัด เขตอำเภอ และใน

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), คนไทยกับป่า, (กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการองค์การคำของครูสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๒๐-๒๓.

เขตตำบลของตน ไว้ในข้อ ๒ ว่า “ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศึกษา สงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และสาธารณสงเคราะห์”^๓

จากกฎระเบียบนี้ สามารถจำแนกบทบาทของพระสงฆ์ ได้เป็น ๓ ข้อ ดังนี้

(๑) บทบาทด้านการปกครอง ได้แก่ การบริหารจัดการ การสอดส่องดูแลให้พระภิกษุ สามเณร และอุบาสก อุบาสิกา ภายในเขตปกครอง

(๒) บทบาทด้านการศึกษา ได้แก่ การจัดให้มีการเรียนการสอน และส่งเสริม ด้านการศึกษา ทั้งแก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชนทั่วไป

(๓) บทบาทด้านการเผยแผ่ ได้แก่ การเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้ง แก่พระภิกษุ สามเณรด้วยกันเอง และแก่ประชาชนทั่วไปและบุรณช่อมแซมอาคารสถานที่ต่าง ๆ ทั้งภายในวัดและภายนอกวัด เพื่อใช้ประโยชน์แก่ประชาชนทั่วไป

จากสภาพของสังคมไทยและจากหลักพุทธธรรม พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต) ได้ เสนอว่า พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มอีก ๒ ด้าน คือ^๔

ก. บทบาทด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ การส่งเสริม สนับสนุนและฟื้นฟูมรดกทางวัฒนธรรมประเพณีของไทย ให้ดำรงอยู่และพัฒนาต่อไป

ข. บทบาทด้านการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและแก้ปัญหาสภาวะ ได้แก่ การ กระทำต่างสร้างความสมดุลให้เกิดขึ้นแก่ธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างมาก ยกตัวอย่างทาง ภาคเหนือ^๕ ของประเทศไทย มีวิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ๘ วิธี คือ

(๑) กำหนดเขตวัดหรือสำนักสงฆ์เป็นเขตอภัยทาน

(๒) สั่งสอนชาวบ้านให้หยุดยั้งการทำลายป่า

(๓) ฟื้นฟูสภาพป่าที่ถูกทำลายโดยการร่วมกันปลูกป่า

(๔) สร้างจิตสำนึกให้กับชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า

(๕) ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

(๖) จัดทำแนวเขตป่าอนุรักษ์ เช่น ปักป้าย ปักหลักเขตที่แน่นอน

(๗) จัดตั้งองค์กรในชุมชนให้มีส่วนร่วมรับผิดชอบในการอนุรักษ์

(๘) ระดมชาวบ้านช่วยกันอนุรักษ์ป่า

^๓ กรมการศาสนา, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม ระเบียบ และคำสั่งมหาเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๖), หน้า ๑๑๗.

^๔ พระวิเชียร สี่หาบุตร, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณีพระธรรมมหาวิทยาลัย วัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม, วิทยานิพนธ์, ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัย ศิลปากร นครปฐม : ๒๕๓๗), หน้า ๗.

^๕ ประสพสุข พันธุ์ประยูร, บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือ ของประเทศไทย, รายงานการวิจัย, (สถาบันสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕), หน้า (๑)

นอกจากนี้การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่า ยังได้มีการปลูกฝังอุดมการณ์ให้แนวความคิด จัดสร้างกลุ่มชาวบ้านเพื่อการอนุรักษ์ ใช้อำนาจในการชุมชนและองค์การจากภายนอก ตลอดจนสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อีกด้วย

วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดังนั้นควรจัดให้เป็นแบบอย่างแก่พุทธศาสนิกชน ในด้านปฏิบัติใกล้ชิดตัวมากที่สุด คือภายในบริเวณวัดควรจัดให้เกิดสัปปายะทั้ง ๔ อย่างน้อยควรจัดให้มีคุณลักษณะ ๔ ด้าน คือ สะอาด สะดวก สงบ และเสริมความสว่างทางปัญญา โดยใช้หลักธรรมและวินัยในทางพระพุทธศาสนา เข้าไปประยุกต์ใช้ และควรปลูกจิตสำนึกแห่งความรักธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้แก่ประชาชน ทุกครั้งที่มีการแสดงธรรมไม่ว่าจะเป็นปาฐกถา เทศนาธรรม เสวนาธรรม หรือศาสนพิธีบางประการที่เห็นว่าเหมาะสมแก่สมณวิสัยที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังในฐานะที่พระภิกษุเป็นบุคลากรชั้นนำของศาสนา

เมื่อกล่าวถึงบทบาท (Role) ของพระสงฆ์ในสังคมไทยเราด้วยแล้วเราจะเห็นได้ชัดเจนมาก เพราะสังคมไทย ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งถึงตายจะมีความเกี่ยวข้องกับบทบาทของพระสงฆ์ ตลอด อย่างงานแต่งงานก็ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาในงานแต่งงานด้วย พอเกิดก็ต้องนิมนต์พระมาในงานวันเกิด หรือใส่บาตรทำบุญวันเกิด เจ็บป่วยก็ไปหาพระทำบุญ และบางแห่งพระอาจเป็นหมอยกกลางบ้าน เป็นเจ้าของตำราหมอยาพื้นบ้าน ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน บทบาทก็มีความชัดเจนมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นเพียงข้อเสนอ (Suggestion) ไม่ใช่คำตอบสำเร็จรูป แต่เป็นเพียงแนวคิดของบุคคลหนึ่ง ที่มีความสนใจในงานของพระสงฆ์ ในบทบาทของพระสงฆ์ และพยายามที่จะผลักดันบทบาทของพระสงฆ์ ให้เป็นประโยชน์ต่อสังคม และให้สังคมมองเห็นประโยชน์นั้นเด่นชัดขึ้น

ประเด็นที่ควรพิจารณา เพื่อกระตุ้นเตือนจิตสำนึกในการทำงานพัฒนา

๑. พระสงฆ์ คือใคร? คือผู้ซึ่งสละแล้วซึ่งสภาวะความเป็นปัจเจกภาวะ แต่มีชีวิตเพื่อสังคม ภาวะ เพื่อชุมชน มีจิตวิญญาณเพื่อชุมชน ต้องมีความรู้สึกที่เป็นชุมชน (Community) เพราะชีวิตต้องมีความเกี่ยวข้อง มีการติดต่อสื่อสาร (Communication) กันตลอดเวลา ยิ่งในสมัยโบราณด้วยแล้ว วัดหรือพระสงฆ์กลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนไปในตัว วัดเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ของชุมชน มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นก็มาประชุมกันที่วัด มาร่วมกิจกรรมทางศาสนา เช่นมาทำบุญใส่บาตรที่วัด ในวันสำคัญทางศาสนา คือวันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษาและวันสำคัญอื่น ๆ และวันที่มีการประชุมเรื่องราวที่ทางราชการให้ผู้นำหมู่บ้านอย่างกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เมื่อได้รับเรื่องราวข่าวสารจากทางราชการมาก็มาประชุมกันที่วัด บทบาทเหล่านั้นยังคงดำรงอยู่หรือไม่ ภาวะผู้นำชุมชนของพระสงฆ์สูญหายไปไหน ? ประเด็นเหล่านี้ล้วนแต่น่าศึกษาสืบค้นทั้งสิ้น

๒. พระสงฆ์มาจากไหน ? มาจากลูกชาวบ้าน ในประเด็นนี้ที่มาของพระสงฆ์จะมีความเปลี่ยนแปลงไปมาก เพราะสมัยก่อนผู้ที่ได้อิโณาสที่จะบวชเป็นพระเป็นเณรนั้น ต้องเป็นผู้มีสถานภาพทางสังคมมาก่อน อย่างสมัยสุโขทัยเรื่องอำนาจ เป็นต้นมา บุคคลผู้มาบวชนั้นต้องเป็นผู้มีสถานภาพที่สูงของสังคมและเมื่อลาสิกขาออกไป ต้องไปเป็นนักปกครอง นักบริหาร บ้านเมือง แต่ปัจจุบันนี้กลายเป็นผู้ด้อยโอกาสทางสังคม ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจและด้อยโอกาสทางการศึกษา

๓. ดำรงความเป็นอยู่ได้อย่างไร ? เรามีชีวิตความเป็นอยู่เพราะอาศัยชาวบ้านเลี้ยงชีพ ในประเด็นนี้ต้องสำนึกตระหนัก เตือนตัวเราอยู่เสมอว่าเราจะช่วยชาวบ้านเขาอย่างไร ให้ตระหนักไว้เพื่อเป็นฐานในการคิด

สภาวะชุมชนไทยในปัจจุบัน

หลังจากเมืองไทยเราได้นำแนวคิดพัฒนามาจากคำว่า (Development) ซึ่งเป็นตะวันตกมาใช้เป็นฐานในการพัฒนา มีความยุ่งยาก ซับซ้อน (Complexity) ในด้านของเงื่อนไข เหตุปัจจัย หากไม่มีการศึกษาเรียนรู้ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเหตุปัจจัย ในเงื่อนไขให้รู้เท่าทันแล้ว คงยากที่แก้ปัญหาของสังคมของชุมชน อย่างที่เคยนำไปบรรยายในหลายๆ ที่ว่าในสังคมเรามีปัญหา โดยได้กล่าวให้มีคำพูดที่สัมผัส เพื่อให้จำง่าย แต่ไม่ได้หมายถึงเรียงความสำคัญก่อนหลังเช่น

- ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ
- ปัญหาเศรษฐกิจระบม
- ปัญหาสังคมล่มสลาย
- ปัญหาการศึกษาสับสนวุ่นวาย
- ปัญหาการพัฒนาที่เลื่อนลอย
- ปัญหาค่านิยมแบบรอยคอบริโภค

ปัญหาเหล่านี้ เป็นปัญหาหลักของสังคมไทยเรา ที่รอคอยการแก้ไขอย่างถูกต้องและจริงจัง แม้จะแก้ไขถูกต้อง แต่ถ้าขาดความจริงจังก็แก้ไขไม่ได้ และต้องแก้ไขอย่างต่อเนื่องอย่างเป็นระบบจึงจะสามารถจัดการแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้เพราะความเป็นโลกาภิวัตน์ (Globalization) และการรับเอากระแสโลกาภิวัตน์ที่ขาดภูมิคุ้มกัน สิ่งที่พัดพาไหลบ่ามา คือข่าวสารข้อมูล (Information) เมื่อประชาชนของเราที่บริโภคข่าวสารข้อมูลที่ขาดภูมิคุ้มกันที่ดีคือขาดความรู้เท่าทันกับข่าวสารข้อมูล เมื่อขาดความรู้เท่าทัน ก็กลายเป็นการหลงข่าวสารข้อมูล ไม่ได้เสพข่าวสารข้อมูลเพื่อการเรียนรู้ แต่เสพเพื่อเพิ่มความหลงความมัวเมา

บทบาทหลักของพระสงฆ์

หากจะมองจากบทบาทหลักของพระสงฆ์ โดยที่เริ่มจากบทบาทภายในของคณะสงฆ์เอง แล้วส่งผลต่อสังคมต่อชุมชนในวงกว้างมากยิ่งขึ้นอันได้แก่

- ด้านการปกครอง
- ด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์
- ด้านการเผยแผ่
- ด้านสาธารณูปการและสาธารณะสงเคราะห์

(๑) มองจากบทบาทด้านการปกครอง

ในส่วนของบทบาทด้านนี้โดยมองจากการปกครองภายในของพระสงฆ์เอง เป็นการปกครองในเชิงของธรรมาภิบาลคือ ดูแลกันโดยธรรม ปกครองกันแบบพอปกครองลูก อาจารย์ปกครองศิษย์ ดังปรากฏตัวอย่างที่เป็นต้นแบบให้เห็นชัดเจน คือ หน้าที่ของสัททวิหาริกที่จะพึงปฏิบัติต่อพระอุปัชฌาย์ และ หน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสัททวิหาริก ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสัททวิหาริก ตั้งจิตสนิทสนมในกันและกัน ให้พระอุปัชฌาย์สำคัญสัททวิหาริกจนบุตร ให้สัททวิหาริกนับถือพระอุปัชฌาย์จนบิดา เมื่อเป็นเช่นนี้ ต่างจะมีความเคารพเชื่อฟังกัน และกันยอมถึงซึ่งความเจริญงอกงามในธรรม ตรัสสั่งให้พระอุปัชฌาย์และสัททวิหาริกให้เอื้อเพื่อประพฤติดต่อกัน หน้าที่ของสัททวิหาริกจะพึงกระทำต่อพระอุปัชฌาย์เรียกว่า อุปัชฌายวัตร และหน้าที่ของพระอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติต่อสัททวิหาริก เรียกว่าสัททวิหาริกวัตรและอาจารย์วัตร หน้าที่ของศิษย์ที่จะพึงปฏิบัติต่ออาจารย์อันเตวสิกวัตรหน้าที่ของอาจารย์จะพึงปฏิบัติต่อศิษย์ทั้งสองฝ่ายต่างก็เอื้ออาทรต่อกันมีไมตรีจิตต่อกัน^๒ ประเด็นที่สำคัญของการปกครองของพระสงฆ์นั้น จะต้องปกครองเพื่อให้เกิดการศึกษาได้สะดวก ที่เรียกว่าสปปายะ การปกครองที่ดีที่เป็นไปตามพระธรรมวินัยต้องให้เกิดธรรมสปปายะคือให้สะดวกแก่การศึกษาธรรมปฏิบัติธรรม คือการปกครองต้องให้เอื้อต่อการศึกษามากพอเพื่อให้เกิดการศึกษาเมื่อการศึกษาดี การศึกษาเป็นเครื่องมือสร้างสัมมาทิฐิให้เกิดขึ้นได้แล้วก็จะทำให้การปกครองง่ายขึ้น สะดวกขึ้น บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการปกครองนี้ นอกจากจะมีความสงบสุข มีความสันติสุขในหมู่ของพระสงฆ์เองแล้วยังสามารถเป็นต้นแบบของการปกครองได้เป็นอย่างดีด้วย

(๒) บทบาทด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์

ในบทบาทด้านการศึกษา^๓ หากจะมองบทบาทของพระสงฆ์ โดยมองจากพื้นฐานอันเป็นแก่นแท้ของคำสอนแล้ว ผู้เข้าสู่มรรคาแห่งสมณเพศ นั่นคือเข้าสู่สังคมสงฆ์ หมายถึงเข้าสู่วิถีแห่งการศึกษาและแท้จริงแล้ววิถีชีวิตของชาวพุทธ ก็คือวิถีชีวิตของผู้ต้องศึกษาทั้งสิ้น เพราะ

^๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม๒ (หลักสูตรนักธรรมชั้นโท), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๐.

ตราบไต่ที่ยังไม่บรรลุผลสำเร็จเป็นพระอรหันต์ นั้นหมายถึงยังต้องเป็นผู้ที่ต้องศึกษา ที่เรียกว่ายังเป็นพระเสขะบุคคล คือยังต้องศึกษาอยู่และสิ่งที่พระสงฆ์ ซึ่งรวมไปถึงชาวพุทธทั้งหมดด้วย ที่จะต้องศึกษา คือยึดเป็นหลักสูตรที่ต้องศึกษาก็เรียกว่าไตรสิกขา อันได้แก่

ศีลสิกขา

ในด้านของศีลสิกขาคือต้องศึกษาในเรื่องศีล อันได้แก่เจตนาที่จะงดเว้นไม่ละเมิดข้อห้ามด้านกาย ด้านวาจา ใหรักษาความเป็นปกติของความเป็นมนุษย์ผู้ซึ่งมีใจสูง หรืออาจกล่าวได้ว่าในด้านนี้เป็นการพัฒนาในเรื่องของพฤติกรรมโดยมีส่วนสำคัญที่ควรเน้นคือ

๑) พฤติกรรมที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือโลกแห่งวัตถุ หรืออาจกล่าวว่าเป็นการรู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการรับรู้โดยไม่เกิดผลเสียหรือเกิดโทษแต่ให้เกิดผลดีส่งเสริมคุณภาพชีวิตและการฝึกอินทรีย์ให้มีประสิทธิภาพในการใช้งาน ให้ตาหูเป็นให้หูฟังเป็นอยู่ในหลักของอินทรีย์สังวรนั่นเอง

การเสพ การบริโภคปัจจัย ๔ การใช้ประโยชน์จากวัตถุ จากอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยีด้วย ปัญญาที่รู้เข้าใจมุ่งคุณค่าที่แท้จริง ให้ได้คุณภาพชีวิต ไม่หลงไปกับคุณค่าเทียมตามค่านิยมที่ผิด ๆ อันเป็นค่านิยมที่ฟุ้งเฟ้อโก้เก๋ ที่ทำให้บริโภคมาก แต่เสียคุณภาพชีวิต เรียกว่าง่าย ๆ ว่า กินเป็น บริโภคเป็น ใช้เป็น เริ่มด้วยการกินพอดี อันเป็นการปฏิบัติตามหลักของโภชนมัตตัญญูตา

๒) พฤติกรรมที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมและโลกแห่งชีวิต เช่น การอยู่ร่วมกันในทางสังคม โดยไม่เบียดเบียน ก่อความทุกข์ความเดือดร้อน หรือก่อเวรภัย แต่รู้จักมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์อย่างช่วยเหลือเกื้อกูล ดำรงตนอยู่ในกรอบของศีล ดำเนินชีวิตตามหลักของศีล

ให้ความร่วมมือกับการรักษากติกาของสังคม กฎเกณฑ์หรือกฎหมาย ระเบียบแบบแผน หรือวินัยแม่บทของชุมชนหรือสังคมของตน และวัฒนธรรม รวมทั้งสิ่งที่เรียกว่าจรรยาบรรณต่างๆ และรู้จักแบ่งปัน การเผื่อแผ่แบ่งปันช่วยเหลือ ตามหลักของการให้ทาน เพื่อช่วยเหลือปลดปล่อยความทุกข์ของเพื่อนมนุษย์ ให้ความสุข และส่งเสริมการสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามตลอดจนการประพฤติก่อคุณแก่ชีวิตอื่นๆ ทั้งสัตว์มนุษย์และพืชพันธุ์ เช่น การร่วมสร้างเขตอุทยานนิวาปสถานการปลูกสวนป่าสร้างแหล่งต้นน้ำ

๓) พฤติกรรมที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ การเลี้ยงชีพอย่างมีศิลปวิทยาในวิชาชีพที่ฝึกไว้อย่างดีมีความชำนาญที่จะปฏิบัติให้ได้ผลดีและเป็นสัมมาอาชีพ ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญคือ ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น หรือก่อผลเสียหายแก่สังคม หากแต่เป็นเครื่องแก้ปัญหาของชีวิตและแก้ปัญหาของสังคม มีชีวิตที่เป็นไปเพื่อสร้างสรรค์ ทำให้เกิดประโยชน์เกื้อกูล ที่เอื้อต่อการพัฒนาชีวิตของตน ไม่ทำให้ชีวิตตกต่ำ หรือทำลายคุณค่าของความเป็นมนุษย์ หรือเสื่อมจากคุณความดีในภาวะแห่งตน

จิตตศึกษา

ในด้านของจิตตศึกษาคือศึกษาในเรื่องจิต เรียนรู้เรื่องจิต ให้เข้าใจธรรมชาติของจิต การทำงานของจิต รู้วิธีการพัฒนาจิต เพื่อให้สงบตั้งมั่น เป็นสมาธิพร้อมที่จะทำกิจหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพในด้านการพัฒนาจิตหรือที่เรียกว่าสมาธิแยกได้ดังนี้

๑) ด้านคุณภาพจิต ได้แก่คุณธรรมความดีงามต่างๆ เช่น เมตตา กรุณา กตัญญู กตเวทียการระ หิริ โอตตัปปะ ฯ ซึ่งหล่อเลี้ยงจิตใจให้เจริญงอกงาม และเป็นพื้นฐานของพฤติกรรมที่ดีงาม

๒) ด้านสมรรถภาพจิต ได้แก่ความสามารถของจิต ที่เข้มแข็ง มั่นคงหรือความมีประสิทธิภาพของจิต เช่น มีฉันทะ ความใฝ่รู้ใฝ่ดีงาม ใฝ่กระทำ จิตมีความเพียร ความขยัน ความอดทน มีความระลึกได้ รู้ตัวทั่วพร้อมเท่าทัน ตื่นตัวอยู่เสมอ สามารถควบคุมตัวเองได้ มีความตั้งมั่นแน่วแน่ ไส สงบ เป็นสมาธิ รวมไปถึงความไม่ประมาท ที่จะทำให้ง้าวหน้ามั่นคงในพฤติกรรมที่ดีงาม หรือตั้งมั่นในความดีงามและพร้อมที่จะใช้ปัญญาในการใช้ชีวิตและประกอบกิจหน้าที่

๓) ด้านสุขภาพจิต ได้แก่สภาพจิตที่ปราศจากความขุ่นมัวเศร้าหมอง รำรอน หากแต่มีความสดชื่น เิบอิ่ม ร่าเริง เบิกบาน ผ่อนคลาย ผ่องใส เป็นสุข ซึ่งจะส่งผลต่อสุขภาพกาย และทำให้พฤติกรรมที่ดีงามมีความมั่นคง สอดคล้องกลมกลืนหรืออยู่ในภาวะที่สมดุล

ปัญญาศึกษา

ในด้านปัญญาศึกษาคือศึกษาในเรื่องปัญญา พัฒนาด้านปัญญา ในการพัฒนาด้านปัญญา นี้จะมีการพัฒนาอยู่หลายระดับเช่น

๑. ความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมา หรือที่เล่าเรียนมาและรับการถ่ายทอดศิลปวิทยาการตลอดจนข้อมูลข่าวสารต่างๆอย่างมีประสิทธิภาพ

๒. การรับรู้ประสบการณ์และเรียนรู้สิ่งต่างๆ อย่างถูกต้องตามเป็นจริง ไม่บิดเบือน หรืออคติด้วยความรักความซึ้งและเพราะความกลัว

๓. การคิดพิจารณาพิจารณาวิจจโยอย่างมีวิจารณ์ญาณ ด้วยการใช้ปัญญาที่บริสุทธิ์อิสระไม่ถูกกิเลสเช่นความอยากได้ผลประโยชน์และความเกลียดชังเข้าครอบงำ

๔. การรู้จักมอง รู้จักคิด มีหลักการคิด มีวิธีคิดที่จะเข้าถึงความจริง และได้คุณประโยชน์ มีโยนิโสมนสิการ อย่างที่เรียกว่ามองเป็น คิดเป็น เช่น รู้จักวิเคราะห์ แยกแยะ สืบสาวหาเหตุปัจจัยของสิ่งเกิดขึ้นดำรงตั้งอยู่และแปรเปลี่ยนสภาวะไป

๕. การรู้จักจัดการดำเนินการทำกิจให้สำเร็จลุล่วงในวิธีการที่จะนำไปสู่จุดหมาย

๖. มีความสามารถในการแสวงหา เลือกคัดจัดสรรประมวลความรู้ คิดได้ชัดเจน และสามารถนำความรู้ที่มีอยู่มาเชื่อมโยงมสร้งเป็นเครือข่ายความรู้และสร้างเป็นความรู้ความคิดใหม่ เพื่อใช้ในการแก้ปัญหาและสร้างสรรค์

๗. มีความรู้แจ้งเข้าถึงความจริงของโลกและชีวิต รู้เท่าทันกับธรรมดา หรือกับธรรมชาติทั้งหลาย ที่ทำให้วางใจถูกต้องต่อทุกสิ่งทุกอย่าง สามารถแก้ปัญหาชีวิต จัดความทุกข์ในจิตใจของตนเองได้ หลุดพ้นจากความยึดติดในสิ่งทั้งหลาย จิตไม่ถูกบีบคั้นครอบงำกระทบกระทั่งด้วยความผันผวนปรวนแปรของสิ่งต่าง ๆ หลุดพ้นเป็นอิสระอยู่เหนือกระแสโลก

หากกล่าวโดยสรุปแล้ว ปัญหา ๒ ด้านที่สำคัญ คือปัญหาเข้าถึงความจริงแห่งธรรมดาของธรรมชาติและปัญหาที่สามารถใช้ความรู้นั้นจัดตั้งวางระบบแบบแผนของการดำเนินชีวิตได้ และสังคมของมนุษย์ได้ประโยชน์สูงสุดจากความจริงนั้น” ตามที่ได้กล่าวมาแล้วเราจะเห็นได้ว่าหน้าที่โดยตรงของการศึกษานั้นเป็นตัวแก้ปัญหา ถ้าการศึกษาผิดพลาด กลายเป็นตัวก่อปัญหาเราก็ต้องมาแก้ไขปัญหาที่ตัวการศึกษา เพื่อให้ได้การศึกษาที่ถูกต้อง ให้เป็นการศึกษาที่แท้จริงที่จะเป็นตัวแก้ปัญหา” ยิ่งตอนนี้ทางกระทรวงศึกษาธิการได้มอบหมายให้มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งเป็นผู้จัดทำหลักสูตรวิชาพระพุทธศาสนา เพื่อใช้สอนวิชาพระพุทธศาสนา ในหลักสูตรการศึกษาของชาติ และจัดเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนาเข้าสอนบูรณาการใน ๘ กลุ่มสาระการเรียนรู้ (๘ กลุ่มวิชา) ในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน คือจาก ประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึง มัธยมศึกษาปีที่ ๖ เราเคยท้วงติงเขาพอเอาเข้าจริง ๆ เรามีความสามารถทำได้หรือไม่ งานนี้กำลังท้าทายมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่งอยู่ในขณะนี้

(๓) บทบาทของพระสงฆ์ด้านการศึกษาสงเคราะห์

ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันพระสงฆ์ได้ทำหน้าที่ให้ความอนุเคราะห์ในด้านการศึกษา ทั้งส่วนที่จัดการศึกษาเองโดยตรงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่ทางรัฐบาลไม่สามารถจัดการศึกษาบริการได้ทั่วถึง อันได้แก่กลุ่มประชากรที่ด้อยโอกาสทางสังคม ด้อยโอกาสทางด้านเศรษฐกิจ เป็นเหตุให้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ก็ได้อาศัยพระสงฆ์ให้การศึกษา ในขณะที่ศึกษาก็ไม่ต้องใช้งบประมาณจากรัฐบาล แต่ใช้ทุนจากประชาชนโดยตรง ทั้งที่อยู่อาศัย อาหารและในการใช้จ่าย แม้จะมีส่วนหนึ่งที่เรียนจบแล้วที่ทางฝ่ายคณะสงฆ์ยังไม่ได้ใช้งาน แล้วท่านเหล่านั้นลาสมณเพศออกไปก็ไปทำงานให้ทางรัฐบาล โดยที่รัฐไม่ต้องลงทุน หากมองอย่างนี้แล้วจะเห็นได้ว่าคณะสงฆ์ได้ช่วยเหลือสงเคราะห์รัฐบาลด้วย ไม่เพียงแต่ได้ช่วยอนุเคราะห์กับประชาชนกลุ่มที่ด้อยโอกาสเพียงฝ่ายเดียว แต่อย่างไรก็ตามบทบาทของพระสงฆ์ในการศึกษาสงเคราะห์นั้น อาจมองได้ทั้งที่เป็นระบบคือจัดตั้งโรงเรียนมีการจัดการเรียนการสอน มีหลักสูตรที่แน่นอน และอีกที่จัดอย่างไม่เป็นระบบ อาจเป็นลักษณะการให้ทุนสนับสนุนการศึกษา การให้ทุนในสร้างอาคาร

^๗ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒๑.

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษาทางเลือก : สู่วิวัฒน์หรือวิบัติในยุคโลกไร้พรมแดน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

เรียน ให้ทุนซื้อสื่อการเรียนการสอน อุปกรณ์ทางการศึกษา ให้ทุนการศึกษากับครูเพื่อพัฒนาครู ในสาขาวิชาที่ขาดแคลน ให้ทุนการศึกษาแก่เด็กผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ ฯลฯ

(๔) บทบาทด้านการเผยแผ่

บทบาทของพระสงฆ์ในด้านการเผยแผ่ แท้จริงแล้วบทบาทด้านนี้ พระสงฆ์ทุกรูปได้รับมอบหมายจากองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตรง เพราะหน้าที่ของพุทธสาวก คือมีหน้าที่ศึกษาเรียนรู้คำสอนให้เกิดความรู้ความเข้าใจ แล้วปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนนั้นแล้วต้องสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามด้วยนี่จึงได้ชื่อว่าพระสงฆ์สาวกการให้การอบรม การสอน การเผยแผ่เป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ที่สำคัญ ที่พระสงฆ์ปฏิบัติมาเป็นปกติอยู่แล้ว ทั้งที่เรียกว่าการเทศน์ แสดงธรรม หรือการปาฐกถาก็ตาม ซึ่งประชาชนทั่วไปให้ความเคารพและสนใจที่จะฟังสาระที่พระสงฆ์เป็นผู้ให้อยู่แล้ว และนับเป็นการศึกษาที่เข้าถึงประชาชนชาวบ้านได้อย่างกว้างขวาง ส่วนในเนื้อหาสาระที่พระสงฆ์ให้แก่ประชาชนจะแตกต่างกันตามโอกาสและวาระต่างๆ แต่สิ่งที่เป็นธรรมะหรือคำสอนที่เป็นพระพุทธศาสนาที่นับได้ว่าเป็นสาระในพระพุทธศาสนานั้น เป็นเนื้อหาที่เป็นความจริงที่มีอยู่ที่เกิดขึ้นเป็นปกติ เพราะแท้ที่จริงแล้ว คำว่า "ธรรม" นั่นก็คือ "ธรรมชาติ" นั่นเอง^๙

บทบาทด้านการเผยแผ่ที่เป็นปกติจนประชาชนมองเป็นวิถีชีวิตหรือเป็นกิจวัตรของพระสงฆ์ ก็คือการแสดงธรรมในวันพระ ในเทศกาลวันสำคัญ พระสงฆ์ได้โอกาสในการแสดงธรรมการเผยแผ่ธรรมอยู่เป็นปกติ และในรูปแบบที่ไม่เป็นรูปแบบ กล่าวคืออาจจะใช้วิธีการพูดคุยสนทนาในโอกาสพบปะ จะเป็นการเผยแผ่โดยไม่เป็นกิจลักษณะ แต่ก็แฝงด้วยให้ข้อคิดทางธรรม หรือในโอกาสที่ประชาชนมาทำบุญวันเกิดแล้วขอพรจากพระสงฆ์ มาถวายสังฆทาน แล้วพระสงฆ์ก็ให้พร ในช่วงเวลาสั้นๆ เป็นการสอนโดยที่ผู้รับไม่รู้ว่าถูกสอน แต่ได้ซึมซับเอาคำสอน เอาคติธรรม ได้เกิดการเรียนรู้พระธรรมคำสอน หากพระสงฆ์สำนักตระหนักในบทบาทเหล่านี้อย่างจริงจัง พระสงฆ์จะมีโอกาสในการเผยแผ่ธรรมและได้เข้าถึงประชาชนโดยไม่ยากเลย และไม่ต้องรอเทศกาลสำคัญใดๆ ทั้งสิ้น ในความเห็นส่วนตัวแล้วรูปแบบโอกาสใดไม่สำคัญ แต่ประเด็นสำคัญอยู่ที่ผู้ฟังเกิดการเรียนรู้(Learning) จุดที่ต้องการคือให้ผู้ฟังได้เกิดการเรียนรู้จะให้ใครเป็นศูนย์กลางก็แล้วแต่อยากจะกล่าวด้วยว่าขอให้การเรียนรู้เป็นศูนย์กลาง (Learning Center) อันเป็นจุดที่ต้องการให้เกิดกับผู้ฟัง ที่จะเป็นจุดเปลี่ยนแห่งพฤติกรรมของคนว่าจะเปลี่ยนไปในทิศทางใด ให้เขาเรียนรู้ในด้านใด

^๙ รศ.ดร. วินัย วีระวัฒนานนท์, สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๘.

(๕) บทบาทด้านสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์

บทบาทด้านนี้ของพระสงฆ์หากพูดไปแล้วนั้นว่ามีความสำคัญไม่น้อย เพราะต้องคำนึงถึงความเป็นเอกลักษณ์แห่งความเป็นไทย ความเป็นพระพุทธศาสนาอยู่ในที่ด้วย เพราะสร้างวัด สร้างศาสนวัตถุต้องให้เป็นเอกลักษณ์ที่ดำรงไว้ซึ่งความเป็นพุทธ คำว่าความเป็นพุทธกับความเป็นไทยนั้นหมายถึงสิ่งเดียวกันเพราะความเป็นไทยมาจากรากฐานของความเป็นพุทธ มาจากรากฐานแห่งความคิดอันเป็นพุทธ พระสงฆ์ต้องเป็นแบบอย่างในเชิงของการอนุรักษ์ศิลป วัฒนธรรมไว้ เพราะวัฒนธรรมคือวิถีชีวิตของปวงชนชาวไทย

ผู้เขียนเคยพูดในวงวิชาการหลายที่ว่า "ผู้ที่ยังอนุรักษ์ความเป็นไทยยังนิยมความเป็นศิลปไทยอยู่มีเพียงพระภิกษุเท่านั้น" เพราะพระภิกษุยังอยู่ศาลทรวงไทย ยังอยู่บ้านทรงไทย เราจะเห็นได้ว่าใครแต่งชุดไทย หรือถ้าเราเห็นคนแต่งชุดไทยกลายเป็นเรื่องแปลกไปแล้ว เรามักถามต่อไปว่าเอ๊ะเขามีงานอะไรหรือจึงแต่งชุดไทย

(๖) ด้านสาธารณสงเคราะห์

บทบาทของพระสงฆ์ในด้านสาธารณสงเคราะห์ เรายังเห็นได้ชัดเจนว่า พระสงฆ์ที่มีบารมี มีเอกลาภมาก ๆ ท่านไม่ได้เก็บไว้เพียงตัวท่านเอง หากแต่ได้ช่วยสร้างโรงพยาบาล ที่ว่าการอำเภอ อนามัยตำบล ศาลาที่ประชุม ศาลาพักริมทาง ทำบ่อน้ำ ทำสะพาน ฯลฯ

หากมองลึกลงไปถึงการพัฒนาในด้านจิตใจ พระสงฆ์ได้พัฒนาจิตใจของคนในชุมชนจากคนที่ติดยาเสพติดให้เลิก จากที่เคยติดเหล้าให้เลิกเหล้า จากที่เคยติดการพนันให้เลิกจากการพนัน จากที่เคยลุ่มหลงในไสยศาสตร์ ที่เคยมกมายให้รู้ใช้สติปัญญา จากความเห็นผิด (มิจฉาทิฐิ) ให้มีความเห็นที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) พระสงฆ์พัฒนาจิตใจของคนในชุมชนให้ขยันหมั่นเพียรในการทำมาหาเลี้ยงชีพ คือหาและสอนให้ขยันเก็บออม ประหยัดใช้จ่ายอย่างรู้คุณค่า ไม่ฟุ่มเฟือย หรุกรหา หลงตามค่านิยมที่ผิดๆ (ค่านิยมที่ไม่น่านิยม) สอนให้คนที่อยู่สังคมแต่สอนให้รู้จักเลือกคบคน โดยให้เลือกคบกับบัณฑิต ให้หลีกเลี่ยงจากคนพาล และสอนให้วางตนให้เหมาะสมกับภาวะแห่งตน รู้จักฐานะของตน

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นหลักการในบทบาทของพระสงฆ์และเป็นบทบาทจริงในทางปฏิบัติที่พระสงฆ์ที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัยพึงปฏิบัติกัน โดยเฉพาะในด้านหลัก ๔ ด้านอันได้แก่ ด้านการปกครอง ต้องปกครองโดยธรรม เป็นธรรมาภิบาล ปกครองเพื่อเกื้อหนุนให้เกิดการศึกษา ด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ ทั้งที่พระสงฆ์กันเองสอนพระเณรด้วยตนเอง และสงเคราะห์กุลบุตร กุลธิดา เพื่อให้ได้รับการศึกษาที่ถูกต้อง พร้อมทั้งวิชาความรู้ จรรยา ความประพฤติ การศึกษาที่สร้างวิถีชีวิตที่เป็นสัมมาทิฐิ การเรียนรู้คู่ความสุข (Learning And Happiness) บทบาทด้านการเผยแผ่ งานเผยแผ่เป็นงานที่นำคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าออกเผยแผ่สู่ประชาชน เป็นภารกิจที่มีความสำคัญ ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ ใช้คำว่าไปประกาศพรหมจรรย์ ประกาศวิถีชีวิตอย่างพรหม อันเป็นชีวิตที่ประเสริฐ นั้น

หมายถึงพระสงฆ์ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีของการดำเนินชีวิต สังคมสงฆ์ต้องเป็นสังคมล้าลอง สังคมแบบอย่างหรือสังคมต้นแบบของสังคมชาวบ้านที่ดีให้ได้ สังคมสงฆ์ต้องเป็นระเบียบ ต้องมีการจัดระเบียบสังคมสงฆ์ให้ดี ไม่ใช่ให้รัฐมนตรีมาจัดระเบียบวัด ให้กระทรวงมหาดไทยมาจัดระเบียบให้กับพระสงฆ์ เหตุเพราะพระสงฆ์เราได้เสียสถานะของความเป็นผู้นำไปแล้วโดยสิ้นเชิง เพราะวัดเต็มไปด้วยการพนัน หวยเถื่อน ยาบ้า วัดกลายเป็นแหล่งเสื่อมโทรม ทั้งด้านกายภาพ และด้านจิตใจ เมื่อสังคมสงฆ์ยังช่วยตัวเองไม่ได้แล้วจะไปช่วยพัฒนาชาวบ้านได้อย่างไร เพราะแทนที่จะใช้วัดให้เป็นสถานที่บำบัดผู้ติดยาเสพติด แต่วัดบางแห่งกลายมาเป็นสถานที่รวบรวมของผู้ติดยาและขายเสียเอง จึงเป็นประเด็นน่าเป็นห่วงเป็นอย่างยิ่ง พวกเราต้องมาช่วยกู้สถานภาพในประเด็นนี้ให้ได้ในยุคของพวกเรา

บทบาทด้านสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ อันเป็นบทบาทหลักอีกด้านหนึ่ง ที่หมายถึงด้านการก่อสร้าง การพัฒนาศาสนวัตถุ โดยเริ่มจากการสร้างศาสนวัตถุภายในวัดของพระสงฆ์ สร้างเพื่อให้เป็นที่สะดวกแก่การศึกษาธรรมปฏิบัติธรรม มิใช่เป็นการสร้างเพื่ออวดอ้างบารมี แข่งขันความฟุ้งเฟ้อหรูหรา เอาบทบาททั้งหมดมาทุ่มเทกับบทบาทด้านการก่อสร้าง บางวัดสร้างโบสถ์มาจนเจ้าอาวาสตายไป ๔-๕ องค์โบสถ์ยังเสร็จ ประการต่อมาศิลปะที่สร้างควรมีเอกลักษณ์ของความเป็นไทย ความเป็นพุทธให้ปรากฏเหลืออยู่คู่กับสังคมไทยเรา คือพอมองเห็นศาสนวัตถุแล้ว ให้เป็นสิ่งแทนของความเป็นพระพุทธรูปศาสนาไว้ แต่เท่าที่เห็นศาสนวัตถุกลายเป็นสิ่งแทนสังคมบริโภคนิยม (Consumer Society) ไม่เหลือความเป็นสังคมพุทธให้เห็น แม้แต่ชนิด จึงขอฝากทัศนะไว้ด้วยความห่วงใย

๓.๒ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน

พระสงฆ์มีส่วนในการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา คือเข้าไปในสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนโดยสอดแทรกหลักธรรม หลักจริยศึกษาและหลักศาสนศึกษาในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย

ขอบเขตเนื้อหาวิชา จริยศึกษา และศาสนศึกษา จะได้จากพฤติกรรมเชิงปฏิบัติพันธุ์ของมนุษย์ตลอดชีพที่จะไปสอดคล้องกับศาสตร์ต่างๆ ทั้งหมดสามารถแบ่งเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ๆ คือ มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อตนเอง เรียกว่า จริยธรรมบุคคล (Personal Ethics) มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์ต่อผู้อื่น หรือการที่ตนเองมีปฏิสัมพันธ์ต่อผู้อื่น เรียกว่า จริยธรรมสังคม (Social Ethics) มนุษย์มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี เรียกว่า จริยธรรมสิ่งแวดล้อม (Environment Ethics)

(๑) จริยธรรมบุคคล (Personal Ethics) มุ่งเน้นให้ผู้เรียนพัฒนาตนเอง โดยให้คิดเป็นทำเป็น แก้ปัญหาเป็น เช่น ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย ความขยันหมั่นเพียร เป็นต้น

(๒) จริยธรรมสังคม (Social Ethics) มุ่งเน้นเนื้อหาจริยธรรมที่เป็นเรื่องการพัฒนาความ

สัมพันธ์ทางสังคมต่างๆ เช่น การศึกษา การเมือง การปกครอง และเศรษฐกิจ เพื่อให้ผู้เรียนมีความผสมกลมกลืนในการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับผู้ปกครอง ตนเองกับเพื่อน กับครู/อาจารย์ หรือตนเองกับบริวาร เป็นต้น เนื้อหาของจริยธรรมจึงได้แก่ ความเมตตากรุณา การพูดดี การบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น การประกอบอาชีพสุจริต ความกล้าหาญทางจริยธรรม ฯลฯ

(๓) จริยธรรมสิ่งแวดล้อม (Environment Ethics) เดิมมนุษย์ไม่เคยประสบปัญหาสิ่งแวดล้อมมากนัก แต่ในปัจจุบันมนุษย์ประสบกับปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากทรัพยากรธรรมชาติเหลือน้อยลง การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในทางที่ผิด เช่น การทดลองระเบิดปรมาณู การทำลายป่าไม้ ฯลฯ ทำให้ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง และเสียสมดุลส่งผลกระทบต่อชีวิตของมนุษย์เอง

ปัจจุบันสังคมไทยมีปัญหาสิ่งแวดล้อม จึงจำเป็นต้องนำจริยธรรมสิ่งแวดล้อมมาศึกษาให้ครบทุกด้านโดยการบูรณาการกับทุกกิจกรรม เช่น การรู้จักประมาณในการบริโภคหรือทางสายกลางในการใช้สอย การกตัญญูแก่เวที่รู้คุณค่าของสิ่งแวดล้อม การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นต้น

๓.๓ บทบาทของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน

ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นพลังสำคัญในการป้องกันแก้ไขปัญหาสีงแวดล้อมได้ถูกนำมากล่าวถึงในการประชุมสัมมนาแนวทางบริหารด้านสิ่งแวดล้อม ระดับเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ ซึ่งคณะสงฆ์ได้มีมติเกี่ยวกับบทบาทของพระภิกษุสงฆ์ ในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังนี้^{๑๐}

- (๑) บทบาทในการชี้นำอบรมสั่งสอนเพื่อสร้างจิตสำนึกด้านสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน
- (๒) บทบาทในการเป็นผู้นำรณรงค์แก้ไขปัญหาสีงแวดล้อม
- (๓) บทบาทในการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้มีหนังสือถึงกรมการมหาเถรสมาคม เพื่อขอความอนุเคราะห์เกี่ยวกับโครงการส่งเสริมพัฒนาสิ่งแวดล้อมวัดทั่วประเทศให้เป็นตัวอย่างของชุมชน ในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี และกรมการมหาเถรสมาคมได้รับเมตตาที่จะอนุเคราะห์โครงการนี้ โดยแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายสงฆ์ร่วมกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติให้ประสานงานกับ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้วัดทุกวัดในพระราชอาณาจักร ได้กลับมาเป็นศูนย์กลางของชุมชนในทุกหมู่บ้าน โดยกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะสนับสนุนการปรับปรุงสิ่งแวดล้อม

^{๑๐} สมพร เทพสิทธิ, บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๔๙.

ภูมิทัศน์ การรักษาความสะอาดภายในวัด และการเป็นแหล่งพันธุ์ไม้ใช้สอย เพื่อให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายให้มีที่พักผ่อนกายสงบและยึดถือเป็นที่พึ่งทางจิตใจได้อย่างแท้จริง โดยเป้าหมายของการส่งเสริมสนับสนุนในเรื่องต่างๆ ที่ทุกวัดควรมีคือ

- ๑) น้ำสะอาดเพื่ออุปโภคบริโภค กรมทรัพยากรน้ำและกรมทรัพยากรน้ำบาดาล จะเข้าไปช่วยดูแลในกรณีที่วัดขาดแคลนน้ำสะอาด
- ๒) ส้วมสะอาด กรมควบคุมมลพิษ สามารถช่วยเหลือสถานที่และออกแบบส้วมที่ถูกอนามัยให้ได้
- ๓) ระบบจัดการขยะมูลฝอยและน้ำทิ้งที่ถูกสุขอนามัย กรมควบคุมมลพิษ จะจัดทำเอกสารคู่มือวิธีการจัดการขยะมูลฝอยและน้ำเสียแจก และจะสาธิตวิธีการดำเนินการให้ในทุกภาค
- ๔) เมรุปลอดมลพิษ กรมควบคุมมลพิษได้ออกแบบเมรุปลอดมลพิษไว้แล้ว และจะส่งเสริมสนับสนุนการจัดหาทุนมาสร้างในวัดที่มีชุมชนหนาแน่น
- ๕) ต้นไม้ร่มรื่นและมีกลิ่นพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ รวมทั้งพืชที่เป็นอาหารและสมุนไพรไว้แจกชาวบ้าน

๖) รักษาความสะอาดเรียบร้อยภายในบริเวณวัดอยู่เสมอ กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม จะดำเนินการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มเยาวชนรักษาความสะอาดวัดต่างๆ ทั่วประเทศ

บทบาทของพระสงฆ์และวัดกับชุมชน

๑. สงฆ์ต้องเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยไว้ เพื่อให้พระสงฆ์อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน มีการพบปะกันเป็นประจำ ไม่ปลีกตัวอยู่ผู้เดียว มีความเอื้ออาทรต่อกันมีวิธีพูดจาปฏิบัติต่อกันที่ยังความเป็นปึกแผ่นของหมู่คณะ วัตถุประสงค์ของการบวช คือ เพื่อการเรียนรู้ ฉะนั้นสงฆ์คือชุมชนแห่งการเรียนรู้ การเรียนรู้หรือการศึกษา (สิกขา) นั้นก็ทรงวางไว้เป็นหลักแล้วว่า ประกอบด้วย ศีลสิกขา สมาธิสิกขา และปัญญาสิกขา ซึ่งสงฆ์ควรปฏิบัติให้ครบถ้วนในสิกขาทั้ง ๓

นอกจากนั้น ในสังคมปัจจุบัน การเรียนรู้ของสงฆ์ควรจะเรียนรู้ใน ๓ เรื่องใหญ่ คือ

- (๑) เรียนรู้พุทธธรรม ให้ลึกซึ้งที่สุดทั้งทางปริยัติและปฏิบัติ
- (๒) เรียนรู้สังคมปัจจุบันให้รู้เท่าทันสังคมปัจจุบันเพื่อประโยชน์ในการสอน
- (๓) เรียนรู้การติดต่อสื่อสาร ให้เป็นที่สนใจของผู้คน ให้จับใจผู้คน ให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือที่เรียกว่ามีอนุสาสนีปาฏิหาริย์นั่นเอง ในข้อนี้รวมทั้งการใช้เครื่องมือติดต่อสื่อสารสมัยใหม่ด้วย

๒. การศึกษาของพระสงฆ์ การศึกษาของพระสงฆ์เป็นเรื่องที่สำคัญมาก ซึ่งควรที่จะเป็นเรื่องที่อยู่ในนโยบายของรัฐบาล ในแผนการศึกษาแห่งชาติ มีการคิดหลักสูตรสำหรับการศึกษาของคณะสงฆ์

๓. การทำวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ความสำคัญสูงสุดของวัดคือ การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน เพราะถ้าเป็นดังนี้ ก็เท่ากับวัดเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคมที่เข้มแข็ง ซึ่งความสำคัญที่สุดต่อการบังเกิดขึ้นของศีลธรรมในสังคมดังกล่าวแล้ว พระสงฆ์จะต้องเป็นผู้นำชุมชนด้วยการ ปกปักรักษาหรือ การสั่งสอนและที่สำคัญก็คือสั่งสอนให้ประชาชนเรียนรู้จากการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือกและตัดสินใจเลือกทางเลือกที่ถูกต้อง ซึ่งการส่งเสริมให้ชุมชน เข้มแข็งนั้นจะต้องอาศัยสมาชิกในชุมชน เช่น พระ ครู ผู้นำชาวบ้าน หมออนามัย เกษตรตำบล พัฒนาการตำบล เป็นต้น ร่วมมือกันสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งเมื่อชุมชนเข้มแข็งก็ย่อม แก้ปัญหาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และการเมืองพร้อมกันไป

๔. วัดกับการจัดการศึกษา การศึกษาโดยทั่วไปของไทยยังไม่เป็นการศึกษาที่ ผลิตคนที่มีความเข้มแข็งทางปัญญาและทางศีลธรรม โดยมีกระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสุขกับ ผู้เรียน การศึกษากำลังรอการปฏิรูปให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่พัฒนาคนให้เต็มศักยภาพของ ความเป็นมนุษย์ วัดบางวัดที่มีความพร้อมโดยมีพระสงฆ์ที่สนใจและมีความสามารถควรจะต้อง จัดให้มีโรงเรียน โดยพยายามคิดหลักสูตรที่ดีที่สุดควรเป็นอย่างไร แสวงหาคำตอบต่อคำถามนี้ ปรับปรุงให้ดีขึ้นๆ อย่างต่อเนื่อง วัดก็สามารถทำประโยชน์ที่สำคัญต่อสังคมอย่างยิ่ง

๕. พระสงฆ์กับการแก้ไขความขัดแย้งด้วยสันติวิธี ขณะนี้ความรุนแรงกำลัง เป็นปัญหาใหญ่ทั่วโลก พระสงฆ์ควรศึกษาให้เข้าใจถึงความหมายของความรุนแรง ขอบเขต ประเภท สาเหตุ วิธีการป้องกันและแก้ไข จะแก้ไขด้วยวิธีใดที่ได้ผลและจะพัฒนาวิธีป้องกันและ แก้ไขปัญหาให้ดีขึ้นได้อย่างไร เป็นต้น ดังนั้นพระสงฆ์จะต้อง “การจัดการการแก้ความขัดแย้ง” ที่จะเป็นผู้เข้าไปช่วยไกล่เกลี่ยเข้าใจสถานการณ์ตามที่เป็นจริง เข้าไปอยู่ในใจและเข้าใจ ความรู้สึกและความคิดของแต่ละฝ่าย สามารถชักจูงให้มีการเจรจากันได้ เหล่านี้ต้องการความรู้ และต้องการการฝึกอบรมให้มีความชำนาญ จึงจะสามารถแก้ความขัดแย้งด้วยสันติวิธีได้

๖. วัดกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม วิฤติการณ์สิ่งแวดล้อมกำลังเป็นปัญหาใหญ่ ที่สุดต่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ กระแสนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นกระแสใหญ่ของโลกและจะ ใหญ่มากขึ้น จะใหญ่จนถึงปรัชญา ศาสนา วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การเมือง การปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศเข้ามาเชื่อมโยง จึง หลีกเลียงไม่พ้นที่ศาสนาจะต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ ที่ดีที่สุดคือพระสงฆ์พยายามศึกษาให้เข้าใจ เรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหาสิ่งแวดล้อมและวิธีแก้ไข และในด้านปฏิบัติที่ใกล้ตัวที่สุดคือภายใน บริเวณวัดต้องมีสิ่งแวดล้อมที่สงบ สะอาด ร่มเย็น เป็นต้น นอกจากนี้พระสงฆ์และวัดยังอาจหนุน ช่วยขบวนการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ที่กำลังมีกิจกรรมต่างๆ ในทางที่เหมาะสมแก่สมณสาธูป

๗. การบริหารจัดการวัด พระสงฆ์จะต้องบริหารจัดการวัด โดยให้ก่อประโยชน์ สูงสุดแก่สังคมตามอุดมการณ์ทางพระพุทธศาสนาโดยความร่วมมือกันระหว่างพระสงฆ์กับ ชุมชน เป็นต้น

หลักเกณฑ์และแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่าง

การบริหารจัดการวัดพัฒนาตัวอย่างเพื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน วัดจึงต้องมีการพัฒนาตามหลักเกณฑ์ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติซึ่งมีคุณสมบัติและหลักเกณฑ์ของการพิจารณาคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่างดังนี้ คือ

๑. เป็นวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีชื่อในทะเบียนวัดของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและเจ้าอาวาสของวัดนั้นได้รับการแต่งตั้งอย่างถูกต้องตามกฎหมายมหาเถรสมาคม ทั้งต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎ ระเบียบ และคำสั่งของมหาเถรสมาคม กฎหมาย กับได้ปฏิบัติตามธรรมเนียมของทางราชการมาด้วยดี

๒. เป็นวัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว

๓. มีพระภิกษุสามเณรอยู่ประจำตลอดทั้งปีไม่น้อยกว่า ๗ รูป เป็นเวลาติดต่อกันไม่น้อยกว่า ๕ ปี

๔. ได้รับการคัดเลือกเป็นอุทยานการศึกษาในวัดมาแล้วไม่น้อยกว่า ๒ ปี

๕. ไม่เคยได้รับการคัดเลือกเป็นวัดพัฒนาตัวอย่าง วัดพัฒนาตัวอย่างที่มีผลงานดีเด่น และไม่เป็นพระอารามหลวงมาก่อน

๖. มีการจัดบริเวณวัดเป็นสัดส่วน สะอาด สงบ ร่มรื่น สวยงาม อาคารเสนาสนะมั่นคง เป็นระเบียบ

๗. มีการจัดการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร และประชาชน

๘. มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมศีลธรรม กิจกรรมวันสำคัญต่าง ๆ และกิจกรรมที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ชุมชน

๙. จัดการปกครองพระภิกษุ สามเณร และศิษย์วัดอย่างมีระเบียบ และปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ คำสั่งของมหาเถรสมาคม

๑๐. จัดทำแผนงานหรือโครงการเพื่อพัฒนาวัดอย่างต่อเนื่อง^{๑๑}

๓.๔ บทสรุปวิเคราะห์

สรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์โดยตรงคือ การเป็นผู้นำของชุมชนในทางด้านจิตใจ เสริมศีลธรรม สติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน อาจจะแนะนำชุมชนในท้องถิ่นให้เห็นช่องทางของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยการสอดแทรกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ในการเทศนาอบรมสั่งสอนชุมชนที่เข้ามาทำบุญในวันธรรมสวนะ และในเทศกาลต่างๆ รวมทั้งการบรรยายธรรม การสนทนาธรรม การปาฐกถาธรรม ตลอดจน

^{๑๑} กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, หลักเกณฑ์และแนวทางในการพิจารณาคัดเลือกวัดพัฒนาตัวอย่าง, http://www.onab.go.th/attachments/1303_StaWat.pdf.

กิจกรรมเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งปวง และการประพฤติปฏิบัติเป็นแบบอย่างในการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี อาทิเช่น การมีบุคลิกที่น่านับถือ ความสุขุมรอบคอบ ความมีเมตตา ความสุภาพ อ่อนโยน การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ตลอดจนมีจริยวัตรที่งดงามสม่ำเสมอซึ่งคุณลักษณะดังกล่าวเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้ประชาชนเกิดศรัทธาและจงใจให้เกิดการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการจัดการสิ่งแวดล้อม ซึ่งพระสงฆ์ก็ได้ทำเป็นแบบอย่างตามพระธรรมวินัยแล้ว มีการปลูกต้นไม้ การรณรงค์และดูแลรักษาต้นไม้ การใช้ทรัพยากรให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญในการมีส่วนร่วมกับการจัดการสิ่งแวดล้อมได้มากยิ่งขึ้น

พุทธศาสนาจะมีบทบาทต่อการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอย่างไรนั้น ก็ต้องมองไปอีกว่าจะเอาศาสนาในส่วนใดมาประยุกต์ใช้ได้บ้าง เพราะศาสนามีองค์ประกอบหลักถึง ๔ อย่าง คือ ศาสนบุคคล ศาสนธรรม ศาสนวัตถุ และศาสนพิธี หรือจะย่อให้เหลือสองอย่างก็คือนองค์กร และหลักคำสอน

พระสงฆ์มีส่วนในการส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโรงเรียน คือเข้าไปสอนวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนโดยสอดแทรกหลักธรรม หลักจริยธรรม และหลักศาสนาศึกษาในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่วนบทบาทของพระสงฆ์ต่อการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมในชุมชน ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นพลังสำคัญในการป้องกันแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงมีมติในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังนี้ ๑) บทบาทในการชี้นำอบรมสั่งสอนเพื่อสร้างจิตสำนึกสิ่งแวดล้อมแก่ประชาชน ๒) บทบาทในการเป็นผู้นำรณรงค์แก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม ๓) บทบาทในการอนุรักษ์โบราณวัตถุ โบราณสถาน และสิ่งแวดล้อมศิลปกรรม

บทที่ ๔

การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดนครปฐม

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้ทำการศึกษาทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและวิเคราะห์กรณีตัวอย่าง ศึกษาสภาพปัญหาของวัด ศึกษาทัศนคติ ข้อเสนอแนะ การสัมภาษณ์ รวมถึงได้สรุปแนวทางการปรับปรุงผังบริเวณ และการบริหารจัดการในรูปแบบที่เหมาะสม ภายใต้แนวความคิด ดังต่อไปนี้

- ก. ส่งเสริมสภาพบรรยากาศและสิ่งแวดล้อมที่เขียวสะอาด มีความร่มรื่น
- ข. มีการดำเนินการด้านการลดมลภาวะเพื่อเสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่ดีและเพิ่มความปลอดภัยต่อผู้ใช้งาน
- ค. มีการวางผังบริเวณและการจัดการสภาพแวดล้อมที่สะอาด เป็นระเบียบ
- ง. ส่งเสริมการอนุรักษ์และใช้พลังงาน-ทรัพยากรทดแทน ในรูปแบบต่าง ๆ
- จ. สอดคล้องต่อการใช้งานและบริหารจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ บนพื้นฐานของความยั่งยืน
- ฉ. เสริมสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ผู้ใช้งาน
- ช. ส่งเสริมจิตสำนึกต่อการมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อม

ผู้วิจัยได้แบ่งการกรณีศึกษาออกเป็น ๕ ส่วน ดังนี้

- ๔.๑ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดไร่ขิง
- ๔.๒ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดบางช้างเหนือ
- ๔.๓ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดกลางบางพระ
- ๔.๔ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดพะเนียงแตก
- ๔.๕ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดพระปฐมเจดีย์

อาณาเขตทั้งหมด ซึ่งมีลักษณะเป็นที่ราบรูปสี่เหลี่ยม (เป็นที่ธรณีสงฆ์ประมาณ ๔๐๐ ไร่) แบ่งออกเป็นเขตศาสนสถานและสาธารณสถาน โดยมีถนนทางหลวงแผ่นดิน หมายเลข ๖ ตัดผ่านกลางเขตทั้งสองให้อยู่คนละด้านกัน

ภาพที่ ๔.๒ วัดไร่ขิง

ประวัติวัดไร่ขิง (ตำนานที่ ๑)

สร้างเมื่อปีขุน พุทธศักราช ๒๓๙๔ โดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) ซึ่งเป็นชาวเมือง นครชัยศรี เกิดเมื่อวันจันทร์ เดือน ๓ แรม ๑๑ ค่ำ ปีชวด พุทธศักราช ๒๓๓๗ ในสมัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่งราชวงศ์จักรี ได้เข้ามาอยู่กรุงเทพฯ ตั้งแต่วัยเยาว์ และได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นธรรมที่ พระธรรมราชานุวัตร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้ขึ้นปกครองวัดศาลาปูนวรวิหาร ตำบลหอรัตนไชย อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัด พระนครศรีอยุธยา และดำรงสมณศักดิ์ เป็นเจ้าคณะใหญ่กรุงเทพฯ

เมื่อสมเด็จพระพุฒาจารย์โต (พุก) กลับมาเยี่ยมถิ่นบ้านเกิด ในปีพุทธศักราช ๒๓๙๔ ได้สร้างวัดไร่ขิง แต่การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ ได้ถึงแก่กรรมภาพเสียก่อนในปีพุทธศักราช ๒๔๒๗ งานทุกอย่างจึงตกเป็นการธุระของพระหลานชาย ซึ่งมีสมณศักดิ์เป็น พระธรรมราชานุวัตร (อาจ จันทโชโต)

ประวัติวัดไร่ขิง (ตำนานที่ ๒)

เชื่อว่า มีการจัดสร้างก่อนที่สมเด็จพระพุฒาจารย์ (พุก) จะลงมาจากกรุงเทพฯ แต่เป็นปีใดนั้นไม่มีหลักฐานปรากฏ เข้าใจว่า “วัดไร่ขิง” เป็นวัดเล็กๆ ที่สร้างขึ้นโดยเรียกขานตามชื่อของหมู่บ้าน ซึ่งต่อมากลายเป็นชื่อตำบลหนึ่งในอำเภอสามพราน ครั้นเมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส วัดบวรนิเวศวิหาร เสด็จตรวจเยี่ยมวัดในเขตนี้ ทรงตั้งชื่อวัดให้ใหม่ ว่า “วัดมงคลจินดาราม” โดยให้ต่อท้ายชื่อเดิมไว้ด้วยกลายเป็น วัดมงคลจินดาราม (ไร่ขิง) แต่คนทั่วไปปรวมทั้งส่วนราชการยังนิยมเรียกเพียงชื่อเดิมว่า “วัดไร่ขิง”

พระประธาน

ชื่อพระประธาน เนื่องจากไม่มีนามเฉพาะ คนทั่วไปจึงเรียกว่า “หลวงพ่อดาวไร่ขิง” อนุโลมตามชื่อวัด

พุทธลักษณะ เป็นพระพุทธรูปเนื้อทองสัมฤทธิ์ มีรูปลักษณะผิ้วผายคล้ายเชียงแสน พระหัตถ์เรียวยาวตามแบบสุโขทัย พระพักตร์คล้ายรัตนโกสินทร์ ประทับนั่งปางมารวิชัยแบบประยุกต์ ประดิษฐานเหนือฐานชุกชี ขนาดหน้าตักกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้ว สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้ว

ประวัติ เมื่อพระพุฒาจารย์ (พุก) ซึ่งเป็นผู้ค้นเคยกับบรรดาลูกวัดในชุมชนไร่ขิง มีโอกาสไปกราบพระประธานในวัดไร่ขิง และเห็นว่าพระประธานองค์เล็กมากไม่เหมาะสมกับอุโบสถที่มีขนาดใหญ่จึงหารือกับท่านเจ้าอาวาสวัดไร่ขิงขณะนั้น เห็นควรให้อัญเชิญพระพุทธรูปสำคัญองค์หนึ่งจากวัดศาลาปูน (จังหวัดพระนครศรีอยุธยา) มาประดิษฐานเป็นพระประธานประจำอุโบสถแทนองค์เดิม โดยใช้ไม้ไผ่มัดเป็นแพ ล่องลงมาตามลำน้ำเจ้าพระยาผ่านแม่น้ำท่าจีนหรือแม่น้ำนครชัยศรีจนถึงวัดไร่ขิง

วันที่อัญเชิญประดิษฐานในพระอุโบสถวัดไร่ขิงนั้น ตรงกับวันพระสงกรานต์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ขณะอัญเชิญหลวงพ่อดาวขึ้นจากแพสู่ประรำพิธีนั้น แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหาย บังเกิดเมฆดำทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนอง และบันดาลให้ฝนโปรยมาดับความร้อนให้คลายไปสิ้น ประชาชนที่มาชุมนุม ณ ที่นั้นต่างเห็นเป็นอัศจรรย์ และอธิษฐานจิตเป็นอันเดียวกันว่า หลวงพ่อดาวจักทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข ดับความร้อนร้ายคลายความทุกข์ พื้นแผ่นดินเจริญงอกงามด้วยธัญญาหาร นับแต่นั้นมาได้มีประชาชนมาเคารพสักการะมิได้ขาด ทางวัดจึงกำหนดเอาวันกลางเดือนห้า เป็นวันสำคัญงานเทศกาลนมัสการปิดทองหลวงพ่อดาวมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ ๔.๓ หลวงพ่อวัดไร่ขิง

พระอุโบสถ

ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีลักษณะเป็นทรงโรง ขนาดกว้าง ๔ วา ๒ ศอก ยาว ๑๒ วา สูง ๘ วาเศษ ฝาผนังก่ออิฐถือปูน หน้าบันแกะสลักเป็นลายพุดตาน ติดช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสลับสี ชุ่มประตูปั้นปูนปั้นเป็นลายเครือเถา บานประตูด้านนอกประดับมุก ด้านในเป็นภาพสีรูปอสุรยักษ์เขี้ยวกาง ดัดฟันด้วยสัตว์ประหลาดตามจินตนาการของช่าง บานหน้าต่างประดับมุก ด้านในเป็นภาพเขียนสีรูปดอกไม้ ชุ่มหน้าต่างเป็นปูนปั้นลายเครือเถาเช่นเดียวกับชุ่มประตูปั้น

ภาพที่ ๔.๔ ภายในพระอุโบสถ

วิหารประจำทิศ

ตั้งอยู่ภายในกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถทั้ง ๔ ทิศ สร้างระหว่างปีพุทธศักราช ๒๔๙๑-๒๔๙๔ มีลักษณะเป็นทรงโรงเหมือนพระอุโบสถ แต่มีขนาดย่อมกว่า หลังคามุงกระเบื้องเคลือบสี ติดข้อฟ้าใบระกาหางหงส์ประดับกระจกหน้าบันเป็นปูนปั้นลายเทพพนม ใช้เป็นที่จัดเก็บวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ เกี่ยวกับเขตพุทธาวาส

ตำนานหลวงพ่อดำวัดไร่ขิง

มีความเชื่อกันว่า หลวงพ่อดำวัดไร่ขิงเป็นพี่น้องกับหลวงพ่อกุศลธรรม จังหวัดฉะเชิงเทรา และหลวงพ่อดำบ้านแหลม (วัดเพชรสมุทรวรวิหาร) จังหวัดสมุทรสงคราม มีผู้ให้ข้อสังเกตว่าคงเป็นเพราะมีผู้เลื่อมใสศรัทธามากนำเครื่องสักการะ ถวายคล้ายๆ กัน เลยเชื่อว่าเป็นพี่น้องกัน แต่ก็ควรเข้าใจด้วยว่าอาจเป็นองค์เดียวกัน แต่เปลี่ยนอิริยาบถต่างๆ กันมากกว่าปาฏิหาริย์และความเชื่อ นามันต์รักษาโรค เชื่อกันว่านามันต์ของหลวงพ่อดำสามารถรักษาโรคปวดหัวตัวร้อนได้ดีนักแล

ทำเนียบเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง

วัดไร่ขิงสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จากหลักฐานของวัดไร่ขิง มีเจ้าอาวาสปกครองวัดมาแล้วจำนวน ๑๐ รูป ตามลำดับ ดังนี้

- ๑.หลวงพ่อดำ
- ๒.หลวงพ่อดำ
- ๓.หลวงพ่อดำ
- ๔.หลวงพ่อดำ
- ๕.พระอธิการไฉ่ ปติโก
- ๖.พระครูมงคลวิลาส (เฉย กิตฺติโร) พ.ศ.

๗. พระอาจารย์ชื่น ปฏิกาโร รักษาการเจ้าอาวาสอยู่ระยะหนึ่งแล้วลาออก
๘. พระครูถาวรวิทย์ (เพิ่ม ทิฏฐิโก) อดีตเจ้าอาวาสวัดสรรเพชญ์ และเจ้าคณะตำบลยายชา ได้รักษาการแทนจนถึงปี พ.ศ. ๒๕๐๓
๙. พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินฺทปญฺโญ ป.ธ. ๖) เป็นเจ้าอาวาส ปี ๒๕๐๓ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๑
๑๐. พระราชวริยาลังการ (แย้ม กิตฺติธโร ป.ธ. ๓) ได้รับพระบัญชาแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส พระอารามหลวง เมื่อวันที่ ๑๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๑

พระราชวริยาลังการเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน^๑

๔.๑.๒ ประวัติเจ้าอาวาสวัดไร่ขิง

พระราชวริยาลังการ สุวีธานศาสนกิจ มหาคณิสสร บวรสังฆาราม คามวาสี

พระราชวริยาลังการ นามเดิมชื่อ แย้ม อินทร์กรุงเก่า เป็นบุตรของนายหยวก อินทร์กรุงเก่า และนางทิว ศรีบุญรอด เกิดเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๘ ที่บ้านคลองรางไทร ตำบลบางภาษี อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม

บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อวันที่ ๑๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ ขณะมีอายุได้ ๑๒ ปี ณ วัดไร่ขิง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดนครปฐม โดยมี พระปัญญาวิมลมุนี (ปัญญา อินฺทปญฺโญ) สมณศักดิ์สุดท้ายที่ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ วัดไร่ขิง อำเภอสองพี่น้อง จังหวัดนครปฐม เป็น พระอุปัชฌาย์ ต่อมาเมื่ออายุได้ ๒๑ ปี

อุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อวันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ โดยมี พระปฐมนศรารักษ์ (ชุนห์ กิตฺติวณฺโณ) ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระธรรมเสนานี

^๑ ได้รับพระราชทานสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชวริยาลังการ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.

นครปฐม วัดวังตะกั่ว อำเภอเมืองนครปฐม เป็นพระอุปัชฌาย์ พระครูไพศาลคณารักษ์ (ปราณี อินทวโส) ปัจจุบันดำรงสมณศักดิ์ที่ พระพิมลสมณคุณ ที่ปรึกษาเจ้าคณะอำเภอสามพราน วัดไร่ขิง เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระครูอุปปจิตบุญวัฒน์ (บุญธรรม จารุณโณ) วัดบางเลน เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ได้รับฉายาว่า "กิตติธโร"

๔.๑.๓ ลักษณะทางกายภาพของวัดไร่ขิง

วัดไร่ขิงแต่เดิมเป็นวัดราษฎร์เล็กๆแห่งหนึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน) สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ต่อมาได้ยกฐานะขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๓ วัดไร่ขิงปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ ๕๑ หมู่ที่ ๒ ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม อาณาเขตของวัดไร่ขิง แบ่งเป็นเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และที่ธรณีสงฆ์ดังนี้

- ทิศเหนือ จรดแม่น้ำนครชัยศรี (ท่าจีน)
- ทิศใต้ จรดแนวทางรถยนต์ผ่านสนามกอล์ฟ
- ทิศตะวันออก จรดตำบลไร่ขิง
- ทิศตะวันตก จรดตำบลท่าตลาด

วัดไร่ขิงมีพื้นที่ธรณีสงฆ์ รวม ๒๘๔ ไร่ ๘๙ ตารางวา ลักษณะพื้นที่ของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยม ทิศเหนือด้านหน้าวัด มีเขื่อนกันริมแม่น้ำตลอดแนว ทิศใต้และทิศตะวันออก มีกำแพงล้อมตลอดพื้นที่ของวัด

วัดไร่ขิงมีที่ธรณีสงฆ์ ทั้งสิ้น ๒๔๔ ไร่ ๘๙ ตารางวา นอกจากจะแบ่งเป็นเขตพุทธาวาส และเขต สังฆาวาสดังกล่าว ทางวัดได้จัดสร้างสถานศึกษาและสถานพยาบาลขึ้นในเขตธรณีสงฆ์อีก คือ

โรงเรียนประชาบาลวัดไร่ขิง (สุนทรอุทิศ)

โรงเรียนมัธยมศึกษาวัดไร่ขิงวิทยา

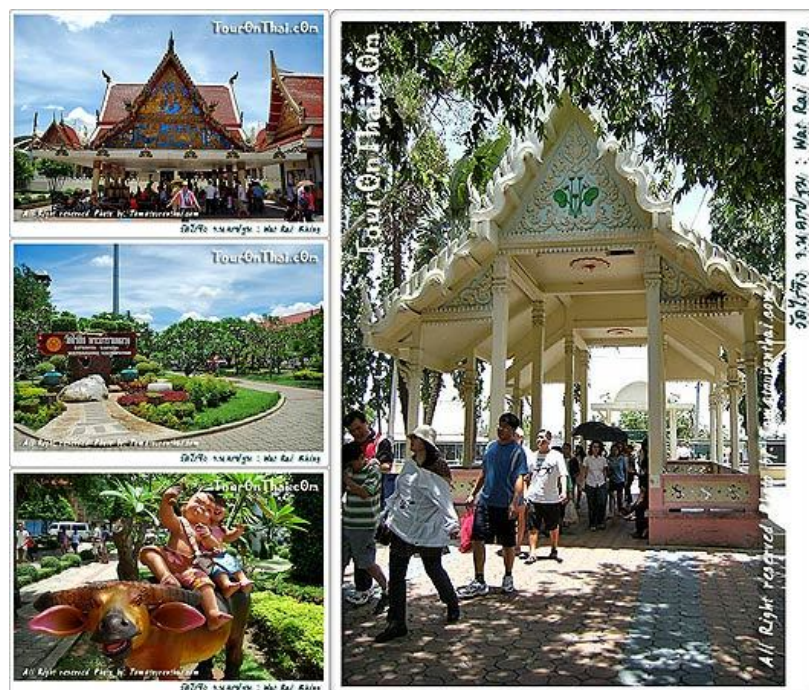
โรงพยาบาลเมตตาประชารักษ์

๔.๑.๔ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านภูมิสถาปัตยกรรม

พระพิพัฒน์วีริยาภรณ์^๒ ได้กล่าวว่า “การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทางภูมิสถาปัตยกรรมในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมวัดยังเป็นแบบดั้งเดิม สิ่งก่อสร้างเป็นเรือนไทยทั้งหมด รวมถึงเรือนไทยอุทยานการศึกษา ได้จัดการแสดงภาพเขียนพุทธประวัติ เป็นแหล่งเรียนรู้ มีการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา โดยให้มีการทำบุญทุกวันพระทั้ง ๘ ค่ำ และ ๑๕ ค่ำ เทศน์

^๒ ได้รับพระราชทานสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชวิริยาลังการ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.

มหาชาติ สวดมนต์ธรรมจักร เทศนาสั่งสอน เพื่อเป็นการชักชวนให้ญาติโยมเข้าวัด และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดด้วย”^๓

๔.๑.๕ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

พระพิพัฒน์วีริยาภรณ์^๔ ได้กล่าวว่า “ได้จัดให้มีสภาพแวดล้อมเป็นไปตามธรรมชาติให้มากที่สุด มีการจัดสวนหย่อม จัดสภาพแวดล้อมและสิ่งแวดล้อมให้มีความร่มรื่น มีศาลาริมน้ำ มีเขตอภัยทานให้ปลาได้อาศัย”^๕

^๓สัมภาษณ์พระพิพัฒน์วีริยาภรณ์ (แยม ป.ธ.๓), เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ,เจ้าคณะอำเภอพุทธมณฑล, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

^๔ได้รับพระราชทานสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชวิริยาลังการ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.

^๕สัมภาษณ์พระพิพัฒน์วีริยาภรณ์ (แยม ป.ธ.๓), เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง ,เจ้าคณะอำเภอพุทธมณฑล, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

ภาพที่ ๔.๖ สวนหย่อม

๔.๑.๖ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม

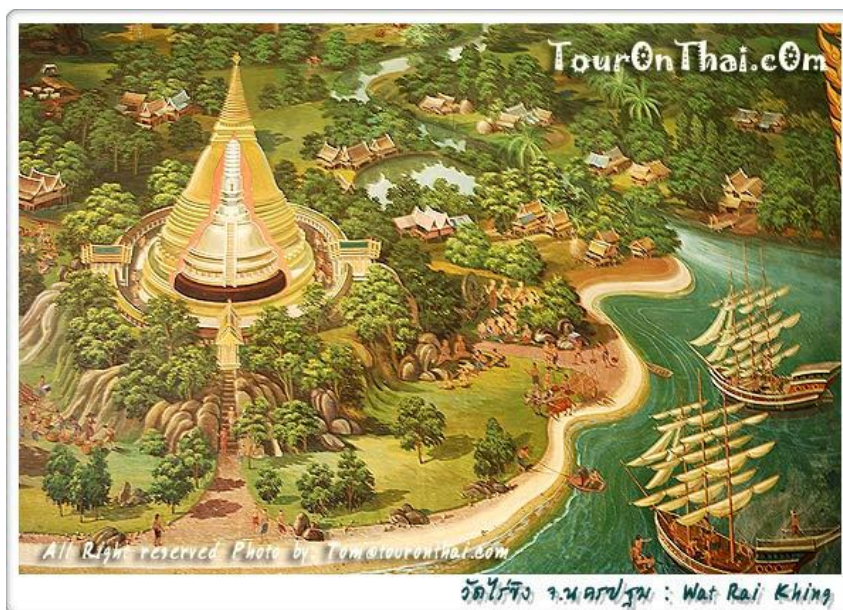
พระพิพัฒน์วีริยาภรณ์^๖ ได้กล่าวว่า “ภายในพระอุโบสถ มีภาพเขียนต่าง ๆ บนฝาผนังถือเป็นองค์ความรู้ มีการนำมุกมาติดที่บ้านประตู หน้าต่าง ลวดลายศิลปะไทย รักษาเอกลักษณ์ มุกที่นำมาแต่งบานประตูหน้าต่างพระอุโบสถ เพื่อรักษามุกที่เป็นของไทยมีแห่งเดียวในโลกคือ ทะเลอันดามัน มุกไฟแบบนี้ไม่มีที่อื่น ลวดลายประกอบด้วยสัตว์หิมพานต์และรักษาฝีมือช่างเก่าเขียนลวดลายไว้ให้นุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้”^๗

แหล่งเรียนรู้มีลักษณะคล้าย ๆ กัน โดยมีการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในแต่ละช่วงวันสำคัญทางศาสนา เช่น จัดกิจกรรมพระสงฆ์ร่วมกับชาวบ้าน ทำการจัดการบวชชีพราหมณ์ ฟังธรรม ฟังเทศน์ และร่วมกันทำบุญตักบาตร พร้อมฟังเทศน์ และรักษาอุโบสถศีลกันที่วัด จัดให้นักเรียนใช้วัดเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ทางพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ผลที่ได้ ประชาชนและผู้สนใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ ประวัติศาสตร์ ประวัติความเป็นมา ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ มีการวางแผนร่วมกัน ดำเนินการอย่างเป็นระบบในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งมีการจัดการ และพัฒนาสถานที่สภาพแวดล้อมรอบ ๆ บริเวณวัดให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

^๖ได้รับพระราชทานสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชวิริยาลังการ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.

^๗สัมภาษณ์พระพิพัฒน์วีริยาภรณ์ (แยม ป.ธ.๓), เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง เจ้าคณะอำเภอพุทธมณฑล, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

ภาพที่ ๔.๗ จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถ วัดไร่ขิง

๔.๑.๗ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรม

พระพิพัฒน์วีริยาภรณ์^๔ ได้กล่าวว่า “เน้นการจัดภูมิทัศน์ให้มีความสวยงาม เป็นระเบียบ มีความปลอดภัยและมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดภูมิทัศน์อยู่ตลอด อีกทั้งมีการจัดการด้านการจำกัดขยะมูลฝอยและน้ำเสีย บริหารกายภาพและสิ่งแวดล้อมได้ดำเนินการจัดการโดยเน้นระบบการจัดการแบบเบ็ดเสร็จ เพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อชุมชนข้างเคียง อีกทั้งยังสามารถเป็นสถานที่เรียนรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมอีกด้วย”^๕

วิสัยทัศน์ สะอาด เขียวขจี มีสีสน มุ่งมั่นพัฒนา

ดูแลจัดการพื้นที่ภูมิทัศน์ให้สวยงามตลอดเวลาและเพิ่มพื้นที่สีเขียวข่มให้ร่มรื่น น่าอยู่ พร้อมให้บริการความรู้ด้านวิชาการสนับสนุนการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนา และให้ร่วมรณรงค์ปลูกสร้างสวนป่าชุมชน สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน

^๔ได้รับพระราชทานสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชวิริยาลังการ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.

^๕สัมภาษณ์พระพิพัฒน์วีริยาภรณ์ (แยม ป.ธ.๓), เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง พระอารามหลวง เจ้าคณะอำเภอพุทธมณฑล, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

๔.๒ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดบางช้างเหนือ

๔.๒.๑ ประวัติของวัดบางช้างเหนือ

ตั้งอยู่เลขที่ ๗๙/๑ หมู่ ๓ ตำบลคลองใหม่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม พื้นที่ที่ตั้งวัด ๖๕ ไร่เศษ ตามโฉนดเลขที่ ๑๗๔๑, ๑๗๔๒, ๑๘๑๗๐, ๑๘๗๘๕ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับที่ดินของนางสุข ชื่นนฤภัย
ทิศใต้	ติดต่อกับที่ดินของนางเยี่ยม เลี้ยงรักษา
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับแม่น้ำท่าจีน
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับที่ดินของนางเยี่ยม เลี้ยงรักษา

ความเป็นมาแต่เดิม (พ.ศ.๒๕๔๙)

วัดบางช้างเหนือเดิมชื่อวัดใหม่ ตั้งอยู่บนริมฝั่งทิศตะวันตกของแม่น้ำท่าจีน ตำบลบางช้าง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม อยู่ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ตำบลยายชา อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

กาลต่อมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๕๙ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส เสด็จดำเนินมาตรวจวัดต่างๆ ในเขตอำเภอสามพราน ตรัสถามผู้ติดตามว่าวัดนี้ชื่อวัดอะไร ได้รับคำตอบว่าชื่อ วัดใหม่ เมื่อทรงทราบแล้วตรัสว่าให้เรียกชื่อเสียใหม่ว่า วัดบางช้างเหนือ ด้วยสาเหตุดังนี้ เพราะมีวัดอยู่สองวัด และตั้งอยู่ใกล้คลองบางช้าง วัดที่ตั้งอยู่เหนือคลองบางช้าง เรียกว่า วัดบางช้างเหนือ วัดที่ตั้งอยู่ใต้คลองบางช้าง เรียกว่า วัดบางช้างใต้

๔.๒.๒ ประวัติเจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ

ภาพที่ ๔.๘ พระพิพัฒน์ศึกษากร

๑. ชื่อ

พระพิพัฒนศึกษากร (พนม รตนาโก) อายุ ๕๘ ปี พรรษา ๓๗ วิทยฐานะ น.ร.เอกวัด บางช้างเหนือ ตำบลคลองใหม่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ

๒. สถานะเดิม

ชื่อ พนม นามสกุล คงคา เกิด ๑๔๘ ปีมะแม

ตรงกับวันที่ ๑๗ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๘

บิดาชื่อ นายทองสุข มารดาชื่อ นางกิมไล้ บ้านเลขที่ ๕๔ หมู่ ๔

ตำบลสามพราน อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๓. บรรพชา

วัน ๗๔๗ ค่ำ ปี มะโรง ตรงกับวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๙ ณ วัดบางช้างเหนือ ตำบลคลองใหม่ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม พระอุปัชฌาย์ พระครูวุฒิกโรโสภณ (พระพิศาลศึกษากร) วัดบางช้างเหนือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๔. อุปสมบท

วัน ๗๔๗ ค่ำ ปี มะโรง ตรงกับวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๙ ณ วัดบางช้างเหนือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

พระอุปัชฌาย์ พระครูวุฒิกโรโสภณ (พระพิศาลศึกษากร)

วัดบางช้างเหนือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

พระกรรมวาจาจารย์ พระครูปลัดห้อย ชุณหะธมฺโม

วัดบางช้างเหนือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

พระอนุสาวนาจารย์ พระครูจันทน์ วิภทฺโท (พระครูนิวิฐกิจจาทร)

วัดบางช้างเหนือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๔.๒.๓ ลักษณะทางกายภาพของวัดบางช้างเหนือ

เป็นที่ราบทางทิศตะวันออกติดกับแม่น้ำท่าจีน (แม่น้ำนครชัยศรี) เดิมผู้อยู่อาศัยในบริเวณนี้มีอาชีพทำนา ต่อมาเปลี่ยนจากการทำนามาเป็นสวนผลไม้ ปลูกมะพร้าว มะม่วง ฝรั่ง ชมพู ส้มโอ ส้มเขียวหวาน หนาม วัดบางช้างเหนือเป็นวัดที่กำลังพัฒนา ตั้งอยู่ใกล้สถานที่สำคัญ คือที่ว่าการอำเภอ สภ.อ.สามพราน โรงเรียนนายร้อยตำรวจสามพราน สถานีอนามัย ธนาคารต่างๆ

๔.๒.๔ การจัดการสิ่งแวดล้อมทางภูมิสถาปัตยกรรม

พระพิพัฒนศึกษากร ได้กล่าวว่า “ยุคที่มีการก่อสร้างเป็นวัดมีอุโบสถเป็นครั้งแรกและต่อมา ได้คงอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในรูปแบบดั้งเดิม ทั้งอุโบสถ วิหารเป็นทรงไทย และทรงไทย

ประยุกต์ เป็นศิลปะปลายสมัยอยุธยา ต้นรัตนโกสินทร์ และได้ให้แนวทางในการบริหารจัดการในเรื่องสิ่งก่อสร้างสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสิ่งก่อสร้างได้แสดงบ่งบอกยุคบอกสมัยความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นสมัยนั้นๆ มีการอนุรักษ์ของเก่าทั้งแบบไทย และแบบไทยประยุกต์เพื่อความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน การปรับปรุงภูมิทัศน์ การจัดการสิ่งแวดล้อมต้องจัดควบคู่ไปกับสิ่งก่อสร้าง เพื่อให้ดูกลมกลืนกัน”^{๑๐}

อุโบสถหลังแรก ไม่ปรากฏว่าสร้างสมัยใด สันนิษฐานว่าคงสร้างในสมัยรัชกาลที่ ๓ ต่อมาพระพิศาลศึกษากร หรือ พระอธิการสงัด อุคุคเสน (นามเดิม) ได้ทำการก่อสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ขึ้น มีขนาดกว้าง ๔๐ เมตร ยาว ๘๐ เมตร ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในรัชกาลที่ ๓ ปี ๒๕๐๖ ได้จัดผูกพันธสีมาฝังลูกนิมิตโดยจัดหาลูกนิมิตขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๕ นิ้วฟุต จากภูเขาที่เป็นมงคลจากทิศทั้ง ๘ ของประเทศไทยที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ลูกนิมิตทั้ง ๘ มาจากทิศต่างๆ ดังนี้

ศูนย์กลางประเทศ ลูกนิมิตเอก ได้จากเขาพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี

ทิศเหนือ ได้จากเขาสมอแครง จังหวัดพิษณุโลก

ทิศใต้ ได้จากเขาพรหมโลก จังหวัดนครศรีธรรมราช

ทิศตะวันออก ได้จากเขานางบวช จังหวัดนครนายก

ทิศตะวันตก ได้จากเขาชนไก่ จังหวัดกาญจนบุรี

ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ได้จากเขาหินเรือหัวเข้ จังหวัดนครพนม

ทิศตะวันออกเฉียงใต้ ได้จากเขาพลอยแหวน จังหวัดจันทบุรี

ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ได้จากเขากิวม้า จังหวัดสุโขทัย

ทิศตะวันตกเฉียงใต้ ได้จากเขาภู จังหวัดราชบุรี

ศาลาการเปรียญ

มีขนาดกว้าง ๑๖ เมตร ยาว ๓๘ เมตร เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ๒ ชั้น พื้นไม้เต็ง สร้างเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๙ โดยสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดสามพระยา เป็นผู้วางศิลาฤกษ์

วิหารหลวงปู่จ้อย

อดีตเจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ มีขนาดกว้าง ๔ เมตร ยาว ๘ เมตร เป็นคอนกรีตเสริมเหล็กสวยงาม วิหารหลังนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ เสด็จประทับในวิหารนี้ เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๙ และได้เสด็จ พระราชดำเนินเททองหล่อพระพุทธรชินราช ขนาดหน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๙ นิ้ว และได้

^{๑๐}สัมภาษณ์พระพิพัฒนศึกษากร, เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ ตำบลบางช้างเหนือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๔.

ทรงปลูกต้นมหาโพธิ์ทางทิศเหนือ ๑ ต้น หลังจากนั้นวันที่ ๑๔ กันยายน พ.ศ.๒๕๓๖ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จฯ นมัสการหลวงปู่จ้อย และเป็นประธานในพิธียกช่อฟ้าอุโบสถที่ปฏิสังขรณ์ใหม่ พร้อมทั้งเสด็จฯ สวมพระเกตุพระพุทธรชินราช ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินเททอง เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๙

ปูชนียวัตถุของวัด

๑. พระประธานประจำพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยนั่ง หล่อด้วยทองสัมฤทธิ์ ขนาดหน้าตักกว้าง ๕ ศอก ๑ คืบ ๔ นิ้ว ทางวัดเป็นผู้จัดสร้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเสด็จฯ เป็นประธานประกอบพิธีเททอง เมื่อวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ.๒๕๑๙

๒. พระร่วงโรจนฤทธิ์ ประดิษฐานหน้าพระอุโบสถ โดย พล.ต.ท.ประชา คุณนายปราณี บุรณชนิด เป็นเจ้าภาพ หล่อจำลองให้วัดบางช้างเหนือ พล.ต.อ.เผ่า ศรียานนท์ อธิบดีกรมตำรวจเป็นประธานพิธีเททอง เมื่อวันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๔๗ เวลา ๑๖.๓๖ น. ขนาดความสูง ๕ ศอก

๔.๒.๕ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ

พระพิพัฒนศึกษากร ได้กล่าวว่า “ได้ใช้แนวปฏิบัติโดยเน้นสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก โดยทำให้ดูเป็นตัวอย่างในเรื่องสิ่งแวดล้อม ความสะอาด แบ่งโซนสิ่งก่อสร้างอย่างเป็นระเบียบ ชัดเจน มีการปลูกต้นไม้ทั่วบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่น คนเข้าวัดทำให้จิตใจเป็นกุศล เป็นการอาศัยธรรมชาติ และมีการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอื่นอีก เช่น มีสระน้ำไว้เก็บกักน้ำไว้เพื่อบริหารจัดการน้ำ มีการแยกขยะ ไปไม่ใช้ทำปุ๋ยนอกนั้นนำไปเผาโดยใช้เตาเผาขยะไม่มีควัน จัดทำบ่อบำบัดน้ำเสีย บริหารจัดการน้ำเสียก่อนปล่อยไปสู่ธรรมชาติ มีการจัดระบบการทำงาน จัดระเบียบ แบ่งเขตความรับผิดชอบ เพื่อให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุด”^{๑๑}

๔.๒.๖ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม

พระพิพัฒนศึกษากร ได้กล่าวว่า “ได้ให้ความสำคัญกับนักเรียน โดยการจัดให้นักเรียน และชาวบ้านบริเวณรอบๆ วัดได้ช่วยกันจัดแหล่งเรียนรู้ของวัดบางช้างเหนือซึ่งได้แก่ โรงเรียน พระปริยัติธรรม โรงเรียน มูลนิธิ ศูนย์ปฏิบัติธรรม มีการจัดทำประวัติเจ้าอาวาส ประวัติวัด เพื่อให้นักเรียนโรงเรียนบางช้างเหนือเข้ามาศึกษาประวัติความเป็นมาของวัด พร้อมกับผลิตเปลี่ยนนักเรียน ครู มาเข้าปฏิบัติธรรม สวดมนต์ นั่งสมาธิในอุโบสถเป็นประจำ และมีกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา พืชมงคล และรักษาอุโบสถศีลกันที่วัด มีการจัดนิทรรศการแสดง

^{๑๑}สัมภาษณ์พระพิพัฒนศึกษากร, เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ ตำบลบางช้างเหนือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

ธรรมโดยนักเรียนเป็นคนจัดแสดง หลังจากที่ได้เรียนรู้ธรรมะแล้ว ท่านเล่าว่า ที่วัดจะไม่เปิดเครื่องขยายเสียง ซึ่งทำให้สิ่งแวดล้อมเสียงไม่เป็นพิษ ท่านสอนให้พระภิกษุสงฆ์ และสามเณรในวัดเรียนรู้รักษาสีสิ่งแวดล้อม ปลุกฝังให้รักธรรมชาติ โดยใช้วิธีแบ่งงานกันรับผิดชอบเกี่ยวกับงานสิ่งแวดล้อมภายในวัดอย่างเป็นระบบ”^{๑๒}

๔.๒.๗ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรม

พระพิพัฒนศึกษากร ได้กล่าวว่า “กิจกรรมในการสร้างหรือปลูกฝังระเบียบวินัยหรือปลูกจิตสำนึกที่ดี และการพัฒนาด้านสติปัญญา ซึ่งในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไป ไม่ใช้การสอนอยู่ในห้องเรียนอย่างเดียว กิจกรรมการพัฒนาต่างๆ นอกเหนือจากที่คุ้นเคยบรมสั่งสอนตามหลักวิชาการแล้ว การให้เด็ก ๆ ได้ไปในแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ได้ศึกษาสภาพจริง เห็นสัมผัสของจริงในชีวิตประจำวันก็ช่วยให้นักเรียนได้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น”^{๑๓}

ภาพที่ ๔.๙ โรงเรียนวัดบางช้างเหนือ

๔.๒.๘ แนวโน้มการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดบางช้างเหนือ

พระพิพัฒนศึกษากร ได้กล่าวว่า “กิจกรรมในการสร้างหรือปลูกฝังระเบียบวินัยหรือปลูกจิตสำนึกที่ดี และการพัฒนาแหล่งเรียนรู้เพิ่มขึ้น โดยจัดให้มีศูนย์อบรมเยาวชนและบุคลากรขึ้น ใช้เนื้อที่ ๑๔ ไร่ ห่างจากวัด ๑,๒๐๐ เมตร โดยใช้งบประมาณ ๔๐ ล้านบาท สถานที่นี้เมื่อ

^{๑๒}สัมภาษณ์พระพิพัฒนศึกษากร, เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ ตำบลบางช้างเหนือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

^{๑๓} สัมภาษณ์พระพิพัฒนศึกษากร, เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ ตำบลบางช้างเหนือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

เสร็จสมบูรณ์แล้วจะเปิดบริการให้แก่เด็ก ๆ เยาวชน โรงเรียนต่าง ๆ บริเวณใกล้เคียงให้มาใช้สถานที่ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาคน”^{๑๔}

นอกจากนี้พื้นที่แห่งนี้ทางมูลนิธิฯ ยังมีดำริที่จะพัฒนาพื้นที่ ๔๒ ไร่ จัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับเด็ก ๆ และเยาวชนเป็นศูนย์กีฬา และความรู้ต่าง ๆ

๔.๓ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดกลางบางพระ

๔.๓.๑ ประวัติของวัดกลางบางพระ

ตั้งอยู่ที่ ๘๖ หมู่ที่ ๔ ตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พื้นที่ที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ ๒๔ ไร่ ๑ งาน ๔๖ ตารางวา วัดกลางบางพระ เป็นวัดเก่าแก่และเคยเป็นวัดร้างมาช่วงระยะเวลาหนึ่ง จากคำบอกเล่า ต่อ ๆ กันมาว่า เหตุผลที่ชื่อ “วัดกลางบางพระ” สืบเนื่องมาจากเมื่อราวปี พ.ศ. ๒๓๐๐ พม่าได้ยกกองทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา ชาวบ้านและข้าราชการบริหารบางส่วน เกรงกลัวภัยสงครามจากพม่า จึงคิดอพยพหลบหนีออกจากกรุงศรีอยุธยาทางน้ำ โดยใช้ เรือ เป็นพาหนะ มาทางแม่น้ำเจ้าพระยา และลำคลองต่าง ๆ ในการอพยพหลบหนีในครั้งนี้ ได้นำพระพุทธรูปปฏิมากรและตันศรีมหาโพธิ์มาด้วย จนมาถึงปากคลองบางพระของแม่น้ำท่าจีน ได้เกิดลมพายุใหญ่พัดหลบเข้ามาในคลองบางพระ เรือก็ได้ล่มลง ทำให้ตันศรีมหาโพธิ์ลอยตามน้ำไป ตามลำคลองบางพระ จนถึงตำบลศรีมหาโพธิ์ซึ่งเป็นที่ดอน ตันศรีมหาโพธิ์จึงได้ขึ้น ณ ที่ตรงนั้น ชาวบ้านในท้องถิ่นเห็นเป็นบารมีตันศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ จึงพร้อมใจกันสร้างวัดขึ้นขนานนามว่า “วัดศรีมหาโพธิ์” สำหรับพระพุทธรูปปฏิมากรที่ได้จมลงในคลองบางพระ ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันสร้างวัดบริเวณที่พระพุทธรูปปฏิมากรจม น้ำ ชายคลองบางพระ และได้ขนานนามวัดที่สร้างขึ้นชื่อว่า “วัดกลางบางพระ” เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่กลางระหว่าง วัดบางพระกับวัดศรีมหาโพธิ์ จนถึงทุกวันนี้ จากคำบอกเล่าต่อกันมา และตามหลักฐานของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการว่า วัดกลางบางพระ เริ่มเป็นวันต้นกรุงรัตนโกสินทร์ คือราวพุทธศักราช ๒๓๒๖ จึงน่าจะถือว่าวัดนี้กำเนิด มาแล้วประมาณ ๒๒๓ ปี

^{๑๔} สัมภาษณ์พระพิพัฒนศึกษากร, เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ ตำบลบางช้างเหนือ อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

ภาพที่ ๔.๑๐ อุโบสถวัดกลางบางพระ

ที่ ๔.๑๑ พระครูศรีสุตากร เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ

ชื่อเดิม พระอภิชาติ ฉายา อภิญาโณ นามสกุล ชื่นนัถือ

อายุ ๔๑ ปี พรรษา ๒๑ วิทฺยฐานะสามัญ พท.บ. น.ธ. เอก ป.ธ. ๖

เกิดวัน ๑๙^๕ ตรงกับวัน อาทิตย์ ที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๔

อุปสมบท วันที่ ๗^๕ ตรงกับวัน อาทิตย์ ที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๕๓๔

พระอุปัชฌาย์ : พระธรรมมหาวิราจวัตร (พระอุบาลีคุณูปมาจารย์) เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง
ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

พระกรรมวาจาจารย์ : พระครูสุนทรวิจิตร เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ตำบลบางพระ
อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

พระอนุสาวนาจารย์ : พระครูสุพนธ์วราภรณ์ เจ้าอาวาสวัดละมุด ตำบลวัดละมุด
อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

วิทฺยฐานะ : พ.ศ. ๒๕๔๓ สอบได้เปรียญธรรม ๖ ประโยค สำนักเรียนวัดราชสิงขรณ
เขตนานาวา กรุงเทพมหานคร

ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดกลางบางพระและเป็นเจ้าคณะตำบลวัดละมุด

๔.๓.๓ ลักษณะทางกายภาพของวัดกลางบางพระ

วัดกลางบางพระ เป็นแหล่งท่องเที่ยวคือ หลวงพ่อทับทิม พระประธานในพระอุโบสถรุ่นเดียวกับหลวงพ่อโสธร เจดีย์พระเกศจุฬามณีภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุฯ พระพุทธรูปหลวงพ่อบุญขนาดใหญ่ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๕ เมตร สูง ๓๐ เมตร และพิพิธภัณฑ์เปลือกหอยแปดล้านปี พิพิธภัณฑ์เครื่องมือเกษตรกรรมพื้นบ้านในสมัยโบราณและของโบราณต่าง ๆ เป็นวัดเก่า

๔.๓.๔ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านภูมิสถาปัตยกรรม

พระครูศรีสุตากร ได้กล่าวว่า “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในรูปแบบดั้งเดิม ทั้งอุโบสถวิหารเป็นทรงไทย และทรงไทยประยุกต์ เป็นศิลปะปลายสมัยอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์”^๕

^๕สัมภาษณ์พระครูศรีสุตากร, เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๔.

ภาพที่ ๔.๑๒ พระพุทธรูปองค์ใหญ่ภายในวัดกลางบางพระ

ภาพที่ ๔.๑๓ พระประธานในอุโบสถ

ทุกคนยอมรับว่า สิ่งแวดล้อมในศาสนสถานย่อมมีส่วนที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ ซึ่งในวัดกลางบางพระได้แก่ รูปเหมือนอดีตเจ้าอาวาส (หลวงพ่อพุฒ) รูปจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับต้นศรีมหาโพธิ์ การจัดภูมิทัศน์ ตัวอาคาร อุโบสถ ศาลาบำเพ็ญกุศล ได้แบ่งเป็นโซนอย่างเป็นสัดส่วน ข้อมูลในเชิงประจักษ์ที่แสดง ให้เห็นถึงสิ่งแวดล้อม การส่งเสริม และการเรียนรู้ ด้วยการจัดสิ่งแวดล้อม เพื่อการให้แนวทางและสร้าง ลักษณะนิสัยในการดำรง

ชีวิตตามวัฒนธรรมในระดับสากล การทำความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิสถาปัตยกรรมต้องเริ่มต้นจากหมายของคำสำคัญก่อนคือ สถาปัตยกรรม

สถาปัตยกรรมปิด คือ สิ่งก่อสร้างที่แสดงรูปทรง เช่น สถูป เจดีย์ สถาปัตยกรรมประเภทที่ไม่มีใครอยากเข้าไปใช้งานเท่าไร

สถาปัตยกรรมเปิด เป็นสถาปัตยกรรมที่เน้นรูปทรงที่สวยงามและมีประโยชน์ใช้สอย สถาปัตยกรรมประเภทนี้จะสร้างความงาม และสามารถไปใช้ประโยชน์ได้มาก อันได้แก่ อาคารลักษณะ สิ่งก่อสร้าง โบสถ์ วิหารต่าง ๆ สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ สร้างขึ้นเพื่อความงามและการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ว่าง

รวมความหมายของคำว่า "ภูมิสถาปัตย์" หมายถึง สภาพแวดล้อมรอบ ๆ อาคาร สิ่งก่อสร้างทั้งหลาย และในบทความนี้จะรวมหมายถึง การจัดสภาพบรรยากาศต่าง ๆ ที่จะส่งผลต่อการจัดการศึกษาเป็นแหล่งเรียนรู้ อันแสดงเสริมสร้างและถ่ายทอดวัฒนธรรมในองค์กร โดยใช้ภูมิสถาปัตยกรรม

๔.๓.๕ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

พระครูศรีสุตากร ได้กล่าวว่า “การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ มีการปลูกสวนป่า ปลูกต้นไม้รอบอุโบสถ และบริเวณวัดโดยรอบ มีแหล่งน้ำธรรมชาติ บริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอย่างเป็นระบบ มีการจัดการที่ถูกต้อง แบ่งโซนอย่างชัดเจน ใช้สอยประโยชน์พื้นที่ให้ได้มากที่สุด”^{๑๖}

การจัดอาคารสถานที่และบริเวณวัดและโรงเรียนให้สะอาด ปลอดภัย สวยงาม สร้างบรรยากาศให้ปลอดโปร่ง สบายใจ ใกล้ชิดธรรมชาติ และกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมในชุมชน มีเครื่องเล่นสนามที่ตั้งในตำแหน่งที่ปลอดภัย อยู่ในสภาพดี เครื่องเล่นควรทำจากวัสดุธรรมชาติที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น จัดบริเวณสำหรับเล่นให้มีความหลากหลายทั้งในร่มและกลางแจ้ง มีพื้นผิวแตกต่างกัน เช่น หญ้า ดิน ปูน ไม้ โดยคำนึงถึงความปลอดภัยและการดูแลรักษา มีสถานที่ประกอบอาหารเป็นสัดส่วน สะอาด จัดสถานที่และเครื่องใช้ในการรับประทานอาหารให้สะอาดและสวยงาม จัดน้ำดื่มให้พอเพียงให้เด็กดื่มได้โดยสะดวก มีห้องส้วมเพียงพอ โดยให้มีขนาดและตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสมกับวัยของเด็ก ดูแลให้สะอาดถูกสุขลักษณะ มีอุปกรณ์และสถานที่สะอาดและเหมาะสมในการทำความสะอาดร่างกาย เช่น ล้างมือ ล้างหน้า แปรงฟัน รวมทั้งจัดถึงขยะให้เพียงพอและเหมาะสมกับการใช้งาน และดูแลรักษาด้วย

การบริหารจัดการการดำเนินงานต้นแบบด้านสิ่งแวดล้อมในทางธรรม โดยจัดให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรมในสถานที่ที่เป็นธรรมชาติ ทุกวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งอาศัยความ

^{๑๖}สัมภาษณ์พระครูศรีสุตากร, เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๔.

เป็นธรรมชาติประกอบ มีพระธรรมเทศนา บรรยายธรรม ส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ภายในวัดไปปฏิบัติธรรมที่อื่นๆ แล้วนำวิธีการมาประยุกต์ใช้ที่วัด ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมซึ่งได้กำหนดไว้เป็นระบบ เช่น จัดเข้าค่ายคุณธรรมเพื่อส่งเสริมเยาวชนในเรื่องการใช้ชีวิตตามหลักคุณธรรม ส่งเสริมให้คนในชุมชนบวชเรียน และสุดท้ายท่านใช้ระบบการบริหารจัดการด้วยหลักธรรมาภิบาลในการปกครอง

๔.๓.๖ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม

พระครูศรีสุตากร ได้กล่าวว่า “การดำเนินงานจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ของเก่า, พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน แหล่งเรียนรู้ของโบราณ เช่น เปลือกหอยโบราณ ๘ ล้านปี ซึ่งท่านได้นำมาจากวัดเจติยหอย นอกจากนั้นยังมีต้นไม้เก่าแก่ที่เป็นแหล่งเรียนรู้ และใช้เป็นกุศโลบายในการใช้สอนธรรมะไปในตัว ได้แก่ ต้นตะเคียน ให้ทราบว่าต้นไม้ทุกต้นมีเทพยดาคุ้มครองต้นไม้ ดังนั้นเราจึงได้เรียนรู้ว่าไม่ควรตัดไม้ทำลายป่า และมีการจัดตั้งศูนย์กีฬาประจำตำบล ชมรมแอโรบิก เพื่อให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมควบคู่ไปกับวัดด้วย”^{๑๗}

๔.๓.๗ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรม

พระครูศรีสุตากร ได้กล่าวว่า “การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรม โดยจัดให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรมในสถานที่ที่เป็นธรรมชาติ ทุกวันเสาร์-อาทิตย์ ซึ่งอาศัยความเป็นธรรมชาติประกอบ มีพระธรรมเทศนา บรรยายธรรม ส่งเสริมให้พระภิกษุสงฆ์ภายในวัดไปปฏิบัติธรรมที่อื่นๆ แล้วนำวิธีการมาประยุกต์ใช้ที่วัด ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการดำเนินงานสิ่งแวดล้อมซึ่งได้กำหนดไว้เป็นระบบ เช่น จัดเข้าค่ายคุณธรรมเพื่อส่งเสริมเยาวชนในเรื่องการใช้ชีวิตตามหลักคุณธรรม ส่งเสริมให้คนในชุมชนบวชเรียน และสุดท้ายท่านใช้ระบบการบริหารจัดการด้วยหลักธรรมาภิบาลในการปกครอง”^{๑๘}

๔.๓.๘ แนวโน้มการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดกลางบางพระ

พระครูศรีสุตากร ได้กล่าวว่า “จะมีการสนับสนุนและขยายโครงการต่างๆ เพื่อส่งเสริมประชาชนและเยาวชนให้หลุดพ้นจากพิษภัย ยาเสพติด จัดการอบรมให้ความรู้ และจัดตั้งศูนย์บำบัด และฟื้นฟูจิตใจของผู้ติดยา จัดตั้งหน่วยบรรเทาสาธารณภัยวัดกลางบางพระ เพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ประสบสาธารณภัย ส่งเสริมหรือรองรับการบริหารของรัฐที่ยังไม่ทั่วถึง ปรับปรุงสถานื่อนามัยตำบลบางพระ และถนนหน้าสถานีอนามัยเพื่อความสะดวกในการไปรับ

^{๑๗} สัมภาษณ์พระครูศรีสุตากร, เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๔.

^{๑๘} สัมภาษณ์พระครูศรีสุตากร, เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๔.

การบริหาร ขยายโครงการมอบทุนการศึกษา และอุปกรณ์การศึกษาตลอดจนส่งเสริมการเรียนรู้ การสอนจริยธรรมในโรงเรียน สนับสนุนให้ประชาชนใช้ลานวัดเป็นที่ตากข้าวก่อนส่งโรงสี และลานกีฬา โดยจัดในลักษณะของอุทยานการเรียนรู้ เน้นความรู้ การพักผ่อนหย่อนใจ และเป็นสถานที่ท่องเที่ยว”^{๑๙}

๔.๔ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดพะเนียงแตก

๔.๔.๑ ประวัติของวัดพะเนียงแตก

ภาพที่ ๔.๑๔ บริเวณหน้าวัดพะเนียงแตก

วัดพะเนียงแตก ตำบลมาบแค อำเภอมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม ตั้งอยู่เลขที่ ๙๖ หมู่ที่ ๔ พื้นที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ ๔๔ ไร่ ๔๐ ตารางวา สร้างขึ้นมาราวประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๔ เดิมชื่อ “วัดปทุมคงคา” ชื่อนี้เข้าใจว่าหลวงพ่อกาเป็นผู้นำตั้งชื่อเพราะอุโบสถหลังเก่าหลวงพ่อกาเป็นผู้สร้าง

แต่เดิมไม่ใช่ชื่อ “วัดพะเนียงแตก” เหตุมาจากการที่หลวงพ่อกาชอบเล่นพลุไฟพะเนียงวันหนึ่งในงานเทศกาลประจำปีของวัด ท่านเอามือไปปิดปากพลุไม่ให้พลุออกมาทางปาก จึงระเบิดออกทางด้านข้าง แต่ท่านไม่ได้รับบาดเจ็บใดๆ เลย ที่ทำเช่นนี้ ท่านต้องการให้พวกเขาได้ปกครองและอบรมให้เป็นคนดีได้ ซึ่งก็เป็นดังนั้น ในงานเทศกาลประจำปีของวัด ไม่เคยต้องอาศัยตำรวจเลย เพราะไม่มีเหตุการณ์ร้ายเกิดขึ้นสักครั้งเดียว จนชาวบ้านให้ฉายาว่า “หลวงพ่อกาพะเนียงแตก” และเรียกชื่อวัดว่า “วัดพะเนียงแตก”

วัดพะเนียงแตก เป็นวัดราษฎร์ตั้งอยู่ในเขตตำบลมาบแค อำเภอมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม จากสภาพร่องรอยโบราณสถานที่ปรากฏ และจากคำบอกเล่าของคนรุ่นเก่าๆ

^{๑๙}สัมภาษณ์พระครูศรีสุตากร, เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๔.

ทำให้ทราบว่าวัดพะเนียงแตกสร้างในสมัยแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ตรงกับ ร.ศ.๑๐ วัดนี้ตั้งอยู่บนฝั่งคลองพะเนียงแตก เป็นลำคลองตามธรรมชาติ แยกมาจากแม่น้ำแม่กลองไหลผ่านหมู่บ้านพะเนียงแตกแล้วไหลสู่แม่น้ำท่าจีนที่ ตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี

วัดพะเนียงแตก มีชื่อเดิมว่า “วัดปทุมคงคา” ตามหลักฐานเก่าจารึกไว้อยู่ที่หน้าบันอุโบสถหลังเก่า สันนิษฐานว่าหลวงพ่อกาเป็นผู้สร้าง เพราะจากอุโบสถหลังดังกล่าว ก่อสร้างขึ้นในสมัยหลวงพ่อกาเป็นเจ้าอาวาส ต่อมาภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดพะเนียงแตกตามชื่อตำบลที่ตั้งวัด แต่เดิมนั้นบริเวณที่ตั้งวัดเป็นป่ารกชัฏเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด

ลำดับเจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก

๑. หลวงปู่สุข (พ.ศ.๒๓๓๔)
๒. พระครูอุตตการบดี (วัน) พ.ศ.๒๔๓๒
๓. พระครูอุตตการบดี (ทา) พ.ศ.๒๔๓๕-๒๔๖๔
๔. พระปลัดหิม
๕. พระอาจารย์บัวลอย (พ.ศ.๒๔๗๙-๒๔๘๙)
๖. พระอาจารย์ชื่น (พ.ศ.๒๔๘๙-๒๔๙๘)
๗. พระมหาสมบุญ (พ.ศ.๒๔๙๘-๒๕๐๒)
๘. พระอาจารย์ประยงค์ (ยัง) ปฎิภาโร(พ.ศ.๒๕๐๒-๒๕๓๖)
๙. พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ (ทองคำ) (พ.ศ.๒๕๓๘ จนถึงปัจจุบัน)

ภาพที่ ๔.๑๖ พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก

๔.๔.๒ ประวัติเจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก

พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ ฉายา จารุโก อายุ ๕๐ พรรษา ๒๖
 วิทยฐานะ น.ธ. เอก วัดพะเนียงแตก ตำบลมาบแค อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
 สถานะเดิม ชื่อ ทองคำ นามสกุล แต่งจัน เกิดวัน ๑๙^{๑๒} ๑ ค่ำ ปี ขาล

บ้านเลขที่ ๙๖ หมู่ที่ ๑ ตำบล หุ่น้อย อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
บรรพชา วัน ๑๙ ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๙ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๙

วัดสุขวราราม ตำบลดอนรวก อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม
พระอุปัชฌาย์ พระพิพัฒน์วิริยาภรณ์ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร
อุปสมบท วัน ๑๙ ๗ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๙ เดือน มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๙

วัดสุขวราราม ตำบลดอนรวก อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม
พระอุปัชฌาย์ พระพิพัฒน์วิริยาภรณ์ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร
พระกรรมวาจาจารย์ พระอาจารย์ประชุม อภิชาโน

วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร

พระอนุสาวนาจารย์ พระอาจารย์ประเสริฐ วิบุโล วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร
ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตกและรองเจ้าคณะอำเภอเมืองนครปฐม

๔.๔.๓ ลักษณะทางกายภาพของวัดพะเนียงแตก

วัดพะเนียงแตก ตำบลมาบแค อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม ตั้งอยู่เลขที่ ๙๖ หมู่ที่ ๔ พื้นที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ ๔๔ ไร่ ๔๐ ตารางวา

ภาพที่ ๔.๑๗ สถานที่ออกกำลังกาย

ภาพที่ ๔.๑๘ ป้ายบอกทางเข้ามณฑปหลวงพ่อกา

ภาพที่ ๔.๑๙ ศาลากลางอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพที่ ๔.๒๐ อุโบสถ

ภาพที่ ๔.๒๑ รูปเหมือนหลวงพ่อกา ปางยืน

๔.๔.๔ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านภูมิสถาปัตยกรรม

พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ ได้กล่าวว่า “การบริหารจัดการด้านภูมิสถาปัตยกรรมได้จัดให้มีความสวยงาม เป็นระเบียบ มีความปลอดภัยและมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดภูมิทัศน์อยู่ตลอด อีกทั้งมีการจัดการด้านการจำกัดขยะมูลฝอยและน้ำเสีย บริหารกายภาพและสิ่งแวดล้อมได้ดำเนินการจัดการโดยเน้นระบบการจัดการแบบเบ็ดเสร็จ เพื่อไม่ให้ส่งผลกระทบต่อชุมชนข้างเคียง อีกทั้งยังสามารถเป็นสถานที่เรียนรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมอีกด้วย”^{๒๐}

๔.๔.๕ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ ได้กล่าวว่า “ในการจัดการสิ่งแวดล้อม จะต้องบริหารทั้งการบริหารกายภาพและสิ่งแวดล้อม ได้มุ่งเน้นการจัดให้วัดมีพื้นที่สีเขียว (Green Campus) ดูแลจัดการพื้นที่ให้สวยงามอยู่ตลอดเวลาและเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้มีร่มรื่นน่าอยู่ พร้อมให้บริการความรู้ด้านวิชาการสนับสนุนการเรียนการสอน และให้ร่วมรณรงค์ปลูกสร้างสวนป่าชุมชน สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมร่วมกัน”^{๒๑}

๔.๔.๖ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม

พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ ได้กล่าวว่า “ส่วนใหญ่ จะใช้บริเวณแหล่งที่มาของความรู้เป็นสถานที่ในการจัดการเรียนรู้ เพราะจะสามารถเรียนรู้ได้จากสถานที่จริง ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านของผู้รู้ ริมน้ำลำคลอง วัด สถานที่สาธารณะ ในป่าธรรมชาติ ฯลฯ โดยมีการปรับสภาพแวดล้อมของแหล่งเรียนรู้ให้เป็นห้องเรียนธรรมชาติ ไม่จำเป็นต้องเรียนในห้องเรียนที่เป็นทางการ ต้องมีโต๊ะเก้าอี้ ตามแบบที่เรียนในโรงเรียน แต่ถ้าหากแหล่งเรียนรู้ไม่สะดวกต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ ก็อาจใช้สถานที่อื่นที่ใกล้เคียง หรือเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ ไม่เป็นสถานที่คนพลุกพล่านมาก เพราะจะทำให้ทั้งผู้จัดการเรียนรู้และผู้เรียนรู้เสียสมาธิได้ง่าย”^{๒๒}

ได้ใช้การเรียนรู้จากของจริง ศึกษาดูงาน ดูจากสื่อต่างๆ จากการสอบถาม การจดบันทึก การถ่ายภาพ แล้วนำมาประยุกต์ พัฒนา ปรับปรุงภายในวัด ท่านได้สร้างรูปปั้นสัตว์ต่างๆ ไว้ในวัด ซึ่งแสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ สร้างพิพิธภัณฑสถาน พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น สถานที่ปฏิบัติธรรม จุดประสงค์เพื่อสร้างเป็นพุทธบูชา และถือเป็นแหล่งเรียนรู้

^{๒๐}สัมภาษณ์พระครูพิศาลสาธุวัฒน์, เจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก ตำบลมาบแค อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

^{๒๑}สัมภาษณ์พระครูพิศาลสาธุวัฒน์, เจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก ตำบลมาบแค อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

^{๒๒}สัมภาษณ์พระครูพิศาลสาธุวัฒน์, เจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก ตำบลมาบแค อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

๔.๔.๗ การจัดการสิ่งแวดล้อมทางธรรม

พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ ได้กล่าวว่า “การจัดให้มีการอบรมทุกกิ่งเดือนและอบรมศีลธรรมแก่นักเรียนและประชาชนในวัดสำคัญทางศาสนาและจัดให้พระธรรมทูตมาอบรมศีลธรรมแก่คณะครู และนักเรียน โดยทำการสอดแทรกให้ความรู้ หรือแนวความคิดเรื่องธรรมะกับสิ่งแวดล้อม การเป็นอยู่อย่างพอเพียง ไว้ในการบรรยายธรรมะ และโดยผ่านกิจกรรมการปฏิบัติ ในกิจวัตรประจำวันของผู้เข้าร่วมอบรมปฏิบัติ เช่น การพิจารณาก่อนบริโภคอาหาร การปฏิบัติธรรม ในสถานที่ที่สงบร่มรื่น ใกล้ชิดกับป่าไม้ภูเขา และการนำทำกิจกรรมปลูกป่าในพื้นที่ศาสนสถาน ในวาระโอกาสที่สำคัญต่างๆ เพื่อให้เป็นแนวปฏิบัติที่เห็นเป็นรูปธรรมเหล่านี้ เป็นพื้นฐานเบื้องต้น เพื่อต่อยอดพัฒนาไปสู่ความเข้าใจในหลักธรรมและหลักปฏิบัติในระดับต่อไป ทั้งนี้ การปลูกฝังทัศนคติ ด้วยการส่งเสริมให้เกิดการตระหนักรู้ความจริง โดยผ่านการลงมือปฏิบัติ จะทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถซึมซับถึงคุณค่า และบุญคุณของสิ่งแวดล้อมด้านต่างๆ ที่มีต่อชีวิต จนกลายเป็นจิตสำนึกอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง จิตสำนึกและความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเรื่องนี้ จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการดำรงชีวิต และการกินอยู่ใช้สอยในชีวิตประจำวัน ได้อย่างถูกต้อง มีการคำนึงถึงผลกระทบและเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง ในทุกๆ ด้าน”^{๒๓}

๔.๔.๘ แนวโน้มการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพะเนียงแตก

พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ ได้กล่าวว่า “ในปัจจุบันสังคมมีการเปลี่ยนแปลง เป็นสังคมของการเรียนรู้และนวัตกรรมเป็นปัจจัย หลักแห่งการพัฒนาประเทศ อีกทั้งระบบสังคมนับเป็นกลไกสำคัญกลไกหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคน ศาสนสถานเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น การใช้หลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม จึงมีแนวโน้มที่จะส่งเสริม ศาสนสถานเพื่อเป็นศูนย์กลางการจัดการวัสดุรีไซเคิล เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ศาสนสถานเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ด้านการจัดการขยะและวัสดุรีไซเคิลเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งในการลดปริมาณขยะ และการสร้างจิตสำนึกในการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทาง โดยมีพระภิกษุเป็นสื่อกลางในการดำเนินการและเผยแพร่ความรู้ เนื่องด้วยพระภิกษุสามารถเป็นสื่อกลางนำความรู้ที่ได้จากการอบรมไปเผยแพร่ให้กับประชาชนนำความรู้ไปปฏิบัติ ซึ่งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมระหว่างองค์กรศาสนาและประชาชนด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมได้

^{๒๓} สัมภาษณ์พระครูพิศาลสาธุวัฒน์, เจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก ตำบลมาบแค อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

เป็นอย่างดี ที่สำคัญเป็นการลดปริมาณขยะในชุมชนท้องถิ่นรวมทั้งช่วยลดโลกร้อนในปัจจุบัน”^{๒๔}

๔.๕ การจัดการสิ่งแวดล้อมในวัดพระปฐมเจดีย์

๔.๕.๑ ประวัติของวัดพระปฐมเจดีย์

วัดพระปฐมเจดีย์ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่ ต.ปฐมเจดีย์ อ.เมือง จ.นครปฐม มีประวัติและตำนานในตอนต้นไม่สู้จะตรงกันนัก ส่วนที่ผมนำมาเล่าให้ฟังนี้ผมถือเอาเรื่องพระปฐมเจดีย์ ของท่านเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ซึ่งได้รับการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจากรัชกาลที่ ๔ ให้เป็นแม่กองดำเนินการสถาปนาปฏิสังขรณ์และข้อมูลจากหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดนครปฐม เอามาผสมผสานรวบรวมนำมาเล่าให้ฟัง สรุปได้ดังนี้

วัดพระปฐมเจดีย์ มีพระปฐมเจดีย์ เป็นปูชนียสถานที่สำคัญและยังมีขนาดใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ลักษณะเจดีย์เป็นทรงลังกา สูง ๑๒๐.๔๕ เมตร วัดโดยรอบได้ ๒๓๕.๕๐ เมตร

ฐานเจดีย์เป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีชั้นลดทั้งสี่ทิศ มีระเบียงคดตรงทิศทั้งสี่ และมีวิหารประจำ สันนิษฐานกันว่า องค์พระปฐมเจดีย์นี้มีการสร้างและปฏิสังขรณ์หลายครั้ง

สมัยเริ่มแรก อยู่ระหว่าง พ.ศ.๓๐๐ - ๑๐๐๐ เป็นสมัยสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานกันว่า เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ครองอินเดียมีอำนาจมาก และนับถือพระพุทธศาสนา ได้ส่งพระเถระไปเที่ยวเผยแผ่พระพุทธศาสนา ที่มาทางสุวรรณภูมิคือ พระโสณเถระ กับพระอุตตระเถระ ที่มายังสุวรรณภูมิและคงจะต้องอัญเชิญพระบรมสารีริกธาตุมาด้วย

สมัยที่สอง คือ สมัยทวารวดี ระหว่าง พ.ศ.๑๐๐๐ - ๑๖๐๐ คงจะมีการสร้างเพิ่มเติม

สมัยที่สาม คือ สมัยที่พระปฐมเจดีย์ถูกทิ้งร้างมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

หลักฐานทางโบราณคดี ในสมัยทวารวดี พระปฐมเจดีย์ อยู่ห่างจากฝั่งทะเลประมาณ ๑๐ กม. เป็นเมืองสำคัญทางปากอ่าวไทยทางฝั่งตะวันตก โดยมีลพบุรีเป็นเมืองสำคัญทางปากอ่าวด้านตะวันออก

องค์พระปฐมเจดีย์ ถูกทิ้งร้างมานานนับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ.๑๕๐๐ เป็นต้นมา สาเหตุหนึ่งคือพระเจ้าอู่รุท แห่งเมืองพุกาม ประเทศพม่า ซึ่งมีอำนาจมาก ได้บุกรุกเข้ามาถึงดินแดนแถบนี้และกวาดต้อนผู้คนไปยังพม่า ทำให้เมืองนครปฐมต้องถูกทิ้งร้างไป หลักฐานทางโบราณคดีที่ขุดได้จากเมืองพุกาม นั้นมีลักษณะเดียวกับที่ขุดพบที่นครปฐมเช่น พระพิมพ์เงิน

^{๒๔}สัมภาษณ์พระครูพิศาลสาธุวัฒน์, เจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก ตำบลมาบแค อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

เหรียญรูปสลึง หรือวัดที่พุกามสร้างขึ้นหลังสมัยพระเจ้าอโนรรุท ก็มีแบบเดียวกับเจดีย์วัดพระเมรุ ซึ่งวัดนี้อยู่ห่างจากพระปฐมเจดีย์ไม่ถึง ๑ กิโลเมตร

เมื่อถูกทิ้งร้างไปจนมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นครปฐมยังเป็นป่าในสมัยของรัชกาลที่ ๓ และเกิดการทำป่าฎิหารย์ขึ้นได้เห็นได้ทั่วกันในบริเวณท้องที่พระปฐมเจดีย์ตั้งอยู่

ในสมัยรัชกาลที่ ๓ แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๔ เจ้าฟ้ามงกุฎหรือรัชกาลที่ ๔ ในแผ่นดินต่อมา ทรงผนวชอยู่ ณ วัดสมอรายหรือวัดราชาธิวาสในปัจจุบัน ได้เสด็จจุดธูปมาทักทายพระสงฆ์มาจนถึงนครปฐม ทรงปักกลดที่โคนต้นตะคร้อด้านทิศเหนือ ทรงสังเกตเห็นว่าองค์พระมีขนาดใหญ่มากน่าจะมีพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานอยู่

พระองค์จึงเสด็จขึ้นสวดมนต์บนลานพระปฐมเจดีย์แล้วทรงอธิษฐานว่า ถ้ามีพระบรมสารีริกธาตุขอให้เทพดาผู้รักษาจงได้แบ่งให้สัก ๒ องค์ เพื่อนำไปบรรจุในพระพุทธรูปที่สร้างใหม่คือพระพุทธรูปเนาวรัตน์ แล้วรับสั่งให้มหาดเล็กนำผอบใส่พานขึ้นไปตั้งไว้ในโพรงด้านทิศตะวันออก พอวันจะเสด็จกลับก็ให้ขึ้นไปอัญเชิญ แต่ก็ไม่มีพระบรมสารีริกธาตุ

ต่อมาเมื่อเสด็จกลับมาแล้วประมาณเดือนเศษ ๆ พระสงฆ์สวดมนต์ที่หอพระ วัดมหาธาตุ ขณะที่สวดไปครั้งหนึ่งก็เกิดกลุ่มควันสีแดง กลิ่นหอมเหมือนควันธูป ควันมากขึ้นจนกรมพระพุทธรูป พระสงฆ์ก็หยุดสวดมนต์ ลุกขึ้นไปดูก็ไม่พบอะไร รุ่งขึ้นจึงไปทูลให้ทรงทราบ พระองค์จึงเสด็จไปทอดพระเนตรพระพุทธรูปเนาวรัตน์ที่พระองค์ทรงสร้างไว้ และบรรจุพระบรมสารีริกธาตุไว้แล้ว ก็ทรงพบว่าพระธาตุเพิ่มขึ้นมาอีก ๒ องค์ จึงโปรดให้บรรจุไว้ในพระสัมพุทธพรตองค์หนึ่ง ในเจดีย์สุวรรณผลีกองค์หนึ่ง และเกิดแรงศรัทธามุ่งมั่นที่จะบูรณะองค์พระปฐมเจดีย์ให้จงได้ ทั้งนี้เพราะเมื่อเสด็จกลับมาแล้วนั้น ได้ไปถวายพระพรแด่สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชคือ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีพระดำรัสว่า "เป็นของอยู่ในปารก จะทำขึ้นก็ไม่เป็นประโยชน์อันใดนัก" ซึ่งเมื่อได้สดับพระกระแสรับสั่งว่าไม่โปรดแล้วก็ทรงพระจิตนาไว้ว่า จะทรงสถาปนาปฏิสังขรณ์ขึ้นไว้ให้จงได้

ดังนั้นเมื่อ เจ้าฟ้ามงกุฎ ได้ลาผนวชขึ้นครองราชย์สมบัติแล้วได้ ๒ ปี พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้เริ่มลงมือก่อสร้างปฏิสังขรณ์องค์พระเจดีย์เป็นการใหญ่ โปรดให้สมเด็จพระยาพระบรมมหาปุริยวงศ์เป็นแม่กอง และเมื่อสมเด็จพระยาถึงพิราลัยก็ทรงโปรดเกล้าให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี ดำเนินการต่อไป

เมื่อ ๒๓ มีนาคม ๒๔๐๐ ได้เสด็จพระราชดำเนินมายังวัดพระปฐมเจดีย์ เพื่อก่อพระเจดีย์เป็นปฐมฤกษ์โดยเสด็จมาทางเรือ มาเสด็จขึ้นที่วัดชัยพฤกษมาลา แล้วจึงเสด็จทางบกไปประทับแรมที่พลับพลาท่าหวด วันรุ่งขึ้นจึงเสด็จทางเรือมาขึ้นที่คลองเจดีย์บูชา ซึ่งเป็นคลองที่โปรดให้ขุดขึ้นกับคลองมหาสวัสดิ์ (คลองนี้ขุดเชื่อมกับคลองเจดีย์บูชาที่วัดชัยพฤกษมาลามาสู่แม่น้ำท่าจีน ขุดหลังคลองเจดีย์บูชา)

วันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ.๒๔๐๐ ทรงก่อพระเจดีย์เป็นพระฤกษ์ แล้วโปรดเกล้าให้ชาวยุทธที่อาศัยอยู่ใกล้เคียงกับองค์พระปฐมเจดีย์ ถวายตัวเป็น "ข้าพระ" จำนวน ๑๒๖ คน ทรงตั้งผู้ดูแลรักษา พระราชทานนามว่า ขุนพุทธเกษตราษฎ์ และมีผู้ช่วยซึ่งทรงพระราชทานนามว่า ขุนพุทธจักรรักษา สมุหบัญชีพระราชทานนามว่า หมื่นฐานาภิบาล ทรงยกค่านา ค่าภาษีให้แก่วัด

การปฏิสังขรณ์องค์พระปฐมเจดีย์ สร้างเป็นเจดีย์ใหญ่ครอบองค์เดิมไว้ภายใน เปลี่ยนจากบาตรคว่ำ มีพุทธบัลลังก์เป็นฐานสี่เหลี่ยม มียอดนภศูลและมหามงกุฏสวมไว้บนยอดองค์พระปฐมเจดีย์

พ.ศ.๒๔๐๖ ได้เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานผ้าพระกฐิน

การเกิดปาฏิหาริย์ขององค์พระปฐมเจดีย์นั้นมีพระมหากษัตริย์ได้ทอดพระเนตรถึง ๓ พระองค์คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อได้ทอดพระเนตรปาฏิหาริย์แล้ว ได้บันทึกถวายรายงานแด่พระราชบิดาคือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ร.ศ.๑๒๘ ".....ได้เห็นองค์พระปฐมมีรัศมีสว่างพร่าออกทั้งองค์...." และเมื่อทอดพระเนตรแล้วก็ได้นิมนต์พระสงฆ์ ๑๐ รูป มาสวดมนต์เย็นและเดินเทียนสมโภช และขอถวายพระราชกุศลแก่สมเด็จพระราชบิดา และเป็นที่น่าสังเกตว่าเมื่อได้ทอดพระเนตรปาฏิหาริย์แล้วอีกหนึ่งปีต่อมา ก็ได้เสวยราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และในสมัยรัชกาลปัจจุบันคือรัชกาลที่ ๙ ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นปาฏิหาริย์แห่งองค์พระปฐมเจดีย์ถึง ๒ ครั้ง

๔.๒๒ พระราชรัตนมุนี เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

๔.๕.๒ ประวัติเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม

พระราชรัตนมุนี ฉายา ปญฺญาสิริ อายุ ๖๔ พรรษา ๔๔

วิทยฐานะ น.ธ.เอก, ป.ธ. ๙ วัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร ตำบลพระปฐมเจดีย์

อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม

ปัจจุบันดำรงตำแหน่ง

- เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม (ตราตั้งที่ ๑/๒๕๔๘ ลงวันที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๔๘)
- รองเจ้าคณะจังหวัดนครปฐม (พระบัญชาฯ แต่งตั้ง พ.ศ.๒๕๑๘)
- รองเจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร
(พระบัญชาฯ ที่ ๕ / ๒๕๓๙ ลงวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๓๙)
- หัวหน้าคณะ ๓ วัดพระปฐมเจดีย์

สถานะเดิม

ชื่อ ชัยวัฒน์ นามสกุล พรหมณ้องงค์ เกิดวัน ๗ ๙๘ ค่ำ ปี มะเมีย

ตรงกับวันที่ ๑๘ เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๕

บิดาชื่อ นายชื่น มารดาชื่อ นางริ้ว

บ้านเลขที่ ๒ หมู่ที่ ๓ ตำบลหนองไธสง อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดสุรินทร์บุรี

บรรพชา

วัน ๒ ๙^๒ ๕ ค่ำ ปี ระกา ตรงกับวันที่ ๑ เดือน เมษายน พ.ศ.๒๕๐๐

วัด ดอนหอคอย ตำบล ยั้งทะลาย อำเภอ อุ้มทอง จังหวัด นครปฐม

พระอุปัชฌาย์ พระครูโศภนสังคีตคุณ วัดดอนหอคอย ตำบลยั้งทะลาย อำเภออุ้มทอง
จังหวัด สุพรรณบุรี

อุปสมบท

วัน ๖ ๙^๔ ๖ ค่ำ ปีชาล ตรงกับวันที่ ๑๘ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๕

วัดสร้อยทอง ตำบล บางซ่อน อำเภอ ดุสิต จังหวัด พระนคร

พระอุปัชฌาย์ พระครูภาวนานุกูล วัด สร้อยทอง ตำบล บางซ่อน

อำเภอ ดุสิต จังหวัด พระนคร

พระกรรมวาจาจารย์ พระครูวิบูลย์โชติวิวัฒน์ วัดเวตวันธรรมवास ตำบล บางซ่อน

อำเภอ ดุสิต จังหวัด พระนคร

พระอนุสาวนาจารย์ พระอธิการประสาธ สุปัญโญ วัด กลาง ตำบล โคกคราม

อำเภอ บางปลาม้า จังหวัด สุพรรณบุรี

๔.๕.๓ ลักษณะทางกายภาพของวัดพระปฐมเจดีย์

วัดพระปฐมเจดีย์ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด ราชวรรมหาวิหาร แต่ชาวบ้านมักจะเรียกกันว่า "วัดใหญ่" ตั้งอยู่บ้านเลขที่ ๒๗ ถนนขวาวพระ ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง นครปฐม จังหวัดนครปฐม สังกัดในคณะสงฆ์ภาค ๑๔ ประเภทมหานิกาย

วัดพระปฐมเจดีย์ เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิด "ราชวรรมหาวิหาร" ชื่อที่ชาวบ้านเรียก "วัดใหญ่" แต่เดิมมีชื่อว่า "วัดพระประธม" บ้าง มีชื่อว่า "วัดพระบรรทม" บ้าง มีชื่อว่า "วัดพระพุทธรปรมาต" บ้าง ตั้งอยู่เลขที่ ๒๗ ถนนขวาวพระ ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง นครปฐม จังหวัดนครปฐม สังกัดคณะสงฆ์ มหานิกาย ที่ดินเฉพาะบริเวณที่ตั้งวัด มีเนื้อที่ ๑๕๖ ไร่ ๓ งาน ๔๕ ตารางวา โดยมีหนังสือ แสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน เป็น โฉนดเลขที่ ๓๕๖๗ และ โฉนดเลขที่ ๑๒๐๒ และกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นของวัด

การได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ตามข้อสันนิษฐานของนักปราชญ์ทางโบราณคดี และ ทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา ว่ามีขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ.๒๓๕ - พ.ศ.๓๐๐ ได้ผูกพัทธสีมา เมื่อ ประมาณปี พ.ศ.๒๓๕ - พ.ศ.๓๐๐ เขตวิสุงคามสีมา กว้าง ๑๒.๐๕ เมตร ยาว ๒๐.๒๓ เมตร ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงมีพระราชศรัทธาโปรดเกล้าฯ ให้ทำการปฏิสังขรณ์ใหญ่องค์พระปฐมเจดีย์

และก่อสร้างพระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาโรงธรรม พร้อมด้วยกุฏิสงฆ์ เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๓๙๖ เป็นต้นมา

อาณาเขต

ทิศเหนือจดกับถนนชัยพระ

ทิศใต้จดกับทางสาธารณประโยชน์ ที่ดินเอกชน สระหีบ

ทิศตะวันออก.....จดกับถนนหน้าพระ ที่ดินราชพัสดุ ที่ดินเอกชน

ทิศตะวันตกจดกับทางสาธารณประโยชน์ ถนนราชวิถี ถนนหลังพระ

ลักษณะพื้นที่ตั้งวัดและบริเวณโดยรอบ

พื้นที่ตั้งวัด มีลักษณะเป็นที่ราบต่ำ มีน้ำท่วมเป็นบางครั้งเมื่อฝนตกหนัก บัดนี้ได้ถมพื้นที่ และทำทางระบายน้ำ แต่ยังมีน้ำท่วมอยู่ในพื้นที่เขตสังฆาวาสเมื่อฝนตกหนัก และโดยเฉพาะในเขตสังฆาวาส เป็นที่ตั้งของศาลาการเปรียญ ฌาปนสถาน กุฏิสงฆ์ โรงเรียนประถมศึกษาวัดพระปฐมเจดีย์ สำหรับพื้นที่สนามหน้าโรงเรียนวัดพระปฐมเจดีย์ ซึ่งแต่เดิมเป็นสนามดินมีหญ้าขึ้นบ้างเป็นบางแห่ง มีน้ำท่วมขังบ่อยครั้ง แต่บัดนี้ ได้มีการทำเป็นพื้นปูนเทคอนกรีตแล้ว เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๙ ระหว่างเขต พุทธาวาส และเขตสังฆาวาส มีถนนขวาพระคั่นกลาง ทั้งเขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส มีกำแพง ล้อมรอบ แสดงขอบเขตที่ชัดเจน ในเขตพุทธาวาส เป็นที่ตั้งของพระอุโบสถและองค์พระปฐมเจดีย์ มีสระน้ำสองสระ และที่มุมกำแพงชั้นนอก ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สร้างกำแพงคร่อมคลอง เจดีย์บูชา จากสะพานเจดีย์บูชา ถึงสะพานทวารวดี เป็นระยะทาง ๑๖ เมตร สำหรับพื้นที่สนามหญ้า ทางด้านทิศตะวันตก ผังใต้ บัดนี้ได้มีการทำเป็นพื้นปูนเทคอนกรีต และวางท่อระบายน้ำ เมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๙ เพื่อจัดไว้เป็นบริเวณที่ตั้งร้านค้าชั่วคราว ภาคกลางคืน ซึ่งย้ายมาจากบริเวณด้านทิศเหนือ

๔.๕.๔ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านภูมิสถาปัตยกรรม

พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ) ได้กล่าวว่า “สิ่งปลูกสร้างแต่ละชาติ แต่ละภาษาต่างมีเอกลักษณ์ของตน ส่วนของไทยก็มีสถาปัตยกรรมแบบไทยๆ ซึ่งเราต้องอนุรักษ์ไว้ คงไว้ รักษาไว้ซึ่งรูปแบบของความเป็นไทยที่โดดเด่นไว้รอดชาวต่างชาติ ท่านให้ความเห็นว่าการรักษาศิลปะสถาปัตยกรรมเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาส ซึ่งเจ้าอาวาสควรจะต้องมีความรัก เห็นคุณค่า เห็นประโยชน์ มองการณ์ไกล มีความรู้เรื่องสิ่งก่อสร้างแบบไทย และมีวิสัยทัศน์ มีการจัดแผนผังแบ่งโซนเป็นสัดส่วน พร้อมกับการบำรุงรักษาดูแลให้คงสภาพความสมบูรณ์ไว้ ซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะจะเป็นส่วนให้ประทับใจต่อผู้พบเห็น”^{๒๕}

^{๒๕}สัมภาษณ์พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ) , เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๔.

สถาปัตยกรรมและสิ่งสำคัญภายในวัดคือ

๔.๒๓ พระพุทธรูป ศิลาลาว หรือหลวงพ่อประทานพร
พระประธานในพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์

พระพุทธรูปศิลาลาว “พระพุทธรูปศิลาลาว” หรือ “หลวงพ่อประทานพร”

เป็นพระพุทธรูปปางประทานปฐมเทศนา หรือปางประทานเอหิภิกขุ โดยประดิษฐานเป็น พระประธานในพระอุโบสถ วัดพระปฐมเจดีย์ ราชวรมหาวิหาร ต.พระปฐมเจดีย์ อ.เมือง จ.นครปฐม สร้างขึ้นในสมัยทวารวดี (ระหว่างปีพุทธศักราช ๑๑๐๐-๑๖๐๐) ชาวบ้านมักจะเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “หลวงพ่อประทานพร” พระพุทธรูปศิลาลาว ทำจากศิลาลาวขนาดใหญ่ มีพุทธลักษณะทั่วไปเป็นพระพุทธรูปศิลปะทวารวดี ประทับนั่งบนบัลลังก์ห้อยพระบาททั้งสอง (ปรลัมพพาทาสนะ) ลงบนฐานทำเป็นกลีบบัวบานรองรับ ซึ่งมีศัพท์เฉพาะเรียกว่า “ภัทราสน์” หรือ “ภัทราสนะ” พระหัตถ์ซ้ายของพระพุทธรูปวางหงายอยู่เหนือพระเพลาซ้าย ส่วนพระหัตถ์ขวายกอยู่ในระดับพระอุระ หันฝ่าพระหัตถ์ออกปลาย พระอังคุฐ (นิ้วหัวแม่มือ) กับพระดัชนี

เรียกว่า “ปางประธานปฐมเทศนา” หรือ “ปางประธานเอหิภิกขุ” ขนาดความสูงจากพระเกตุถึงพระบาท ๓.๓๖ เมตร พระพุทธรูปศิลาขาว องค์ที่ประดิษฐานเป็นพระประธาน ณ พระอุโบสถเป็นพระพุทธรูปที่มีลักษณะและขนาดเช่นเดียวกันกับ พระพุทธนเรศวร เศวตอสมมัยมุนี ศรีทวารวดีบุชนียบพิตร หรือพระพุทธนเรศวรฯ หรือ “หลวงพ่อบา” องค์ที่ประดิษฐาน ณ ลานชั้นลด (กะเปาะ) ด้านทิศใต้ขององค์พระปฐมเจดีย์

บันไดนาถตรงกลาง พื้นปูด้วยหินอ่อน สองข้างเป็นราวบันไดนาถเลื้อยแผ่พังพานแบบศิลปะขอม สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๖

วิหารทิศ ๔ ทิศ โดยมีระเบียงคดเชื่อมต่อกัน เดินได้รอบองค์พระเจดีย์

วิหารทิศเหนือ หรือวิหารพระร่วงโรจนฤทธิ์ ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือจะเป็นด้านที่ทุกคนเข้าใจกันว่าเป็นด้านหน้า เพราะทุกคนที่ไปนมัสการพระปฐมเจดีย์จะต้องขึ้นไปทางด้านนี้และไปนมัสการพระร่วงโรจนฤทธิ์ ความจริงด้านหน้าที่ตั้งชื่อถนนว่าถนนหน้าวัด คือด้านที่ถนนมาจากกรุงเทพฯ มาบรรจบเรียกว่าถนนหน้าวัด ส่วนทางด้านที่เข้าใจว่าเป็นด้านหน้าเป็นถนนซ้ายวัด

พระวิหารด้านนี้ อยู่ด้านหลังขององค์พระร่วงโรจนฤทธิ์ ต้องเดินเข้าประตูด้านหลังองค์พระร่วงเข้าไป จะแบ่งออกเป็น ๒ ห้อง ห้องแรกมีพระพุทธรูปปางประสูติ ห้องด้านในเป็นพระพุทธรูปปางปาลิไลยกะหรือปาลิไลยก์

พระพุทธรูป พระร่วงโรจนฤทธิ์นี้ มีประวัติว่า เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงพระอิสริยยศเป็นมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จออกตรวจราชการทางภาคเหนือและได้ไปพบพระพุทธรูปงดงามมากเหลือแค่เพียงเศียร แขนข้างเดียวและองค์พระ จึงอัญเชิญลงมากรุงเทพฯ เมื่อขึ้นครองราชย์สมบัติแล้ว จึงโปรดให้จัดการพระราชพิธีสถาปนาพระพุทธรูปองค์นี้ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ เสร็จแล้วโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานที่หน้าพระวิหาร ทางทิศเหนือขององค์พระปฐมเจดีย์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ และโปรดเกล้าฯ ถวายพระนามเมื่อ ๑๖ ตุลาคม ๒๔๖๖ และยังทรงระบุไว้ในพินัยกรรมว่าให้นำพระบรมสังริการส่วนหนึ่งมาบรรจุไว้ที่หลังองค์พระร่วงโรจนฤทธิ์อีกด้วย

เขามอ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ลักษณะจำลองธรรมชาติ

ต้นศรีมหาโพธิ์ มองลงไปจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือขององค์พระ จะเห็นต้นโพธิ์ซึ่งโพธิ์ต้นนี้ ดอกเตอร์ ยอห์น สไควว์ นำเมล็ดต้นโพธิ์มาจากพุทธคยา มาถวายรัชกาลที่ ๔ จึงโปรดให้เพาะแล้วพระราชทานแจกจ่ายไปยังพระอารามหลวงหลายแห่ง ๑ ละหนึ่งต้น แต่พระราชทานมาที่องค์พระปฐม ๕ ต้น

พระวิหารด้านทิศตะวันออกหรือพระวิหารหลวง มี ๒ ห้อง ห้องนอกประดิษฐานพระพุทธรูปปางตรัสรู้ อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว มีจิตรกรรมฝาผนังทั้งดงามยิ่ง สีน้ามันรูปต้นพระศรีมหาโพธิ์ และภาพอื่น ๆ ส่วนห้องด้านในมีภาพจิตรกรรมฝาผนัง มีแท่นบูชา เป็นพระแท่นสำหรับ

วางเครื่องสักการบูชาองค์พระปฐมเจดีย์ เป็นที่สำหรับประกอบพิธีสักการะพระบรมสารีริกธาตุ

- พระพุทธรูปยืน อยู่ในซุ้ม หากมองเงยหน้าขึ้นไปจะเห็นพระพุทธรูปองค์นี้ และหากเรายืนที่ลานรอบองค์พระด้านถนนหลังวัด มองตรงไปจะเห็นอยู่ในแนวเดียวกันหรือมองจากพระราชวังสนามจันทร์ก็เช่นเดียวกันคือ พระที่นั่งพิมานปฐม หอพระคเณศ และองค์พระปฐมเจดีย์จะอยู่ในแนวเดียวกัน

- เกย อยู่ตรงกับประตูกำแพงชั้นใน
- ทวารบาล เป็นรูปคนนั่งโง่งมกระเบนสีน้ำเงิน ผิวกายสีน้ำตาลเฝ้าประตูช่องบันได ด้านละ ๒ คน ซุ้มช่องบันไดนี้ ส่วนบนเป็นรูปรี เหนือขึ้นไปเป็นตรามหาพิชัยมงกุฏ
- พลับพลาเปลื้องเครื่อง พลับพลาหันหน้าเข้าหาองค์พระเจดีย์ พลับพลาทรงไทย รัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้าง

พระอุโบสถ อยู่บนลานชั้นลด ประดิษฐานพระพุทธรูปที่นำมาจากวัดพระเมรุ ศิลปะทวารวดี ปางปฐมเทศนา นั่งห้อยพระบาท ฐานกลีบบัว เรียกกันทั่วไปว่า พระพุทธรูปศิลาขาว พิศุภภรณ์สถานวัดพระปฐมเจดีย์ อยู่บนลานชั้นลดด้านทิศเหนือ มีพระทองคำ อาวุธโบราณ ฯ

พระวิหารด้านทิศใต้ ห้องนอกพระพุทธรูปปางปฐมเทศนาพร้อมปัญญาจักรีย์ ห้องในเป็นพระปางนาคปรก ซึ่งขนาดนี้มีลักษณะแปลกคือลำตัวใหญ่ แต่เศียรทั้ง ๗ มีขนาดเล็ก

- เสาศระที่ป เป็นเสาศระสำหรับตามไฟให้สว่างอยู่ที่ลานหน้าพระวิหาร

พระวิหารด้านทิศตะวันตก ห้องแรกเป็นวิหารพระนอน มีพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ห้องในเป็นพระพุทธรูปปางปรินิพพาน

- พระพุทธรูปปางไสยาสน์ พระพาหุจะตั้งพระหัตถ์รองรับพระเศียร
- ปางปรินิพพาน พระพาหุจะราบไม่ตั้งรองรับพระเศียร
- พระพุทธรูปศิลาขาว ถวายพระนามว่า "พระพุทธรูปเชษฐี ฯ" เป็นพระพุทธรูปที่ได้มาจากแหล่งเดียวกันคือวัดพระเมรุ มี ๔ องค์ พระประธานในพระอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์ ๑ องค์, พิศุภภรณ์สถานแห่งชาติอยุธยา ๑ องค์, ที่พิพิธภัณฑสถานกรุงเทพ ฯ ๑ องค์ และ ณ ลานแห่งนี้ ๑ องค์ แต่มีการถวายพระนามองค์เดียว

พระพุทธรูปที่สร้างไว้และประดิษฐานที่ศาลารายรอบองค์พระปฐมเจดีย์นั้น น่าศึกษาอย่างยิ่ง เพราะมีคำอธิบายประกอบไว้ด้วย ว่าเป็นพระพุทธรูปปางอะไร ซึ่งยากนักที่จะหาชมได้ ในการที่จะสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ไว้ให้ศึกษาและสักการะ ผมไม่ได้นับให้ครบถ้วนแต่พอจะทราบว่าปางของพระพุทธรูปนั้นมีมากมายใกล้หลักร้อย หากอ่านได้จากหนังสือ "ปางพระพุทธรูป" และรอบระเบียงแห่งนี้ยังมีพระพุทธรูปปางประจำชีวิตต่าง ๆ ด้วย ได้แก่ พระพุทธรูปปางประจำวัน เช่นปางถวายเนตร ประจำวันอาทิตย์, ปางสมาธิหรือปางตรัสรู้ ประจำวันพฤหัสบดี

พระพุทธรูปประจำเดือนเช่น พระประจำเดือนอ้ายคือพระพุทธรูปปางปลงกัมมัญฐาน หรือปางชักผ้าบังสุกุล พระอิริยาบถประทับยืน พระหัตถ์ซ้ายทรงไม้เท้า พระหัตถ์ขวายื่นไปข้างหน้า

พระพุทธรูปประจำปีเกิดเช่น ปีมะแมคือพระปางประธานพร ประทับยืนยกพระหัตถ์ไว้เสมอพระอุระ แบบพระหัตถ์ขวาวออกไปข้างหน้า แต่บางแบบยกพระหัตถ์ขวาขึ้น ห้อยพระหัตถ์ซ้ายลง

ภาพที่ ๔.๒๔ องค์พระปฐมเจดีย์

องค์พระปฐมเจดีย์

องค์พระปฐมเจดีย์ เป็นปูชนียสถานอันสำคัญของประเทศไทย อยู่ภายในวัดพระปฐมเจดีย์ราชวรมหาวิหาร มีประวัติความเป็นมายาวนานในแผ่นดินสุวรรณภูมิ เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

องค์พระปฐมเจดีย์ เป็นพระเจดีย์ใหญ่ รูประฆังคว่ำ ปากผายมหิมา โครงสร้างเป็นไม้ซุง รัดด้วยโซ่เส้นมหิมาก่ออิฐ ถือปูน ประดับด้วยกระเบื้องปูทับ ประกอบด้วยวิหาร ๔ ทิศ กำแพงแก้ว ๒ ชั้น เป็นที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ของพระพุทธเจ้า เป็นที่เคารพสักการบูชาของบรรดาพุทธศาสนิกชนทั่วโลก ทางวัดกำหนดให้มีงานเทศกาลนมัสการองค์พระปฐมเจดีย์ ในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ถึง วันแรม ๕ ค่ำ เดือน ๑๒ รวม ๙ วัน ๙ คืน เป็น ประจำทุกปี

พระปฐมเจดีย์ หรือเดิมเรียกว่า พระธมเจดีย์ มีฐานะเป็นมหาธาตุหลวง ของแผ่นดินสุวรรณภูมิ ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า พระธมเจดีย์

แฝศศาสนายังสุวรรณภูมิ ก็เป็นไปได้ เพราะพระเจดีย์เดิม มีลักษณะทรงโอคว่ำ หรือทรงมะนาวผ่าซีก แบบเดียวกับพระสถูปสาญจี แต่ปรากฏว่ามียอดเป็นแบบปรangk ซึ่งพระองค์ฯ ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า อาจมีเจ้านายพระองค์ใดมาบูรณะไว้ก็เป็นได้ ซึ่งตรงกับความเป็นศิลาจารึกหลักที่ ๒ (ศิลาจารึกวัดศรีชุม) ของ พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ อันได้กล่าวไว้ว่า พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ ท่านทรงได้แวะมาบูรณะพระบรมเจดีย์องค์นี้ ก่อนที่ท่านจะเดินทางกลับเมืองรัต เมื่อคราวที่ท่านเสด็จกลับจากศึกษาพระพุทธานุสาสนาที่ลังกา ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระราชทานนามใหม่ว่า พระปฐมเจดีย์ ด้วยทรงเชื่อ ว่าเป็นเจดีย์แห่งแรกของสุวรรณภูมิ นั่นเอง

ในเรื่องนี้ นักประวัติศาสตร์ และนักโบราณคดีบางท่าน ได้ระบุว่า พระปฐมเจดีย์ไม่ได้เป็นเจดีย์ที่เก่าที่สุดของสุวรรณภูมิ แต่เป็น พระมหาธาตุหลวง ในยุคทวารวดี มากกว่า เนื่องด้วยเหตุผลประกอบหลายประการ โดยเฉพาะ การค้นพบเจดีย์ ที่มีอายุเก่าแก่กว่าพระบรมเจดีย์ และหลักฐานลายลักษณ์อักษร ที่ระบุว่า " พระเจดีย์องค์นี้ เดิม ขอมเรียก พระธม " ซึ่งไม่ว่าจะเป็นชาวขอมจริง ๆ หรือชาวลาวรัฐ ซึ่งสมัยนั้นเราก็เรียกว่าขอม เช่น ขอมสบาดโขลญลำพง คำว่า ธม สำหรับชาวขอมนั้น แปลว่า ใหญ่ ตรงกับคำเมืองว่า หลวง ซึ่งเราก็เรียกพระนครธม ว่า พระนครหลวง ด้วยเหตุผลเดียวกัน

นอกจากนี้พระบรมราชสรีรางคาร รัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว บรรจุที่ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ พระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม และฐานพระพุทธรูปชินสีห์ วัดบวรนิเวศวิหาร ตามที่มีพระบรมราชโองการสั่งไว้ในพระราชพินัยกรรม ต่อมา ในพุทธศักราช ๒๕๒๙ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระอังคารของ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวีในรัชกาลที่ ๖ ไปบรรจุไว้เคียงข้างพระบรมราชสรีรางคารรัชกาลที่ ๖ ที่ใต้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์

พระร่วงโรจนฤทธิ์

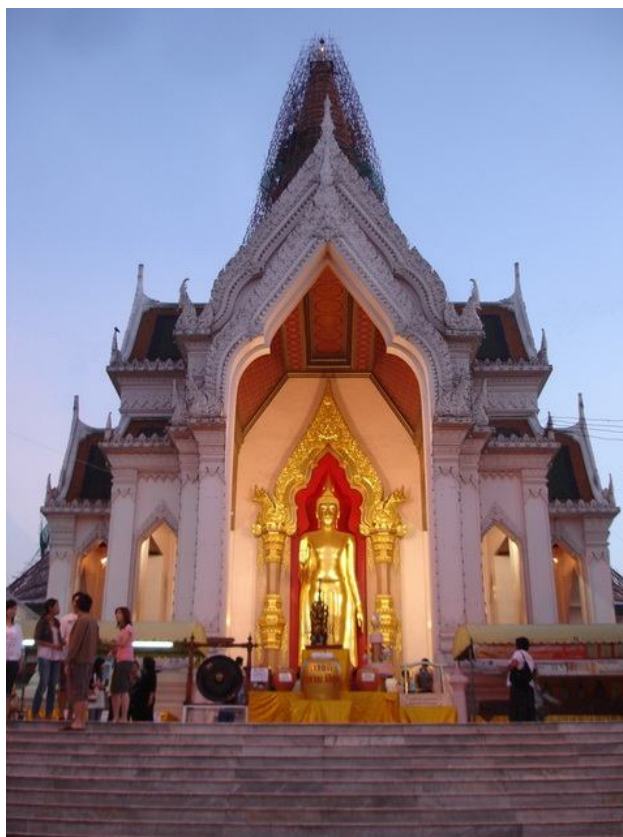
ปี พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็น สมเด็จพระยุพราช เสด็จประพาสหัวเมืองฝ่ายเหนือได้ทอดพระเนตร พระพุทธรูปโบราณเป็นอันมาก แต่มีพระพุทธรูปองค์หนึ่งที่เมืองศรีสัชนาลัย (จังหวัดสุโขทัย) กอปรด้วยพระลักษณะงามเป็นที่ต้องพระราชหฤทัย แต่ชำรุดมากเหลืออยู่แต่พระเศียร พระหัตถ์และพระบาท จึงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญลงมากรุงเทพฯ แล้วให้ช่างปั้นสถาปนาขึ้นมาบริบูรณ์เต็มพระองค์ และโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีเททองหล่อขึ้นเมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๖ ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร

พระร่วงโรจนฤทธิ์ เป็นที่เคารพบูชาของ พุทธศาสนิกชนชาวไทยทั่วไป ชื่อเต็มก็คือ พระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ ธรรมโมภาส มหาวชิราวุธ ราชูปถัมภ์นิยมนิยมตามประกาศ

กระแสนพระบรมราชโองการ ลงวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๖ แต่ประชาชนทั่วไป จะเรียกว่า หลวงพ่อพระร่วง หรือ พระร่วงโรจนฤทธิ์

พระร่วงโรจนฤทธิ์ มีขนาดความสูงวัดจากพระบาทถึงพระเศียร ๗.๔๒ เมตร หรือราว ๑๒ ศอก ๔ นิ้ว เป็นพระพุทธรูปปางห้ามญาติ ศิลปะแบบสุโขทัย ประทับยืนอยู่บนฐาน โลหะทองเหลืองลายบัวคว่ำบัวหงาย ทำวงพระพักตร์ตามยาว พระหนุเสี้ยมนิ้วพระหัตถ์ และพระบาท ไม่เสมอกัน ห้อยพระหัตถ์ซ้ายลงข้างพระวรกาย แขนขวาพระหัตถ์ซ้ายยกตั้งขึ้น ยื่นออกไป ข้างหน้าระดับพระอุระ เป็นกิริยาห้าม มีพระอุทรพลู้อยออกมา ห่มจีวรบางคลุม แนบติดพระวรกาย ป้ายพระพักตร์สู่ทิศเหนือ ทำด้วยโลหะทองเหลือง หนัก ๑๐๐ หาบ

การอัญเชิญพระร่วงโรจนฤทธิ์ เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ จำเป็นต้องแยกชิ้นมา และมาประกอบเข้าด้วย กันที่จังหวัดนครปฐมแล้วเสร็จเป็นองค์สมบูรณ์ เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๘ หลังจากรัชกาลที่ ๖ เสด็จสวรรคตแล้วตามความในพระราชพินัยกรรมของพระองค์ระบุไว้ให้ บรรจุพระอังคารของพระองค์ไว้ใต้ฐานพระร่วงฯ ที่องค์พระปฐมเจดีย์ วันที่ ๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๙ จึงได้ทำพิธีบรรจุ พระบรมราชสรีรังคาร ณ ใต้ฐานพระร่วงโรจนฤทธิ์ ศรีอินทราทิตย์ ธรรมโมภาส มหาวชิราวุธ ราชูปฐนิยบพิตร ตาม พระประสงค์ทุกประการ

ภาพที่ ๔.๒๕ พระร่วงโรจนฤทธิ์

๔.๕.๕ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ

พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ) ได้กล่าวว่า “การปรับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่คู่กับวิถีชีวิตการดำรงอยู่ของมนุษย์ ให้เข้าใจธรรมชาติ แทนที่จะทำลายธรรมชาติ ซึ่งท่านได้ปรับสภาพภูมิทัศน์โดยการปลูกต้นไม้ ปลูกสิ่งก่อสร้างอย่างเป็นสัดส่วน และจัดให้มีสถานที่ว่าง ๆ เพื่อให้ใช้เดิน และทำกิจกรรมทางศาสนาด้วย”^{๒๖}

นอกจากหลักการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชนดังกล่าวแล้ว วัดยังจะต้องทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของประชาชน เป็นผู้นำชุมชน กระตุ้นให้เกิดการพัฒนาชุมชน ให้ประชาชนในชุมชนนั้นปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ดี แต่อย่างไรก็ตาม เจ้าอาวาสวัดต้องเริ่มต้นพัฒนาวัดของตนเองเสียก่อน ให้พร้อมที่จะพัฒนาไปเป็นศูนย์กลางของชุมชน ซึ่งในประเด็นนี้ ได้เสนอแนะว่า วัดที่จะเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้นั้น จะต้องประกอบด้วย

๑. พระภิกษุ สามเณร ของวัดจะต้องเป็นผู้นำของชุมชนทุกด้าน เป็นที่พึ่งของประชาชน สามารถดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนในชุมชนอยู่ดีกินดี มีความสงบสุขได้ รวมทั้งสามารถสอนให้ประชาชนนำเอาหลักธรรมมาใช้ในการชีวิตประจำวันได้ หรือสอนให้ประชาชนมีความศรัทธา ปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธองค์ได้ ทำให้ชีวิตเขามีความสุข จิตใจ สงบ มีสมาธิในการประกอบสัมมาชีพ

๒. สงบ ร่มรื่น วัดต้องสงบร่มรื่น มีต้นไม้

๓. สะอาด วัดจะต้องสะอาด บริเวณวัดจะไม่มีสิ่งปฏิกูลต่าง ๆ

๔. สวยงาม วัดจะต้องมีสิ่งก่อสร้างสวยงาม เหมาะกับเศรษฐกิจของชุมชน

๕. เสนาสนะ การปลูกสร้างเสนาสนะเป็นระเบียบ มีแบบแปลนแผนผังที่ดี

๖. ถูกสุขลักษณะ วัดควรจะมีการจัดระเบียบให้ถูกสุขลักษณะ มีระบบจัดการเก็บขยะ การกำจัดขยะมูลฝอย มีทางระบายน้ำ

๗. สิ่งแวดล้อม วัดไม่ควรปล่อยปละละเลยให้บ้านเรือนราษฎรล้ำเข้ามาในเขต

๘. สะดวก วัดควรให้ความสะดวกแก่ประชาชนที่จะเข้าไปในวัด

๙. สัตว์ส่วน วัดควรมีผังบริเวณที่ดี กำหนดสัดส่วนที่เป็นพุทธาวาส เขตสังฆาวาส

๑๐. สร้างศรัทธา วัดควรสร้างเสริมศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัด

แนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในอนาคต ซึ่งมีความเห็นว่า วัดที่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม มีการปรับภูมิทัศน์เน้นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่มากที่สุด ทั้งแนวต้นไม้ที่ร่มรื่น สระน้ำธรรมชาติ ระบบบ่อน้ำบาดน้ำเสีย ระบบจัดการสิ่งปฏิกูล ของเสีย อย่างเป็นระบบ ทำให้การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้เห็นเป็นรูปธรรม เพราะ

^{๒๖} สัมภาษณ์พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ), เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๔.

ปัจจุบันคนไทยได้หันหน้าเข้าวัด เพื่อหาที่สงบ หาที่ปฏิบัติธรรม นั่งกรรมฐาน สวดมนต์ หาที่พึ่งทางใจ

วัดในพระพุทธศาสนา มีหน้าที่หลัก คือ เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจและแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา พระสงฆ์ช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน สั่งสอนให้คนเป็นคนดี ระบบการศึกษาสมัยใหม่และสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปของสังคมไทย ทำให้คนไทยห่างไกลออกไปจากวัดมากขึ้นทุกที ทั้ง ๆ ที่วัดยังคงมีภาพของความเป็นผู้ให้อยู่อย่างไม่เปลี่ยนแปลง แต่การที่วัดได้มีบทบาทเปลี่ยนแปลงไปในสายตาของคนในสังคม ก่อให้เกิดผลกระทบเกิดการเปลี่ยนแปลงต่อสังคมชาวพุทธแบบดั้งเดิมของคนไทย หากเราจะนำวัดกลับมาเป็นทีกล่อมเกล่าปลูกฝังจริยธรรมความดีงามต่าง ๆ ดังเช่นอดีต เราจะสามารถทำได้หรือไม่

ได้เน้นถึงการปรับสภาพภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่คู่กับวิถีชีวิตการดำรงอยู่ของมนุษย์ ให้เข้าใจธรรมชาติ แทนที่จะทำลายธรรมชาติ ซึ่งท่านได้ปรับสภาพภูมิทัศน์โดยการปลูกต้นไม้ ปลูกสิ่งก่อสร้างอย่างเป็นสัดส่วน และจัดให้มีสถานที่ว่าง ๆ เพื่อให้ใช้เดินและทำกิจกรรมทางศาสนาด้วย

๔.๕.๖ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม

พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ) ได้กล่าวว่า “การใช้แหล่งเรียนรู้จากธรรมชาติ และจากสิ่งต่าง ๆ ภายในวัด เช่น จัดทำประวัติวัด ประวัติพระพุทธรูป ประวัติสิ่งก่อสร้างภายในวัด ส่วนประกอบที่สร้างอุโบสถก็เป็นแหล่งเรียนรู้ ภาพวาดในพระอุโบสถ และสภาพแวดล้อมภายในวัดจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้”^{๒๗}

๑. จัดให้มีการแสดงนิทรรศการของทางคณะสงฆ์
๒. จัดให้มีการแสดงของนักเรียนโรงเรียนต่าง ๆ ในจังหวัดนครปฐม
๓. ก่อตั้งศูนย์พัฒนาเด็กก่อนเกณฑ์
๔. จัดตั้งสำนักงานที่ทำการโรงเรียนและห้องสมุดพร้อมอุปกรณ์
๕. จัดการสอนวิชาเสริมให้แก่นักเรียนที่มีความสามารถสูงที่สามารถจะเรียนเพิ่มเติมได้หลายอย่าง เช่น ฝึกพูดภาษาอังกฤษ พิมพ์ดีด คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

๖. ได้จัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่พระพุทธศาสนาเป็นประจำทุกปีหลายเรื่อง คือ ปฐมมนต์ วันมาฆบูชา ปฐมมนต์ วันวิสาขบูชา ปฐมมนต์ วันอาสาฬหบูชา นอกจากนี้ยังได้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกงานบำเพ็ญกุศลอดีตเจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ หนังสือที่ระลึกงานเทศกาลนมัสการพระ

^{๒๗} สัมภาษณ์พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ), เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๔.

ปฐมเจดีย์ หนังสือคู่มือธรรมศึกษาชั้นตรี คู่มือธรรมศึกษาชั้นโท คู่มือธรรมศึกษาชั้นเอก แจกให้นักเรียนธรรมศึกษา

๔.๕.๗ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรม

พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ) ได้กล่าวว่า “การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรมทำให้เห็นเป็นรูปธรรม เพราะปัจจุบันคนไทยได้หันหน้าเข้าวัด เพื่อหาที่สงบ หาที่ปฏิบัติธรรม นั่งกรรมฐาน สวดมนต์ หาที่พึ่งทางใจ ฉะนั้นวัดควรมีหน้าที่หลัก คือ เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจและแหล่งเรียนรู้ทางศาสนา พระสงฆ์ช่วยปลูกฝังคุณธรรมให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน สั่งสอนให้คนเป็นคนดี”^{๒๘}

๔.๕.๘ แนวโน้มการจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพระปฐมเจดีย์

พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ) ได้กล่าวว่า “แนวทางการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในอนาคต ควรให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม มีการปรับภูมิทัศน์เน้นสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่มากที่สุด ทั้งแนวต้นไม้ที่ร่มรื่น สระน้ำธรรมชาติ ระบบบำบัดน้ำเสีย ระบบจัดการสิ่งปฏิกูล ของเสียอย่างเป็นระบบ ทำให้การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติได้เห็นเป็นรูปธรรม เพราะปัจจุบันคนไทยได้หันหน้าเข้าวัด เพื่อหาที่สงบ หาที่ปฏิบัติธรรม นั่งกรรมฐาน สวดมนต์ หาที่พึ่งทางใจ”^{๒๙}

^{๒๘} สัมภาษณ์พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ), เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๔.

^{๒๙} สัมภาษณ์พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ), เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๔.

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากการศึกษา เรื่องการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม ในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดและรูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในทางพระพุทธศาสนา และศึกษาการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดนครปฐม

ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้กำหนดขอบเขตโดยการทบทวนเอกสารจากพระไตรปิฎก เอกสารวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาการบริหารงานด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัด เพื่อให้เป็นตัวอย่างของชุมชนในการส่งเสริมการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี เพื่อพัฒนาวัดให้เป็นรมณีสถานให้เกิดความสมดุลกับสิ่งแวดล้อม โดยดำรงสภาพของวัดให้เป็นสถานที่เหมาะสมในการปฏิบัติธรรมและเป็นประโยชน์ต่อประชาชน และการวิจัยภาคสนาม (Field Research) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของเจ้าอาวาสในจังหวัดนครปฐม และข้อมูลแบบสัมภาษณ์เจ้าอาวาสที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัด

โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลักในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

๑. พระราชรัตนมุนี (ชัยวัฒน์ ปญฺญาสิริ) รองเจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์
เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
๒. พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ (ทองคำ จารุโก) เจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก ตำบลมาบแค
อำเภอเมืองนครปฐม จังหวัดนครปฐม
๓. พระพิพัฒน์ศึกษากร (พนม รตนโก) เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ
ตำบลบางช้างเหนือ อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
๔. พระพิพัฒน์วิริยาภรณ์ (แย้ม กิตติธโร) เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง (อารามหลวง)
ตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม
๕. พระครูศรีสุตากร (อภิชาติ อภิญาโณ) เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ตำบลบางพระ
อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

^๑ ได้รับพระราชทานสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น พระราชวิริยาลังการ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔.

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ แนวคิดและรูปแบบการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าทรงดำรงชีพเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติมาโดยตลอด เห็นได้จากพระองค์ ประสูติ ตรัสรู้ ปรีณิพพาน และสถานที่แสดงธรรมล้วนอยู่ในป่า สถานที่พำนักของพระพุทธเจ้า และพระสาวก คือ ป่า ภูเขา โคนไม้ ถ้ำ ป่าช้า และยังมีข้อปฏิบัติสำหรับอยู่ป่าให้เหมาะสมอีก เมื่อการดำเนินชีวิตมีความเกี่ยวเนื่องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันมิได้ พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางรูปแบบการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยให้พระสงฆ์สาวกศึกษาและปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เมื่อการดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้กฎของธรรมชาติอันสูงสุด พระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้พระสาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่ายจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้ว ยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย ดังที่ ภัทรวร สิริกาญจน ได้กล่าวไว้ในงานวิจัย เรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ” ตอนหนึ่งว่า

ผู้มีศีลและวินัยอย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิต ไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เพราะศีลและวินัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ สัตว์ และพืช อันเป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้มีศีลและวินัยยังทะนุบำรุงสิ่งมีชีวิตให้เจริญงอกงามและเป็นประโยชน์แก่อุภูลโลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”^๒

๕.๑.๒ บทบาทของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางพระพุทธศาสนา

บทบาทที่สำคัญของพระสงฆ์คือการสืบทอดพระพุทธศาสนา มีหน้าที่อบรมสั่งสอนประชาชน โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้เข้ากับวิถีการดำเนินชีวิต ดังจะเห็นได้จากการพัฒนาความเจริญต่าง ๆ ของท้องถิ่น มักจะมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ เพราะวิถี

^๒ ภัทรวร สิริกาญจน, หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ, แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน

ชีวิตของพระสงฆ์มีความเป็นอยู่เรียบง่าย สามารถปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติและอยู่กับธรรมชาติได้อย่างกลมกลืนเป็นอย่างดี

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์มีความเป็นอยู่เรียบง่าย สันโดษ มกน้อย อาศัยเฉพาะสิ่งจำเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตเพียง ๔ ประการ

๑) บิณฑบาตเพื่อเลี้ยงชีพ หมายถึง การออกบิณฑบาตเพื่อขอรับอาหารจากชาวบ้าน เพื่อให้ดำรงชีพได้และเพื่อการปฏิบัติธรรม รวมทั้งทำหน้าที่เผยแผ่พระศาสนา

๒) ห่มผ้าบังสุกุล หมายถึง การครองจีวรที่ได้จากเศษผ้าที่มีผู้ไม่ต้องการหรือทิ้งแล้ว ซึ่งต่อมาพระพุทธรองค์อนุญาตให้รับผ้าที่มีผู้ถวายได้ และให้ใช้เท่าที่จำเป็นเท่านั้น

๓) อาศัยอยู่ป่า หมายถึง สถานที่พักอาศัยส่วนใหญ่เป็นป่าเขา จะพักประจำที่เฉพาะช่วงฤดูฝนหรือที่เรียกว่า จำพรรษา ต่อมาพระพุทธรเจ้าอนุญาตให้อาศัยอยู่ประจำวัด ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีผู้สร้างถวายได้

๔) ฉันทาต้องสมณไพร หมายถึง เมื่อพระสงฆ์เกิดอาพาธ เจ็บป่วย จะใช้เพียงสมณไพรที่พึ่งหาได้รักษาให้บรรเทาเท่านั้น

๕.๑.๓ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมภายในวัดของเจ้าอาวาสในจังหวัดนครปฐม

ซึ่งในแต่ละวัดได้มีแนวทางในการบริหารจัดการสอดคล้องกันในเรื่องภูมิสถาปัตย์สิ่งก่อสร้างที่รักษาไว้ซึ่งสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสิ่งก่อสร้างได้แสดงบ่งบอกยุคบอกสมัยความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นสมัยนั้นๆ มีการอนุรักษ์ของเก่าทั้งแบบไทย และแบบไทยประยุกต์เพื่อความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน

ในแนวปฏิบัติกับสิ่งแวดล้อมคือ ทำให้ดูเป็นตัวอย่างในเรื่องสิ่งแวดล้อม ความสะดวก แบ่งโซนสิ่งก่อสร้างอย่างเป็นระเบียบชัดเจน มีการปลูกต้นไม้ทั่วบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่น คนเข้าวัดทำให้จิตใจเป็นกุศลเป็นการอาศัยธรรมชาติ และมีการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอื่นอีก เช่น มีสระน้ำไว้เก็บกักน้ำไว้เพื่อบริหารจัดการน้ำ มีการแยกขยะ ไปไม่ใช้ทำปุ๋ยนอกนั้นนำไปเผาโดยใช้เตาเผาแบบไม่มีควัน จัดทำบ่อบำบัดน้ำเสีย บริหารจัดการน้ำเสียก่อนปล่อยไปสู่ธรรมชาติ มีการจัดระบบการทำงาน จัดระเบียบ แบ่งเขตความรับผิดชอบ เพื่อให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุด การปรับสภาพภูมิทัศน์สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่คู่กับวิถีชีวิตการดำรงอยู่ของมนุษย์ ให้เข้าใจธรรมชาติแทนที่จะทำลายธรรมชาติ

ในแหล่งเรียนรู้จะมีลักษณะคล้ายๆ กัน โดยมีการจัดกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละช่วงวันสำคัญทางศาสนา เช่น จัดกิจกรรมพระสงฆ์ร่วมกับชาวบ้าน ทำการจัดการบวชชีพราหมณ์ ฟังธรรม ฟีกสมาธิ และร่วมกันทำบุญตักบาตร พร้อมฟังเทศน์ และรักษาอุโบสถศีล

กันที่วัด จัดให้นักเรียนใช้วัดเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ทางพระพุทธศาสนา โดยการสอนของพระสงฆ์ เกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

ในเรื่องสิ่งแวดล้อมในทางธรรมย้ำเน้นการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันคือความรู้สึกที่พึ่งพาอาศัยกัน ความพึ่งพาอาศัยอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีทั้งต่อพืชต่อสัตว์ทั้งหลายด้วย ดังมีพระบาลีพุทธศาสนาสุภาษิตบทหนึ่งที่ย้ำ และสอนให้ผู้คนรู้จักบุญคุณแม่แต่คุณประโยชน์ของพืชมีใจความแปลความเป็นภาษาไทยว่า “บุคคลหนึ่งหรือนอนในร่มเงาของตนไม่ได้ ไม่พึงหักก้านกิ่งใบของตนไม้นั้นผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนทราม” เป็นคติที่แสดงความรู้สึกที่ดีต่อกันให้ระลึกเสมอว่าต้นไม้ที่เราได้อาศัยร่มเงาเป็นประโยชน์มีค่ามีร่มเงาที่คนอื่นจะได้อาศัยต่อไป

คติในทางพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง คือให้มองคำว่า “ธรรม” นั้นก็คือ “ธรรมชาติ” นั่นเอง

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม อภิปรายผลได้ดังนี้

ผลจากการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูล พบว่าด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านภูมิสถาปัตย์ แนวทางในการบริหารจัดการในแต่ละวัดได้สอดคล้องกันในเรื่องสิ่งก่อสร้างที่รักษาไว้ซึ่งสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสิ่งก่อสร้างได้แสดงบ่งบอกยุคบอกสมัยความเป็นอยู่ของคนในท้องถิ่นสมัยนั้นๆ มีการอนุรักษ์ของเก่าทั้งแบบไทย และแบบไทยประยุกต์เพื่อความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน การปรับปรุงภูมิทัศน์ การจัดการสิ่งแวดล้อมต้องจัดควบคู่ไปกับสิ่งก่อสร้าง เพื่อให้ดูกลมกลืนกัน

ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติมีแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกันโดยเน้นสิ่งแวดล้อมเป็นหลัก โดยทำให้ดูเป็นตัวอย่างในเรื่องสิ่งแวดล้อม ความสะอาด แบ่งโซนเป็นระเบียบชัดเจน มีการปลูกต้นไม้ทั่วบริเวณวัดเพื่อให้เกิดความร่มรื่น คนมาเข้าวัดก็จะทำให้จิตใจเป็นกุศลเป็นการอาศัยธรรมชาติ และมีการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมอื่นอีก เช่น มีสระน้ำไว้เก็บกักน้ำไว้เพื่อบริหารจัดการน้ำ มีการแยกขยะ ไปไม่ใช่ทำปุ๋ย นอกนั้นนำไปเผาโดยใช้เตาเผา ระบบไม่มีควัน จัดทำบ่อบำบัดน้ำเสีย บริหารจัดการน้ำเสียก่อนปล่อยไปสู่ธรรมชาติ มีการจัดระบบการทำงาน จัดระเบียบ แบ่งเขตความรับผิดชอบ เพื่อให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุด การปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติให้คงอยู่คู่กับวิถีชีวิตการดำรงอยู่ของมนุษย์ ให้เข้าใจธรรมชาติ แทนที่จะทำลายธรรมชาติ

ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้านพื้นที่การเรียนรู้สิ่งแวดล้อม ได้จัดให้มีแหล่งเรียนรู้มีลักษณะคล้ายๆ กัน โดยมีการจัดกิจกรรมต่างๆ ในแต่ละช่วงวันสำคัญทางศาสนา เช่น จัดกิจกรรมพระสงฆ์ร่วมกับชาวบ้าน ทำการจัดถาวรวัตถุบวชชีพรหมณ์ ฟังธรรม ฟังสมาธิ และ

ร่วมกันทำบุญตักบาตร พร้อมฟังเทศน์ และรักษาอุโบสถศีลกันที่วัด จัดให้นักเรียนในวัดเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ทางพระพุทธศาสนา โดยการสอนของพระสงฆ์ เกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและมืองค์ประกอบของแหล่งเรียนรู้คือ

๑. แหล่งที่มาของความรู้ ตัวแทนของความรู้ ซึ่งอาจอยู่ในรูปแบบต่างๆ เช่น ตัววัตถุ สิ่งของ, สถานที่, ประเพณี, พิธีกรรม

๒. เนื้อหา ข้อมูล ความรู้ การเก็บรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ ออกมาเป็นภาพถ่าย เอกสาร การเก็บข้อมูลจากแหล่งความรู้ การเก็บบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับแหล่งความรู้ ไว้อย่างครบถ้วน ถูกต้อง และเป็นหมวดหมู่ให้เป็นระบบ สามารถอ้างอิงที่มาอย่างชัดเจน จะทำให้เรามีข้อมูลของแหล่งความรู้ นั้น สมบูรณ์

๓. วิธีการจัดการแหล่งเรียนรู้ การกำหนดวิธีการนำเอาความรู้ นั้น มาถ่ายทอดให้กับเยาวชนหรือผู้สนใจ ซึ่งกระบวนการถ่ายทอดนี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นหลักสูตร ซึ่งจะประกอบด้วย ตำราหรือเอกสาร

๔. อุปกรณ์สำหรับการเรียนรู้, สื่อการเรียนรู้ สื่อรูปแบบต่างๆ เพื่อให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพมากกว่าการได้ฟังบรรยายเพียงอย่างเดียว อาจจะเป็นแผ่นพับสรุปเนื้อหาองค์ความรู้ทั้งหมด ภาพประกอบ นิทรรศการถาวร

๕. สถานที่เรียนรู้ สามารถใช้บริเวณแหล่งที่มาของความรู้เป็นสถานที่จัดการเรียนรู้ เพราะจะสามารถเรียนรู้ได้จากสถานที่จริง ไม่ว่าจะเป็นที่บ้านของผู้รู้ ริมลำคลอง วัด สถานที่สาธารณะ ในป่าธรรมชาติ ฯลฯ โดยมีการปรับสภาพแวดล้อมของแหล่งเรียนรู้ให้เป็นห้องเรียนธรรมชาติ ไม่จำเป็นต้องเรียนในห้องเรียนที่เป็นทางการ

๖. การประเมินและติดตามผลการเรียนรู้ มีการวัดผลการเรียนรู้ ทั้งจากตัวผู้เรียน ประเมินกระบวนการสอนของผู้จัดการเรียนรู้

๗. ผู้เรียน เยาวชน คนในชุมชน และผู้สนใจทั่วไปที่ต้องการเรียนรู้

๘. บริบทชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชน

ด้านการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรมพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่ให้ความสำคัญกับเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีหลักธรรมในทางพุทธศาสนาที่ย้ำในเรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และนอกจากพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแล้วสิ่งที่สำคัญคือความรู้สึกที่พึ่งพาต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ และมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ความพึ่งพาอย่างหนึ่งได้แก่คุณธรรมที่เรียกว่า “ความกตัญญู” ความกตัญญูนี้ไม่ใช่มีเฉพาะต่อมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น แต่ให้มีทั้งต่อพืชต่อสัตว์ทั้งหลายด้วย ดังมีพระบาลีพุทธศาสนาสุภาษิตบทหนึ่งที่ย้ำ และสอนให้ผู้คนรู้จักบุญคุณแม้แต่คุณประโยชน์ของพืชมีใจความแปลความเป็นภาษาไทยว่า “บุคคลนั่งหรือนอนในร่มเงาของตนไม่ได้อะไร ไม่พึ่งหักกิ่งก้านใบของตนไม้นั้นผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคน

ทราชม” เป็นคติที่แสดงความรู้สึกที่ดีต่อกันให้ระลึกเสมอว่าต้นไม้ที่เราได้อาศัยร่มเงาเป็นประโยชน์มีค่ามีร่มเงาที่คนอื่นจะได้อาศัยต่อไป

นอกจากความรู้สึกที่เห็นคุณค่าของกันและกัน หรือระลึกในคุณค่าของกันและกันแล้ว พระพุทธศาสนายังสอนให้มองพืชและสัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตาจิต ความเมตตาตัวเองถือเป็นความรู้สึกที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาโดยการมองทุกสิ่งทุกอย่างว่าเป็นสรรพสัตว์ผู้อยู่ร่วมโลก และต้องมีความเข้าใจหลักความเป็นจริงทางธรรมชาติตามกฎแห่งไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งถือเป็นสภาวะธรรมของธรรมชาติที่ทำให้มนุษย์มีทัศนคติที่ถูกต้องในการพัฒนาตนเอง

คติในทางพระพุทธศาสนาอีกอย่างหนึ่ง คือให้มองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่งดงามน่ารื่นรมย์ ซึ่งถือเป็นปัจจัยที่สนับสนุนให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างมีความสุข เพราะธรรมชาติถือเป็นองค์ประกอบในการฝึกฝนพัฒนาตนเองของมนุษย์ หมายความว่า พระพุทธศาสนา มองธรรมชาติเป็นอุปกรณ์ในการศึกษาเรียนรู้ตนเอง คือการจะพัฒนาคนให้มีจิตใจที่เจริญองงาม เป็นคนที่มีคุณธรรม จำเป็นต้องอาศัยธรรมชาติในการฝึก เมื่อใดที่มีสภาพแวดล้อมที่ส่งตรงปราศจากเสียงรบกวนและมีกิจกรรมที่วุ่นวาย ท่านเรียกว่า กายวิเวก เมื่อใดที่จิตใจรู้สึกมีความสุข สงบ มีความอิ่มใจ มีความสดชื่น มีแนวโน้มไปในทางที่ดี ก็จะทำให้เกิดจิตวิเวก เมื่อจิตไม่มีอารมณ์ที่วุ่นวายในเข้ามารบกวน มีสมาธิ ก็อยู่ในสภาพที่พร้อมจะฝึกฝนพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไปอีก คือเอาจิตที่พร้อมแก่การทำงานทั้งหลายไปใช้งานด้านการพิจารณาให้เกิดปัญญา เกิดความรู้เห็นตามสภาวะที่เป็นจริงเรียกว่า อุปวิเวก

๕.๓ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายในการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม

๑. หลายวัดในปัจจุบันมีปัญหา เช่น การขาดแคลนพระสงฆ์ต้องกลายเป็นวัดร้าง บางหมู่บ้านมีหลาย วัดทำให้เกิดข้อขัดแย้งและแตกสามัคคี จึงควรมีการสำรวจวัดที่อาจมีปัญหารวมทั้งการหาแนวทางในการเพิ่ม หรือรวมหรือยุบบางวัดเพื่อให้เกิดความเหมาะสมแก่ชุมชน

๒. เนื่องจากพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทนำในสังคม ดังนั้น หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องกับชุมชน เช่น กรมการศึกษานอกโรงเรียน กรมการพัฒนาชุมชน ฯลฯ ควรจะเข้าไปติดต่oprสานงานระหว่างหน่วยงานของรัฐกับพระสงฆ์อย่างจริงจังและเป็นระบบ เพื่อใช้จุดเด่นด้านนี้ของพระสงฆ์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศชาติ

๓. ตำแหน่งพระสังฆาธิการ ควรจะมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียน เพื่อเปิดโอกาสให้มีการใช้ความรู้ความสามารถไปยังสังคมหรือชุมชนอื่น และเป็นการให้โอกาสให้พระรุ่นใหม่ได้แสดงความสามารถในการบริหาร

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

เพื่อให้วัตถุประสงค์ของการวิจัยในเรื่อง เรื่องการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของเจ้าอาวาสในจังหวัดนครปฐม : กรณีศึกษาวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม เป็นประโยชน์มากยิ่งขึ้น จึงควรมีการวิจัยเพิ่มเติมในเรื่องดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาสังคมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
๒. ศึกษาวิเคราะห์ รูปแบบ เทคนิคและวิธีการแสดงพระธรรมเทศนาของพระสงฆ์ในโครงการธรรมะในศาสนสถาน ที่สอดคล้องตรงตามความต้องการของพุทธศาสนิกชนที่สนใจ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เข้าร่วมโครงการ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กนก จันทร์ทอง, ผศ.. สิ่งแวดล้อมศึกษา : ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม. ปัตตานี :

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ๒๕๓๙.

กรมการศาสนา.หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์.เอกสารวิชาการ

สำนักงานสภาพัฒนาการศรัทธา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๙.

_____. พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ กฎกระทรวง กฎมหาเถรสมาคม
ระเบียบ และคำสั่งมหาเถรสมาคม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๑๖.

เกษม จันทร์แก้ว. วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, ๒๕๒๕.

จำลอง โพธิ์บุญ. การบริหารโครงการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : ทิพนธ์การพิมพ์,
๒๕๕๐.

จักรพันธ์ ปัญจะสุวรรณ, ดร.. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สโมสร. ชมรมอนุรักษ์สภาพแวดล้อม. สภาพแวดล้อมไทย.

กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาช่าง, ๒๕๑๘.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ และคณะ. พระพุทธศาสนาเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ.

กรุงเทพมหานคร : ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และคณะ. ธรรมชาติกับการมีส่วนร่วมของประชาชน และ

กระบวนการทางด้านสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๔.

_____. แนวทางการประยุกต์หลักธรรมาภิบาลกับการจัดการทรัพยากรและ
สิ่งแวดล้อม.กรุงเทพมหานคร : สายธาร, ๒๕๔๔.

ณพศิษฐ์ จักรพิทักษ์. ดร. ทฤษฎีการจัดการความรู้. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส
จำกัด, ๒๕๕๒.

ณรงค์ ณ เชียงใหม่. มลพิษสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรี้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๒๕.
รัชชนันท์ อิศรเดช ผศ.ดร.. การจัดการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาบรรณาการ,
๒๕๕๔.

ธีระพล อรุณะกสิกรและคณะรวบรวม. พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพ
สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน,
๒๕๔๒.

นิคม พุทธา และคณะ. พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๖.

นิวัติ เรืองพานิช. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร : ลินคอร์ โปรโมชั่น, ๒๕๔๒.

บุญจง ขาวสิทธิวงษ์. สิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา และการจัดการ. กรุงเทพมหานคร: ปทุมทิพย์,
๒๕๔๒.

บุญเสริม พูลสงวน. “ความรู้พื้นฐานทางสิ่งแวดล้อม”. ในวิทยาการสิ่งแวดล้อมสำหรับ
โรงเรียนและชุมชน. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑.

ประชา หุตานิวัตร. การเมืองสีเขียว. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิเด็ก, ๒๕๒๒.

ประพนธ์ ผาสุกยี่ด. ดร. การจัดการความรู้ ฉบับฉบับเคลื่อน. กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ไ
ใหม่, ๒๕๕๐.

พระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวัฒนโณ). มนต์พิธีสำหรับภิกษุสามเณรและพุทธศาสนิกชน
ทั่วไป. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์อักษรสมัย, ๒๕๓๔.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร :
สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๓๘.

_____. พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ 21. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม,
๒๕๓๙.

_____. การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๑.

_____. ชีวิตในสังคมเทคโนโลยี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๑.

_____. การศึกษาทางเลือก : สู่วิวัฒนาการหรือวิถีในโลกไร้พรมแดน.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๒.

..... . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

..... . คนไทยกับป่า. กรุงเทพมหานคร : กรมวิชาการองค์การค้ำของคุรุสภา, ๒๕๔๓.

พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

พระมหาประยูร ธรรมจิตโต. พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๘.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธรรมจิตโต). ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.

พระราชวรมนี (ประยูร ปรยุตโต). บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน, หนังสือชุดหลักธรรมเฉลิมพระเกียรติ เล่ม ๕๔/๖๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐.

พุทธทาสภิกขุ. พุทธศาสนากับการอนุรักษ์ธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.

ภัทรพร สิริกาญจน์. หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๖.

รวีวรรณ ชินะตระกูล. การศึกษากระบวนการสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดภาพพิมพ์, ๒๕๔๐.

ราตรี ภารา. ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๓.

วรรณทิพา รอดแรงคำ. “ปัญหาและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ” ใน เอกสารการสอนชุดวิชาวิทยาการสิ่งแวดล้อมสำหรับโรงเรียนและชุมชน. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๑.

วินัย วีระพัฒนานนท์, รศ.ดร. สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๘.

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่นและไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โพธิ์เพชร, ๒๕๔๕.

ศิริพรต ผลสินธุ์. ชีวิตกับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : ดี ดี บุคส์โตร์, ๒๕๓๑.

สมจิตร พงศ์พจน์. ภาวะแวดล้อมและนิเวศวิทยา. กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, ๒๕๑๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุข เล่ม๒** (หลักสูตรนักธรรมชั้นโท).

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สมพงศ์ เกษมสิน. **การบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : หจก. เกษมสุวรรณ, ๒๕๑๔.

สมพร สุขเกษม ,ดร. **ความจริงของชีวิต**. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

๒๕๔๒. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. **สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๓๐.

สมพร เทพสิทธิ์า. **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : สมชายการพิมพ์, ๒๕๓๘.

สุกาญจน์ รัตนเลิศนิสรณ์. **หลักการจัดการสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๖.

อำนาจ เจริญศิลป์, ผศ. **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓.

(๒) วิทยานิพนธ์

เจริญ ชัยแก้ว. **แนวคิดจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมศึกษาเปรียบเทียบกับทฤษฎีตะวันตกกับพระพุทธศาสนา.วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยมหิดล. นครปฐม : ๒๕๔๑.

นายปรกรณ์ ต้นสกุล. “การศึกษาสภาพและปัญหาการบริหารงานของพระสังฆาธิการในวัดพัฒนาตัวอย่าง”. **วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา. ๒๕๔๖.

ประภัสรา นาคะ. **การพัฒนาวัดเพื่อเป็นพื้นที่สีเขียวของเขตเมืองชั้นในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ (สถ.ม.)**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ประสพสุข พันธุ์ประยูร. **บทบาทพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในจังหวัดภาคเหนือของประเทศไทย. รายงานการวิจัย**. สถาบันสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕.

ปิยฉัตร เชาวลิท. **การศึกษาปัจจัยและลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชน : พหุกรณีศึกษาวัดพัฒนาดีเด่น**. **วิทยานิพนธ์ (ค.ม.)**. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระวิเชียร สี่หาบุตร. **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณีพระธรรมมหาวิราณวัตร วัดไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม : ๒๕๓๗.

พระมหาโสภณ ชาวปลายนา. **การศึกษาเปรียบเทียบหลักคำสอนเรื่องการอนุรักษ์น้ำในพระพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนาของผู้นำศาสนา ศึกษาเฉพาะกรณีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์วิทยาลัยแสงธรรม. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยมหิดล. นครปฐม : ๒๕๓๗.

พระมหาอุทัย มูลแก้ว. “การจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระวินัยปิฎก”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๑.

พระสงเสริม แสงทอง. แนวคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักพระพุทธศาสนา. การศึกษาค้นคว้าแบบอิสระ. **ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, เชียงใหม่ : ๒๕๔๑.

สุนทรภรณ์ เตชะพะโลกุล. เศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับวิถีทางพัฒนาของไทย. **วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต**, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๓.

สุนทรี จินธรรม, การศึกษาองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในหมู่บ้านโครงการปฐมอศก ต.พระประโทน อ.เมือง จ.นครปฐม. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. มหาวิทยาลัยมหิดล : นครปฐม, ๒๕๓๑.

(๓) สัมภาษณ์

พระครูพิศาลสาธุวัฒน์. เจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก ตำบลมาบแค อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

พระครูศรีสุตากร. เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ ตำบลบางพระ อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๔.

พระพิพัฒน์วิริยาภรณ์ (แย้ม ป.ธ.๓). เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง(พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม, ๒๓ กันยายน ๒๕๕๔.

พระพิพัฒน์ศึกษากร. เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ ตำบลบางช้างเหนือ อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๔.

พระราชรัตนมูณี (ชัยวัฒน์ ปญญาสิริ). เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม ตำบลพระปฐมเจดีย์ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม, ๒๒ กันยายน ๒๕๕๔.

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่

พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในโอกาสเสด็จฯ ทรงเปิดการประชุม ครั้งที่ ๒๖ ของสมัชชาธรรมระหว่างประเทศ ณ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๔ กันยายน พ.ศ. ๒๕๓๔.

(๕) สื่ออิเล็กทรอนิกส์

ศรัทธาในสมัยพุทธกาล. http://www.watpala.org/dhamma/DhammaTalk/belief_in_Buddagam.htm เข้าถึงวันที่ ๙ ส.ค. ๒๕๕๔.

๒. ภาษาอังกฤษ

Simon, Smithburg & Thompson. **Public Administration**. New York: Alfred A. Knofe, 1971.

Druck, Peter. **Management: Tasks, Responsibilities. Practices, HarperCollins**. New York, 2006.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/ ๐๓๐

หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง
อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม

๑๔ กันยายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตขอความเห็นชอบข้อมูลเพื่อการวิจัย
กราบบังคมทูล พระราชรัตนมุนี เจ้าคณะจังหวัดนครปฐม
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูโสภณกิจวิบูล ญาญา สุรพล โรหิตสประจำตวันนิสิต ๕๒๗๓๔๐๔๘๓๙
นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของเจ้า
อาวาสในจังหวัดนครปฐม : กรณีศึกษาวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม” เพื่อเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระเดชพระคุณท่าน
จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้ในลิตดำเนินการเก็บ
รวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดช
พระคุณท่านด้วยดี และขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบบังคมทูลมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ดร.สุรพล สุยะพรหม
มหาวิทยาลัย
๑๖ ๑๔.๕๔

ขออนุมัติด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน
นายอานนท์ นรมาตร์
โทร. ๐๘๔-๒๒๙-๔๑๔๔

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/ ๐๓๐

หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง
อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๑๔ กันยายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
การบ่มัสดการ พระพิพัฒนวิริยาภรณ์ เจ้าอาวาสวัดไร่ขิง
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูโสภณกิจวิบูล ญา ยาสุรพล รัลประจําตัวนิสิต ๕๒๗๓๔๐๔๔๔๔
นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของเจ้า
อาวาสในจังหวัดนครปฐม : กรณีศึกษาวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม” เพื่อเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระเดชพระคุณท่าน
จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บ
รวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระ
คุณท่านด้วยดี และขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบบนัสดการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขออนัสดการด้วยความเคารพอย่างย้ง

ขออนัสดการให้สัมภาษณ์
พระพิพัฒนวิริยาภรณ์
๒๓ กันยายน ๕๔

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน

นายอานนท์ นรมาตร์

โทร. ๐๘๙-๒๒๙-๕๑๙๔

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/ ๐๓๐

หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง
อำเภอสว่างพราน จังหวัดนครปฐม

๑๔ กันยายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตขอความเห็นชอบข้อมูลเพื่อการวิจัย
การบ่มัสนิสิต พระพัฒนศึกษากร เจ้าอาวาสวัดบางช้างเหนือ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูโสภณกิจวิบูล ฉายา สุรพลโร หัสสประจำตัวนิสิต ๕๒๗๓๔๐๔๘๓๔
นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของเจ้า
อาวาสในจังหวัดนครปฐม : กรณีศึกษาวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม” เพื่อเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระเดชพระคุณท่าน
จึงขอความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บ
รวบรวมข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระ
คุณท่านด้วยดี และขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบบังคมทูลมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอณัสนิสิตด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

๐๕/๙/๕๔
พระพัฒนศึกษากร

ผู้ประสานงาน

นายอานนท์ นรมาตร์

โทร. ๐๘๙-๒๒๙-๔๑๔๔

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/ ๐๓๐

หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง
อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม

๑๔ กันยายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตขอความเห็นชอบเพื่อการศึกษาวิจัย
นิตสาร พระครูศรีสุตากร เจ้าอาวาสวัดกลางบางพระ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูโสภณกิจวิบูล ฉายา สุรพล รัทลประจําตัวนิต ๕๒๗๓๔๐๔๘๓๔
นิตสารปริญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของเจ้า
อาวาสในจังหวัดนครปฐม : กรณีศึกษาวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม” เพื่อเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระคุณท่าน จึงขอความ
อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิตสารดำเนินการเก็บรวบรวม
ข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จาก
พระคุณท่านด้วยดี และขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

อ.สุรพล รัทลประจําตัวนิต
๒๐ กันยายน ๕๔

ขอนมัสการด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน
นายอานนท์ นรมาตร์
โทร. ๐๘๙-๒๒๙-๔๑๙๔

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒(๕)/ ๐๓๐

หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ณ วัดไร่ขิง (พระอารามหลวง) ตำบลไร่ขิง
อำเภอสสามพราน จังหวัดนครปฐม

๑๔ กันยายน ๒๕๕๔

เรื่อง ขออนุญาตขอทราบข้อมูลเพื่อการวิจัย
นิตสาร พระครูพิศาลสาธุวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดพะเนียงแตก
สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูโสภณกิจวิบูล ฉายา สุรพล รัทสประจำตวันนิต ๕๒๓๓๔๐๔๘๓๔
นิตสารปริญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของเจ้า
อาวาสในจังหวัดนครปฐม : กรณีศึกษาวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม” เพื่อเป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากพระคุณท่าน จึงขอความ
อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิตสารดำเนินการเก็บรวบรวม
ข้อมูลในการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จาก
พระคุณท่านด้วยดี และขอกราบขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

๒๓ กันยายน ๒๕๕๔

ขอนมัสการด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน
นายอานนท์ นรมาตร์
โทร. ๐๘๙-๒๒๙-๔๑๔๔

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

๑. ชื่อ- นามสกุล อายุ.....ปีพรรษา
๒. ภาระหน้าที่ที่รับผิดชอบ/ตำแหน่ง
๓. สัมภาษณ์วันที่เดือน พ.ศ. เวลา

ส่วนที่ ๒ ปัญหาแบบสัมภาษณ์เรื่องการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดพัฒนาตัวอย่างในจังหวัดนครปฐม

- ๑ การจัดการสิ่งแวดล้อมด้านภูมิสถาปัตยกรรม
- ๒ การจัดการสิ่งแวดล้อมด้านสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ
- ๓ การจัดการสิ่งแวดล้อมให้มีพื้นที่ในการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม
- ๔ การจัดการสิ่งแวดล้อมในทางธรรม
- ๕ การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมของวัดในปัจจุบันและอนาคต

พระครูโสภณกิจวิบูล

ผู้สัมภาษณ์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระครูโสภณกิจวิบูล (สุรพล สุรพลโล เสืองามเอี่ยม)
เกิด	: ๒๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๙
สถานที่เกิด	: บ้านปากคลองบางภาษี ๑๑ หมู่ ๒ ต. คลองนกกระทุง อ. บางเลน จ. นครปฐม
การศึกษา	: น.ธ. เอก : พธ.บ. (การจัดการเชิงพุทธ) รุ่น ๑ (วัดไร่ขิง)
สังกัด	: วัดบางภาษี ต. คลองนกกระทุง อ. บางเลน จ. นครปฐม ๗๓๑๓๐
หน้าที่	: เจ้าอาวาสวัดบางภาษี : เจ้าคณะตำบลบางภาษี
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดบางภาษี ต. คลองนกกระทุง อ. บางเลน จ. นครปฐม ๗๓๑๓๐